Henrik Lyding

KOMISK NAR OG TRAGISK HELT

eller

"DEN FORVANDLEDE BONDE"

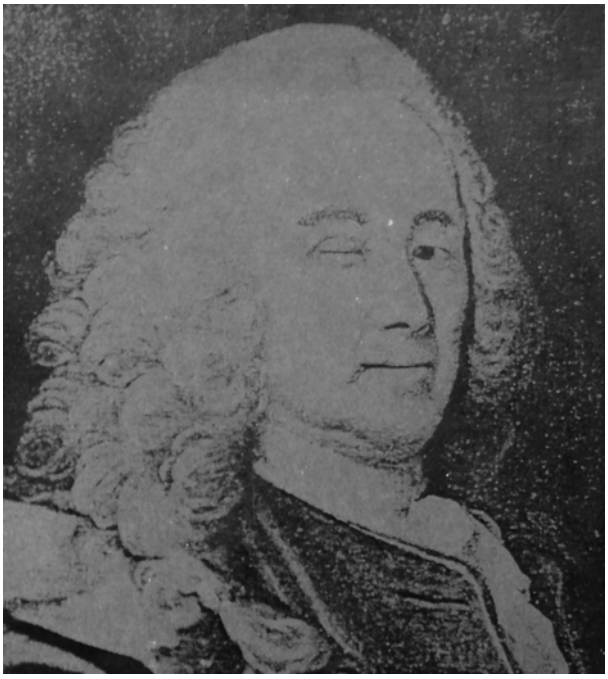

en analyse og receptionshistorisk
gennemgang af Ludvig Holbergs
"JEPPE PAA BIERGET"

Indleveret 1985

Digital udgave 2006

© Henrik Lyding, 1985

Afhandling til magisterkonferens på Københavns Universitet

Den digitale udgave [version 1.0]

»Komisk nar og tragisk helt« er skrevet i 1985 af Henrik Lyding (f. 1956), der i dag er teater- og balletanmelder på *»Morgenavisen Jyllands-Posten«*.

Bogen er skrevet i et klart sprog og er let at gå til. Først analyseres *»Jeppe«*, dernæst fortælles om hvordan komedien er blevet opfattet fra Holberg's tid og frem til 1984.

Mange teaterfolk har opfattet *»Jeppe«* som karakterkomedie, og nogle har set den som en kritik af bøndernes forhold i 1700-tallet, men *»Jeppe«* er ingen af delene, derimod en farce; dens intrige og persontegning følger farcens regler, ikke realismens eller dokumentarismens.

Tak til Henrik Lyding for tilladelse til at hans bog lægges på internettet.

Bogen kan anvendes frit til privat brug og til undervisning, men den må ikke udnyttes kommercielt.

Bjørn Andersen, http://bjoerna.dk, juni 2006

Indholdsfortegnelse

Redaktionelle noter.....5
1 FORORD. PRÆSENTATION.....6
1.0 FORORD.....6
1.1 PRÆSENTATION.....8
2 ANALYSE.....13
2.0 INDLEDNING.....13
2.1 JEPPE.....15
2.2 NILLE.....21
2.3 JACOB SKOMAGER.....25
2.4 BARONEN.....27
2.5 MOTIV.....33
2.6 BIDERMANN OG HOLBERG.....36
2.7 KARAKTERKOMEDIE / BONDEFARCE.....38
3-6 RECEPTIONSHISTORISK ANALYSE.....42
3.0 INDLEDNING.....42
3 PERIODEN 1722-1827.....45
3.1 LUDVIG HOLBERG.....45
3.2 PEDER ROSENSTAND-GOISKE.....48
3.3 KNUD LYNE RAHBEK.....51
3.4 Y.Z.....56
4 PERIODEN 1832-1884.....59
4.1 ADAM OEHLENSCHLÄGER.....59
4.2 HEIBERG & JØRGENSEN JOMTOU.....65
4.3 MELLEMTIDEN (1838-1851).....67
4.4 JOACHIM LUDVIG PHISTER 1851.....70
4.5 CASINO 1857.....73
4.6 CARSTEN HAUCH.....76
4.7 DISKUSSIONEN 1858-1865.....80
4.8 KOMEDIE / TRAGEDIE 1873-1886.....85

4.9 GEORG & EDVARD BRANDES.....87
GEORG BRANDES.....87
EDVARD BRANDES.....88
5 PERIODEN 1888-1959.....90
5.1 FOLKETEATRET 1888.....90
5.2 OLAF POULSEN 1903.....91
5.3 HENRIK MALBERG 1917.....94
5.4 PERIODEN 1920-1929.....97
5.5 PERIODEN 1930-1939.....100
5.6 CARL ALSTRUP 1941 101
5.7 PERIODEN 1940-1949.....103
5.8 OSVALD HELMUTH 1955.....105
5.9 PERIODEN 1950-1959.....108
6 PERIODEN 1960-1984 109
6.1 PERIODEN 1960-1969.....109
6.2 BUSTER LARSEN 1971 & 1980.....111
6.3 PERIODEN 1970-1979.....113
6.4 SEJR ANDERSEN 1978.....115
6.5 ERIK PAASKE 1979.....116
6.6 PERIODEN 1980-1984.....118
6.7 OLE ERNST 1984.....120
7 AFSLUTNING 122
8 NOTER.....125
9 BIBLIOGRAFI.....136
9.1 PRIMÆRVÆRKER.....136
9.2 SEKUNDÆRVÆRKER.....137
9.3 ANONYME ARTIKLER I TIDSSKRIFTER.....144
9.4 ANONYME ANMELDELSER.....144

Redaktionelle noter

Alle noter er anbragt bagerst i opgaven og indeholder kun kildehenvisninger.
[ ] i et citat angiver et personligt indskud.

[HL, 1985]

Den digitale udgave
Det er så vidt muligt undgået at skille ord ved linieskift aht digtal søgning.

[BA, Maj 2006]

1 FORORD. PRÆSENTATION

1.0 FORORD

Det var med udgangspunkt i tre af Holbergs komedier at dette projekt tog sin begyndelse. Komedierne var 'Erasmus Montanus', 'Jean de France' og 'Jeppe paa Bierget' og fælles for dem er den forvandling, der er sket siden førsteopførelserne i 1720'erne og 30'erne. Det er forvandlingen fra komisk nar til tragisk helt, fra komedie til tragedie; en opfattelse, der for alle tre komediers vedkommende blev fremført i 1970'erne og 80'erne.

Meget hurtigt viste det sig imidlertid at hvad der blev kaldt radikale nytolkninger her og nu i virkeligheden havde rødder langt tilbage. Kun at modstille den ældste og den yngste opførelse ville derfor være utilfredsstillende; selve udviklingen ville være nok så interessant at følge. For ikke at gøre projektet uoverskueligt blev opgaven derfor indskrænket til kun at omfatte 'Jeppe', der med Vilhelm Andersens ord er "det første Menneske i den nordiske Kunst" (1) og med Billeskov Jansen repræsenterer "Kronen paa Karakterkomedierne" hos Holberg (2).

Udviklingen sker i alle tre komedier, men er desuden mest markant i 'Jeppe'.

Opgaven falder i to dele. Den første er en analyse af komedien med hovedvægten lagt på de fire hovedpersoner: Jeppe, Nille, Jacob Skomager og Baronen. Afsnittet om Baronen fører samtidig over i en diskussion af Moralen og dens funktion. Derefter behandles motiv og forbilleder for 'Jeppe'. Det er analysens mål at reetablere 'Jeppe' som en komedie med en latterlig hovedperson; at afvise medlidenheden og at plædere for et forsvar for Nille; et forsvar der synes sørgelig nødvendigt, hvis Holbergs opfattelse af såvel kvindekønnet som af almindelig ret og rimelighed skal komme til udtryk. Analysen munder ud i en diskussion af begrebet karakterkomedie og en afvisning af 'Jeppe' som en sådan.

Anden del af opgaven er en receptionshistorisk gennemgang af opførelser og analyser fra 1722 til 1985. Denne del falder igen i to dele, der skiller ved brødrene Brandes i 1880'erne. Frem til dette tidspunkt er alle kilder søgt omtalt og behandlet. Dette indskrænkes efter 1880'erne af såvel kvalitative som kvantitative grunde. De kvalitative bunder i en påstand om at med brødrene Brandes opsummeres en udvikling, der har gennemgået næsten alle muligheder og at efter 1880'erne er kun gentagelser og enkelte mindre variationer mulige. Den kvantitative grund hænger selvfølgelig sammen dermed. Faren for ensformig gentagelse lurer og gør en begrænsning nødvendig, hvis gennemgangen ikke skal sprænge alle rammer. Hvad opførelser angår, er kun de københavnske medtaget; igen en begrænsning dikteret af formelle krav.

Opgaven har ingen teori og intet teoretisk afsnit, den skal have prøvet af. Dens formål er at gøre op med dét fundamentalt forkerte syn på 'Jeppe' og dermed på Holbergs menneskesyn, der hersker i øjeblikket. Samtidig er det en dokumentation af at med alle de forskellige tolkninger ca. 250 års opførelser og analyser har budt på, er det umuligt at tale om en Holberg-tradition, hvis man dermed mener en bestemt synsvinkel og spillestil, nedarvet fra generation til generation.

Den myte og, hvad der er vigtigere, myten om Holbergs syn på Jeppe og på bondestanden, er det opgavens håb at få punkteret eftertrykkeligt.

Til slut en personlig bemærkning: Det er min iagttagelse her ved en afsluttende gennemlæsning at tonen i de senere afsnit er ændret. Den bliver mindre saglig, mere sarkastisk overfor synspunkter, der ligger fjernt fra mine egne. Det hænger sammen med dels en større grad af overbærenhed overfor de ældre kilder og dels med en voksende irritation over alle de i mine øjne forkerte analyser 'Jeppe' er blevet til del. Det er dog min opfattelse at jeg trods dette har refereret og behandlet de forskellige forfatteres synspunkter reelt nok, og det er mit håb at den milde grad af ironi, der har sneget sig ind, vil gøre opgaven lettere læst. Det har været min bestræbelse at skrive i et ukompliceret og forståeligt sprog - at skrive "sat for meget paa Skruer" om Holberg ville kun indbyde til en sammenligning med de pedanter og det sprog Holberg afskyede og latterliggjorde (3).

1.1 PRÆSENTATION

"Der er maaskee ingen blandt Holbergs tidligere, og fortrinligste Comedier, om hvis Tendens, eller om hvis æsthetiske Charakteer og Virkning som comisk Drama, der kunde opstaae saa megen Uvished, tildeels ogsaa virkelig har yttret sig saa afvigende Meninger, som om denne", skrev Christian Molbech om 'Jeppe' i sin udgave af Holbergs komedier (4), og det var endda i 1843! Siden er de afvigende meninger blevet både flere og mere afvigende.

Når man læser de sidste års Holberg-litteratur, forbavses man over det billede der tegnes. Der er noget der ikke stemmer. Når den nye 'Dansk Litteraturhistorie' fra 1983 påstår om Jeppe at hans "adfærd er fremstillet som nødvendig ud fra hans forudsætninger, og det er klart, at stykkets morale ikke kan være henvendt til ham, ligesom baronen ikke er den rette til at udtale den" (5), så undrer man sig. Når samme litteraturhistorie fortsætter med at påstå at "Jeronimussen, der fremsiger moralen (...) stilles i et komisk lys" (5) og med Jeronimussen mener moralens fremsiger i al almindelighed, så er det notorisk at forfatteren er på gale veje og taler på egne vegne. Eller rettere: på sin tids vegne. 'Jeppe's historie er en kæde af forkyndelser, der for det meste bunder i en fundamental fejlopfattelse af såvel Holbergs syn på bondestanden som på komedien. Uden at skele til hans øvrige produktion udnævnes Jeppe til at være Holbergs naturtro repræsentant for bondestanden; en repræsentant som Holberg har forståelse og medlidenhed med. Som det følgende vil vise, er begge dele forkert. Det mest nærliggende eksempel er bonden Jeppe Berg fra 'Erasmus Montanus'. Her har vi en bonde af samme navn som Jeppe og her har vi hans diametrale modsætning. Han passer nemlig både sit arbejde og sin kone. Han er ikke byens klogeste mand, men læser man Jeppes replikker, er de alle som een udtryk for almindelig sund fornuft og logiske ræsonnementer. Han anser jorddyrkningen for vigtig og blot man passer sit arbejde og "svarer vore Skatter og Landgilde, da kand Ridefogden ikke rykke Haar af vort Hoved" (II,4). Men også uden for fiktionen er Holbergs syn på bondestanden klart: "Bønder bekymre sig ikke uden om fornødent Arbeyde, og søge efter de korteste Veye at komme til Maalet. De vide vel ikke saa mange Ting, som andre, men de vide ey heller saa mange unyttige Ting. Deres daglige Arbeyde er at dyrke Jorden. De lade lærde Folk bekymre sig om at rense Skrifter fra Copiist-Feyl; de selv rense deres Agre fra Ukrud", skriver Holberg i ep.12, og alene dét citat er vel nok til at mane Jeppe som udtryk for Holbergs bondesyn i jorden. "Jeg lærer meget ved Omgang med Bønder", siger han som overskrift på ep.29, der er fuld af respekt for bondens arbejde, og i ep.49 mener han at "Bønder-Godsets Velstand er det rette Beviis paa Landmandskab" - altså at først når bønderne har det godt, har godset det godt.

I det selskab passer Jeppe ikke ind. Han må snarere dømmes efter hvad Holberg skrev allerede i 'Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab' fra 1716: "Hvorvel nu den største og fornemste Omsorg maa drages for Sindet, saa som den ædleste Deel af et Menneske, saa maa man dog ikke forsømme Legemet, hvortil Sindet stytter og helder sig, men af all Magt legge Vind paa, at der er et sundt Sind udi et sundt Legeme, og at Legemet ikke forderves af Vellyst og Ørkesløshed, eller svækkes af Drukkenskab, Fraadseri, Løsagtighed og andet" (6). Altså: lad være med at drikke! og hvis man gør det, er der herved "at merke, at omendskiønt een

udi Drukkenskab tidt ikke veed, hvad han giør, saa dog, efterdi han tilforn vidste dens Virkninger, da kand det ikke undskylde ham; thi ligesom een, der af egen Daarlighed nedriver sit Tag, kand ikke klage over, at Regnen falder ned udi hans Huus, saa kand ey heller nogen beklage sig over, at man fordrer ham til Straf for det, som er begaaet i Drukkenskab" (7).

'Natur- og Folke-Retten' taler også i kapitlet om ægteskab om at manden for at indgå ægteskab bør være underkastet "visse Vilkaar, nemlig, naar en haver beqvem Leylighed til at begive sig udi den Stand, kand føde Kone og Børn, og forrette en Huus-Faders Æmbede" (8). Det krav opfylder Jeppe ikke ligefrem!

Nille (og Holberg) understreger i åbningsmonologen (I,1), at hvis hun skal overholde bryllupsritualets krav om at være sin mand "hørig og lydig", så kan hun ikke overholde deres fælles fæstebrev. Holberg dømmer altså også Jeppe på baggrund af 'Natur- og Folke-Retten'. Som det foregående har vist, kan Jeppe ikke repræsentere Holbergs syn på bondestanden, og da slet ikke være een han har medlidenhed med. Denne fejlopfattelse hænger sammen med natur-ligheden og karakterkomedie-placeringen.

Med Knud Lyhne Rahbek starter en række uhyre detaljerede og minutiøse gennemgange af Jeppe-figuren, hvor der lægges vægt på bevæggrundene og det ægte i Jeppes reaktioner.

Fælles for dem alle er understregningen af Jeppe som en karakterkomedie og samtidig at Jeppe er en afmalning af naturen, uden at det tilsyneladende generer at blande to så uforenelige begreber. En Character er jo netop for tydelighedens skyld en outreret og forstørret person, hvad Holberg selv gør opmærksom på i 'Just Justesens Betænkning'. Det er derfor ganske besynderligt at 'Jeppe' i en lang række tilfælde betragtes som et udtryk for en opfattelse af bondestanden som helhed, enten i positiv eller negativ retning. Hvis man skal sammenligne med Holbergs Characterer, så må det undre at de aldrig bliver opfattet som andet end repræsenterende sig selv, deres egen dumhed og en last som er fælles for mange mennesker uanset køn og stand. Dette gælder ikke for 'Jeppe'.

I samme øjeblik man med Oehlenschläger begynder at få medlidenhed med Jeppe, forsvinder også det satiriske og revsende element i komedien. Når det pludselig er synd for den person, der skal revses, så forsvinder formålet (Holbergs formål i hvert fald) med komedien. Tilbage bliver, som det vil vise sig, en afmalning af fordums tider og en festlig eller sørgelig historie uden aktuel interesse. Det er nemlig ganske interessant at samtidig med at man har defineret 'Jeppe' som en glimrende karakter-komedie og den dermed burde være evig aktuel, så har man aldrig ment at den var særlig aktuel at spille. Når den blev spillet, var det fordi man havde eller mente at have en god Jeppe-fremstiller. I 'Jeppe's historie har dette altid været tilfældet. Holberg startede selv med at rose skuespilleren Gram og resten af historien fortæller det samme.

Det er fremstilleren det kommer an på, specielt når komediens egen begrundelse og satiriske sigte fjernes.

Når fordømmelsen af lastepersonen således forsvinder, opstår ud over medlidenheden en ny fordømmelse. Skurken skifter navn og der lægges vægt på den kritik Jeppe fremfører. Skurkene hedder nu Nille og Baronen; Nille dog i mindre grad.

I den forbindelse kan en interessant parallel trækkes. I sin disputats 'Don Juan' gør Niels Barfoed opmærksom på at kritikken af hykleriet i Molières 'Dom Juan' for en senere tid gør Juan dobbelttydig og gør en tolkning af ham som andet end absolut lastværdig mulig. Denne tolkning, som ikke er Molières, forklarer Barfoed ganske korrekt med at Molière "ikke er en spansk teolog, der skriver stykker [hvilket forgængeren Tirso de Molina var], men en fransk teatermand og moralist, der skriver stykker" (9). Han pointerer at Molière også var pragmatiker. På denne måde kan og skal Jeppes kritik som Baron også forklares. Holberg er pragmatisk til det yderste. At Jeppe er lastepersonen som Dom Juan, forhindrer ikke at han kan kritisere andres laster og have Holbergs sympati på dette ene punkt. Jeppe er jo den eneste, der kan gøre det i situationen, og situationen er alt for god til at undlade lidt stikpiller rettet andre steder hen. Men det er vigtigt at bemærke at Jeppes kritik (og dermed Holbergs) retter sig mod alle andre end Baronen. Den er fornuftsbetonet, rettet mod det ufornuftige. Kritikken af Baronen er en senere tids opfindelse; i teksten er der ikke belæg for den.

Baronen repræsenterer intriganten i komedien, og komediepræget skal netop understreges. "Fører ham da ud, og fuldender Comoedien", siger Baronen (III,4) og placerer sig derved helt på linje med intriganter som Pernille i 'Den Stundesløse' (I,9), Henrik i 'Pernilles korte Frøkenstand' (III,7) og i 'Den ellevte Juni' (I,6) og endelig Marthe i 'Jean de France' (IV,1), der alle taler om komediespillet i komedien. De er intriganter, der for både at divertere og belære publikum (og lasteperson) spiller en komedie. Forskellen på Baronen og de andre er bare at ingen dømmer de andre. Baronen har sin stand imod sig.

Den engelske kritiker Richard Hurd foreslår allerede i slutningen af 1700-tallet at Baronens rolle og motiver omfortolkes. Han skriver ganske vist om forspillet til Shakespeares 'Taming of the shrew', men ligheden med 'Jeppe' er påfaldende. Dels fordi 'Taming of the shrew's forspil bygger på samme historie som Holbergs, og dels fordi den omfortolkning som Hurd lægger ind i Shakespeare, netop er lige hvad der sker med opfattelsen af Baronen i 'Jeppe' i Danmark omkring 1825 og videre frem. Allerede Hurds første ord, hvor han kalder bonden Sly for "a poor drunken beggar" (10), viser hvor sympatien ligger. Ifølge Hurd er Shakespeares mening at ville "expose, under cover of the mimic fiction, the truly ridiculous figure of men of rank and quality, when they employ their great advantages of place and fortune, to no better purposes, than the soft and selfish gratification of their own imtemperate passions: Of those, who takes the mighty privilege of descent and wealth to live in the freer indulgence of those pleasures, which the beggar as fully enjoys, and with infinitely more propriety and consistency of character, than their lordships" (10).

Rahbek og flere andre mener at Hurd skyder Shakespeare noget i skoene, som han aldrig har ment. Hurd ser Baronen således: "To give a poignancy to his satire, the poet makes a man of qvality himself, just returned from the chace, with all his mind intent upon his pleasures, contrive this metamorphosis of the beggar, in the way of sport and derision only; not considering, how severely the jest was going to turn upon himself" (10).

Hurds tolkning gælder Shakespeare, men genfindes hos Schlegel og videre hos Oehlenschläger, hvor den nærmest cementeres og bliver den herskende fremover.

Endnu en skurk er tilbage. Det er Jacob Skomager. I analysekapitlet behandles han på linje med de andre personer, men i den receptionshistoriske gennemgang spiller han kun en ringe rolle og det hænger sammen med hans uforanderlighed. Fra komediens premiere i 1722 og til den foreløbig sidste tolkning i 1984 har ingen været i tvivl om Jacob Skomagers skurkagtighed. Nærværende analyse er det heller ikke. Han er derfor kun nævnt i gennemgangen, når enkeltheder i figurtegningen ændres. I anmeldelserne ses det tydeligt hvordan. Når han nævnes er det for at rose / dadle skuespillerens præstation og ikke for at tolke figuren.

Et sidste stort punkt resterer. Hvorfor skiftede synsvinklen i stykket? Hvorfor forsvandt fordømmelsen af Jeppe? Det hænger sammen med et ændret menneskesyn og et ændret teatersyn, og disse to hænger selvfølgelig også sammen. Holberg selv advarede mod den følsomme komedie, repræsenteret af navne som Diderot, Destouches m.fl., hvor man i følge Charlotte Dorothea Biehl fandt "tillige med Udtrykkets Anstændighed og Reenhed, velopdragne Folks Sæder, og det Rørende (...) som giør den stille og den virksomme "Dyd elskværdig, som straffer Lasten ved sig selv, og giør opmærksom paa de endog i ædle Hierter skiulte Skrøbeligheder" (11).

Overfor dette stod Holberg, "som vel med en ugemeen Munterhed og Nøiagtighed havde skildret Sæderne, men mere af den forrige, end af den nærværende Tidsalder, mere af Folkets nedrige Classe, end af de høiere" (11). Ordene er fra 1773, men er næsten profetiske, i hvert fald i forhold til 'Jeppe'.

Der skulle tales til hjertet mere end til forstanden. Og læser / ser man Holberg med hjertet, så lukker man øjnene for lastepersonernes fejl og beruser sig i medlidenheden. Med dermed forsvinder komediens formål, ja komedien selv. Komediens ufornuftige person straffes gennem tilskuerne revsende latter og derefter revses tilskuerens egen person. For at denne latter kan udløses, er det følelsesmæssige engagement en umulighed. Medlidenheden er tragediens fornemste mål, som anagnorisis-momentet vækker til live hos tilskueren, der skal gennemgå en lutrende og forædlende proces. Tilskueren må give sig hen rent følelsesmæssigt.

Her over for står komediens fordring på antisuggestion og distance. Det er den uengagerede iagttagelse og den revsende latter, der er komediens mål. Derfor er publikums altoverskuende placering et vigtigt træk ved komediegenren, fordi det sikrer distancen. Det spørgsmål om "hvorfor" en person handler som vedkommende gør, er ikke aktuelt eller relevant for Holberg. Lastepersonens handlinger er styret af affekter og lidenskaber, ikke af forstand og vilje. Hvis lastepersonen tillægges en psykologisk begrundelse, handler personen ikke længere umotiveret / ufornuftigt og er derfor ikke længere latterlig.

Distancen findes både i karakteristikken af personerne og i teaterformen. Med monologer og direkte henvendelser til publikum brydes den illusion, der lokker til medleven og medfølelse.

Distancen om illusionsbruddene kommer samtidig med diskussionen om det nye følsomme drama og er tæt forbundne. Genren 'det følsomme drama' forsvandt igen, men medfølelsen var kommet for at blive, så når Georg Brandes i sin jubileumsbog 'Ludvig Holberg' fra 1884 skriver at "Saaledes se vi da Holberg uden at imponeres, forarges, sørge, klage, røres eller fortabe sig i Føleri, i Kraft af det prægtige Lunes Uforfærdethed og friske Kulde forvandle alt, hvad han rører ved, til Komik" (12), er det ikke rigtigt, hverken generelt, hvad det følgende vil vise, eller specifikt. Georg Brandes selv opfattede nemlig heller ikke 'Jeppe' uden den sørgende, klagende, rørende fortabelse i føleri, som han benægter.

Som motto eller signatur for 'Jeppe'-historiens udvikling kan passende sættes et citat fra ep.249: "Det som nu skurrer, kan inden tyve Aars Forløb igen harmonere". 'Jeppe's historie er virkelig historien om "Den forvandlede Bonde"!

2 ANALYSE

2.0 INDLEDNING

'Jeppe paa Bierget' er i virkeligheden to komedier, der kun har det til fælles at de har samme hovedperson. Først når man gør sig klart at 'Jeppe' er:

1) historien om den fordrukne bonde og hans kone

2) historien om den til Baron ophøjede bonde

og at de egentlig ikke hænger sammen, er det muligt at bedømme personerne og stykkets morale i det rette lys.

akt	sc.	**1 . komedie** den fordrukne bonde	**2. komedie** den ophøjede bonde
I	1-7	Jeppes dagligdag	
I	8	overgang til 2. komedie	
II III	1-3 1-3		Jeppe som Baron
III	4	overgang til 1. komedie	
IV	1-3	Jeppe vender tilbage	
IV	4-5	overgang til 2. komedie	
IV	6		Dommerscenen
V	1	overgang til 1. og tilbage til 2.	
V	2		Jeppe dømmes til livet
V	3	overgang til 1 . komedie	
V	4-5	Jeppe latterliggøres	
V	6		Morale af 2. komedie

Ovenstående skema over 'Jeppe' viser fordelingen af de to komedier og gør det samtidig klart at 1. komedie mangler en morale; et forhold der er ganske væsentligt i bedømmelsen af Baronens handlinger i 2. komedie.

Latterliggørelsen i (V,4-5) tjener ikke som morale for 1. komedie, men lægger op til moralen i 2. komedie.

Det er vigtigt at fastholde at personerne i den ene komedie ikke er ansvarlige, hverken fysisk eller moralsk for hvad der sker i den anden. De har faktisk ikke rigtig noget med hinanden at gøre.

Den gruppe, der er betegnet som overgangsscener, er karakteriseret ved en start, der rækker bagud og en slutning, der peger fremad, fx. (V,3), hvor Jeppe først resumerer det skete fra 2. komedie og til slut kalder på Jacob, der jo tilhører 1. komedie, for at drikke brændevin.

Undtagelsen er (V,1), hvor der svinges fra 2. komedie og til 1. komedie og tilbage igen i den samme scene. Hvis komediens komposition skulle holde, mangler der tilsyneladende et par monologscener her, hvor Nille skulle klage sin nød over sin forsvundne mand, og efter hendes møde med Jeppe mangler en konferering mellem Baronen / Dommeren og hans mænd om intrigens videre forløb. Dette brud på kompositionen er uundgåeligt og det skyldes Jeppe. Som stationær i sin galge er han på scenen fra tæppet går

op for 5. akts begyndelse og derfor bliver hvad der burde have været tre scener bragt sammen i een.

I det følgende vil komediens fire hovedpersoner blive gennemgået og analysen vil forsøge at ændre lidt på hvad man kan kalde fordelingen af 'helte' og 'skurke'. Som de senere kapitler vil vise, plejer komedien at have tre 'skurke' og een 'helt'; helten er Jeppe. Analysen vil forsøge at argumentere for en anden fordeling, således at komedien får to 'helte': Nille og Baronen, og to 'skurke': Jeppe og Jacob Skomager. Det vil således kun være Jacob Skomager, der beholder sin skurkerolle.

Endvidere vil analysen behandle stykkets motiv og forgængere og til slut og på basis af det foregående sætte spørgsmålstegn ved den traditionelle opfattelse af 'Jeppe' som en karakterkomedie.

2.1 JEPPE

I min fortolkning har jeg lagt mig tæt op af Holbergs egen opfattelse af komedien. Det er Jeppe, der er lastepersonen, og selvom Holberg måske, uden at ville det, har tegnet et for nuanceret billede og derved givet mulighed for andre tolkningsmuligheder, så må denne kendsgerning fastholdes i en analyse.

Der er træk af medfølelse og af oprør i komedien, men de forbliver indenfor komediens rammer uden at rokke ved hverken samfunds- eller menneskesyn.

Den kritik som Jeppe retter mod systemet, er ikke mod det klassedelte samfund, ej heller en arbejders eller slaves oprør mod den besiddende klasse. Jeppe er i virkeligheden Baronen / systemets mand, når han anklager Ridefogden og de andre tjenere for at snyde og stjæle fra herskabet. Systemet selv er både godt og retfærdigt, og det sætter Jeppe ikke spørgsmålstegn ved. Derimod kritiserer han systemets forvaltere for at udnytte det til egen fordel. Nille retter heller ikke indvendinger mod det rimelige i at herskabet skal have landgilde og præsten tiende. Sådan er det bare. Det er de præmisser samfundet fungerer på og dem prøver hverken Nille eller Jeppe at rokke ved.

Den intrige der bliver spillet med Jeppe er grov, måske den groveste Holberg har spillet med nogen af sine lastepersoner og det hænger sammen med dels selvfølgelig at intrigen er givet på forhånd af Bidermann (se afsnit 2.6), men også med Jeppes bevidsthed om sin egen lastværdighed. Som den eneste af lastepersonerne er Jeppe selv klar over sine fejl og da han trods det ikke forbedrer sig, men tværtimod giver omgivelserne skylden, så må kuren være radikal. Og det er den! Et spil om liv og død har Holberg ikke budt nogen af sine andre personer.

Det første der falder i øjnene ved en gennemlæsning af 'Jeppe' er kontrastvirkningen. Som alle gode komedier er 'Jeppe' bygget op på kontraster, og den første der møder os i stykket er forskellen mellem Jeppe og Nille, og mellem deres udtalelser om hinanden. Efter Nilles åbningstnonolog skulle man have forventet at Jeppe var en dum stud uden en fornuftig tanke i hovedet, og sådan fremtræder han da også i scenen mellem ham og Nille (I,2), men så snart han bliver alene, viser han sig til gengæld at være både vittig og begavet.

Til gengæld lader han ikke Nille beholde hverken ærlighed eller anstændighed i livet i sin efterfølgende monolog. Kontrasten helt / skurk er stillet op og vi kan som tilskuere vælge hvem der har vores sympati. Hvor Holbergs sympati har ligget, er der ingen tvivl, selv om Jeppes argumenter mod Nille er ualmindelig besnærende. I det hele taget er Jeppe jo velformuleret og skarp i sine kommentarer, og når det gælder andres fejl og laster gennemskuer han dem uhyre klart; det kniber straks mere, når det gælder hans egne fejl. Det berømte citat: "Folk siger vel i Herredet, at Jeppe dricker; men de siger icke, hvorfor Jeppe dricker" (I,3) viser Jeppes metode til at anskue egne fejl. Sin egen forklaring på drikkeriet giver han i resten af monologen, hvor han skyder skylden på Nilles hårdhed og utroskab med Degnen, og Ridefogdens behandling af ham. Holbergs svar på hvorfor Jeppe drikker er givet i Nilles åbningsmonolog (I,1), hvor det er Jeppes svage karakter og dovenskab, der er skyld i omgivelsernes

behandling af ham. Det allerførste vi hører om Jeppe er Nilles: "Jeg troer neppe, at der er saadant doven Slyngel i det heele Herret, som min Mand" og denne påstand sammen med de øvrige Nille fremsætter om Jeppe bliver ikke afkræftet i resten af stykket. Hvad der derimod mildner tilskuernes opfattelse af Jeppe er hans vid og rappe tunge. I sin første monolog (I,3) viser han en utrolig evne til at vende op og ned på årsag og virkning. For Jeppe ligger problemet ikke i at han drikker, for det er af nødværge, men i omgivelsernes hårde behandling af ham. En opførelsesfortolkning kan så lægge vægt på enten at det er fordi Jeppe trods alt ikke er så klog som han bilder sig ind, at han ikke gennemskuer årsag og virkning, eller at han inderst inde véd at hvis han holdt op med at "bruge de Midler, som Naturen giver os at bortdrive Sorg med" og blev en ordentlig bonde og samfundsborger, så ville "sorgen" nok også forsvinde.

Mens Nille brugte åbningsmonologen til at beskrive forholdene sådan som de rent faktisk er, så bruget Jeppe sin store monolog til at præsentere sig selv og sin. opfattelse af tingene. For det første er han vittig, en påstand som stykket rigeligt dokumenterer; for det andet mangler han Corasie og er bange for Mester Erich, hvilket vi lige har set i (I,2) ; for det tredie er han "et eyegot Gemyt og en god Christen, som aldrig søger at hevne mig". Den sidste påstand er kun en påstand. Hans ejegode gemyt udspringer af frygten for Nille og Mester Erich og af hans manglende Corasie. Den tredie påstand er altså Jeppes egen udlægning af situationen og hans optræden som Baron dementerer da også hans ejegodhed.

Jeppe er vittig om andre, men vittigheden om hans Hanreyskab finder han slet ikke morsom. Hvad enten den er virkelig eller indbildt, bliver allerede hans ønske om at Degnen var død, et dementi af hans ejegodhed. At han så besmykker sit ønske med at Degnen "er Menigheden til ingen Nytte" viser igen hans teknik. Hans opfattelse af en "god Christen" bliver også sat lidt i relief, når han anser Degnen for at være en dårlig Christen, blot fordi han støber dårlige vokslys og ikke kan holde tonen. At mene at man kan tage troen fra en Degn alene ved sin stemmepragt er vist enfoldigt og det er også enfoldigt af Jeppe at tro at Jacob Skomager skænker brændevin på kredit. Denne enfold eller ukuelige optimisme, for det er det også udtryk for, er vel nok en af de grundpiller der holder Jeppe oppe. Uden mindste hensyn til kendsgerningerne tager han hver dags plage for sig og skænker ikke fremtiden en tanke.

Jeppe er af dem, der let lader sig lokke, så Jacobs forslag om at have givet for meget for sæben, kommer ham svært godt tilpas. Da han stilles overfor valget om at drikke for den anden skilling straks eller have den til gode til senere, er han ikke i tvivl. Det skal være her og nu. At lægge planer, at have noget til gode, er ikke Jeppes natur.

l sin anden monolog (I,5) begynder Jeppes ulykker. I bogstaveligste forstand er proppen taget af flasken og der er ingen vej tilbage. Jeppe står i en valgsituation: skal han være standhaftig eller skal han følge sin lyst. Problemet er venligst udlånt fra den fransk-klassicistiske tragedie, hvor valget står mellem æren / pligten og lysten. Her ender vi noget nærmere jorden (det er jo en komedie) og det ender ikke med død og undergang, men for Jeppe er valget ikke mindre svært. Desværre for ham vælger han lystens vej, hvilket vi som tilskuere ikke et øjeblik har været i tvivl om. Argumenterne for at fortsætte sin tur til byen er ellers gode og Jeppe kan

nævne dem alle, hvorimod der næsten helt mangler begrundelser for at drikke videre. Kun eet argument har Jeppe, nemlig at "Det var min U-lykke, at jeg først fik Smag derpaa, nu kand jeg icke komme afsted". Og den begrundelse duer ikke engang, for tog han sig sammen kunne han jo godt.

I den slåskamp hans lemmer fører med hinanden, er det bemærkelsesværdigt at hans hovede / hjerne slet ikke deltager. Som Jeppe fremlægger det, er det kun hans ryg der vil følge pligten, fordi den får kløene. Jeppe glemmer klogeligt sin fornuft, som siger "Tving din Natur, Jeppe!" og lader sig lede af sin lyst. Inderst inde ved han, lige som vi, hvad det ender med og da kampen er slut, kommer den meste selvbedrageriske undskyldning af dem alle: "Hvem veed, om Jacob Skoemager ikke tør borge mig for en Skilling eller to, naar jeg beder ham meget derom?"

Det ved Jeppe og det ved vi, at det var det sidste Jacob Skomager ville gøre. Men Jeppe skynder sig at følge sin dårlige undskyldning og bagefter, da det er for sent, nå ja, så er skaden sket og alle pengene bliver drukket op.

I (I,6) giver Jeppe selv forklaringen på hvad brændevinen gør ved ham. Den giver ham Corasie og får ham til at glemme både Nille og Mester Erich. Skrækken er afløst af lystighed og mod. Han kalder Nille for en Akker-Mær og Degnen for Rakker-Hund, og lidt af det skarpe vid, som han demonstrerer senere, kommer allerede frem her, når han beklager at Jacob Skomager ikke blev hængt for flugtforsøg under krigen. Jeppe bliver endda så kæphøj at han ville prygle Nille, hvis hun altså bare var der.

Et lille forvarsel om Jeppes klarsyn hvad angår Baronens sager, får vi også, da han drikker skål for Ridefogden, der lader sig bestikke til at lyve for Baronen angående betaling af landgilde.

Men hovedindtrykket af Jeppe er her dumhed. Han diverterer med dårlige gengivelser af andres viser, som han påstår selv at have lavet, og hans tyske er ikke meget bedre, selv om Jacob Skomager ondskabsfuldt påpeger at han taler det dagligt, nemlig hver gang han er fuld. Og stadigvæk håber / tror Jeppe at Jacob vil borge ham for brændevin, når Nilles penge er brugt op.

Da Jacob har plyndret ham for alt, er Jeppe også blevet fuld og kan hverken gå eller stå. Han taler med personer som ikke er der og gentager sig selv. Det hele slår sludder for ham og han falder om på jorden og sover tungt, nærmest bevidstløst.

Da han vågner op igen, har Baronen og hans folk begyndt komedien og hele Jeppes opvågningsmonolog (II,1) er baseret på kontrasten mellem hans gamle og nye verden. Hele tiden forsøger han med ræsonnementer og spørgsmål at blive klar over sin placering i verden. Han kan ikke få kendsgerningerne til at passe sammen; personen Jeppe med den hule tand, den ømme ryg og hukommelsen tilhører den gamle verden, mens alle omgivelserne og musikken tilhører den nye. Er det drøm eller virkelighed? spørger han og svaret er jo ingen af delene; det er komedie.

Efterhånden som han sunder sig lidt, vågner også hans selvopholdelsesdrift og naturlige behov. Hans humør vender tilbage, så han kan spøge med sin egen fugtige død, for død må han være, bliver konklusionen. Også hans tørst og tømmermænd vågner til live igen, så han til sidst bliver ganske konfus. Hele tiden er det kontrasten, der spilles på; den komiske kontrast

for den indviede tilskuer, der lige som Baronen befinder sig i beskuerens position.

Det må siges til Jeppes forsvar, at det kun er meget nødigt at han lader sig overbevise om sit baroniskab. Hele scene 2 igennem er hans største bekymring om tjenerskabet vil slå ham ihjel. Først da doktorerne kommer, vågner Jeppes vid igen.

Da Holberg alligevel ikke kan dy sig for at gøre lidt nar af den lægestand, han i Just Justesens Betænkning ikke mente det passede sig at gøre nar af, får han også lejlighed til at lange et par drøje sandheder ud om dommer- og klokkerembedet. Historierne, som doktorerne fortæller, er Bidermanns, men kommentarerne Holbergs. Først da Jeppe punkt for punkt har fået besvaret sine spørgsmål om egen identitet, lader han sig overbevise. I hele 2. akt har Jeppe faktisk vist sig mere fornuftig og reflekterende end på noget tidspunkt tidligere. 2. akt slutter med hans overbevisning og så kan komedien om hvad der sker, når en bonde i hast ophøjes til Baron, begynde.

Igen i 3. akt er det kontraster, der bygges på. Allerførst selvfølgelig kontrasten mellem den grove Jeppe og de fornemme omgivelser, mellem den fine mad og bonden, der spiser den med fingrene. Men kontrasten ligger også i forskellen mellem hans opførsel og hans ræsonnementer. Det er her spændingen i stykket kommer ind, da Jeppe beviser at han er en "vittig Mand" ved at sætte spørgsmålstegn ved personerne i Baronens hof.

Vi starter med at le af Jeppe, men vi begynder hurtigt at le med ham. Når Jeppe bebrejder tjenerskabet at det benytter sig af herskabets skrøbelighed, så er det Holberg selv der taler. Også Jeppes meninger om Complimenter og Baslementer er som talt ud af Holbergs egen mund.

Men Jeppe er ikke nogen positiv figur, og selvom Holberg ikke kan holde fingrene helt væk, så lader han dog hurtigt Jeppe fremstå som den tyran, Baronen taler om i Moralerne (IV,4 & V,6). Hans forslag om at hænge hver anden karl på gården er det første varsel, og selv om Jeppe modificerer det i slutningen af scenen, giver det alligevel en negativ karakteristik af ham. Scenen gentages i (III,2) hvor Ridefogden står for skud. Igen starter scenen med Jeppes afsløringer af forretningsgangen hos Baronens tjenestefolk, altså positivt og med sympatien og latteren hos Jeppe, og igen slutter den grusomt og afslørende negativt, når Jeppe nok så flot foreslår at hænge såvel Ridefogden som hans kone og børn.

Også Jeppes sidste vågne scene i akten (III,9) er negativ. Her tager han revanche for sit Hanrey-skab ved at kurtisere Ridefogdens kone. Selv om det sårede og krænkede ham selv dybt bare ved antydningerne om Nille og Degnen, så generer det ham ikke her ganske åbenlyst at gøre det samme mod Ridefogden.

At Ridefogden svarer med de selvsamme ord som Jeppe var nødt til at bruge over for Degnen om at bevise huset den ære, ja det må nære hans skadefryd. Holberg bruger det som en lille fin pointe til at sætte Jeppes negative karakter lidt i relief.

Var stykket slut nu, og det kunne det godt have været efter Baronens Morale, så ville Jeppes vulgære optræden, når han tager Ridefogdens kone på brysterne, og hans jalousi over for Sekretæren, have tegnet et stærkt

negativt billede af bonden der blev ophøjet i en hast og som derfor blev tyran.

Forskellen på møddingen og Baronens seng er enorm, og for Jeppe bliver hans opvågnen på møddingen så meget hårdere, fordi han har set ind i paradisets herligheder.

Men Holberg giver ham ikke lov til at være bitter eller beklage sig ret meget. Det er komedie, dette her, så Jeppes 2. opvågningsmonolog (IV,1) begynder med en vits: "Hvor lenge var Abraham i Paradiis?", hvor bemærkningen enten kan understrege Jeppes uvidenhed udi Bibelen, eller bruges til at pointere at Jeppe også mestrer bevidst forkerte og derfor vittige citater.

Jeppe gør status i denne monolog og indser klart hvor han befinder sig: nemlig nede i lortet, hvor problemet med Nille straks dukker op. Sørgelig og bitter er monologen ikke og den slutter da også med at Jeppe fuld af fortrøstning lægger sig til at sove igen, for "hvem veed, om det samme icke kand vederfare mig, hvis jeg legger mig til Hvile nok engang". Jeppes drømme og håb tændes igen, men nu er de samtidig affødt både af ønsket om at trække hjemkomsten og konfrontationen med Nille lidt ud og af Jeppes medfødte dovenskab. At blive liggende og sove videre er nu engang det nemmeste for Jeppe.

Da han vågner og fortæller Nille om sin optagelse til paradis, er det ironisk nok derfor han får så mange prygl. Når man altid giver løgne og gode undskyldninger kan man ikke forvente at blive troet, når man en sjælden gang fortæller sandheden.

Dommerscenen (IV,6) er som et katalog over personen Jeppe. Hver af hans replikker genkalder vores indtryk af ham og hans forskellige sider. Allerførst bekender han at han har brugt Nilles penge til at drikke for. Da han bliver taget i forsvar af 2. Advokat, bliver han gavmild og viser dermed en positiv side af sig selv. Hans vid får vi en prøve på lige efter, da han overraskes over Advokatens medlidenhed: "Om Forladelse, Hr. Procurator! jeg havde icke tenkt, at I Folk vare saa ærlige". Straks efter sværger han falsk og foreslår at Dommeren skal prygles og 1. Advokaten ligeledes. Holberg stikker hovedet frem og siger "Tal Dansk, din sorte Hund" med Jeppes mund. Og lidt af krigeren Jeppe viser sig i hans bøn om brændevin, så han kan dø med Corasie. Hans vid viser sig for sidste gang, da han opfordrer Dommeren til at forandre dommen: "Ach! det er jo icke for silde. Dommeren kand jo forandre Dommen, og sige, at hand dømte feil første gang. Det skeer jo saa tit; thi vi ere alle. Mennesker".

Hans afskedsmonolog opsummerer det hele: hans vrede mod Nille, hans hanrey-tvangstanke og hans mere følsomme og rørende sider, når han tager afsked med alle sine dyr, som man jo for øvrigt ikke har fået indtryk af at han har passet. Monologen kan være rørende og positiv, men den kan også være lige på kanten til det selvmedlidende og patetiske. Og endelig er det måske en anelse komisk, når han takker svinene for hver dag han har kendt dem og for godt Compagnie. Det er en fristende monolog at appellere til tilskuernes medfølelse med, men der er altså også komiske træk i den.

Da Jeppe vågner op igen, fortsætter han i den samme højtidelige stil som før han faldt i søvn. Igen kan man vælge at se scenen (V,1) som rørende og Jeppes omsorg for sine efterladte som positiv, eller man kan, og det er efter

min mening mere sandsynligt, se en Jeppe, der næsten begynder at nyde sin status som afdød. Hans milde ord til Nille, der står i skarp kontrast til hans afskedsord til hende, tyder derpå. Jeppe tror nu at han er sluppet fri af Mester Erichs tyranni og da han åbenbart alligevel er i stand til at tale med Nille, ja så er situationen ham ikke ligefrem ubehagelig.

Afslutningen på (V,1) er kommenteret i analysen af Nille (2.2).

I (V,2) er situationen magen til (II,3), hvor Jeppe med spørgsmål og svar ræsonnerer sig frem til sin tilstand. Dommerens logik fatter Jeppe ikke rigtig og andet end fikse syllogismer er det jo heller ikke. Men igen som sidste gang Jeppe blev overbevist om at være i live, så vågner hans vid og konklusionen er både skarp og klar. Da Dommeren fordrer tak for genoplivningen, svarer Jeppe: "Hvis I havde icke selv hengt mig op, vilde jeg gierne have tacket jer, for I løsede mig neer igien".

Jeppes humør er vendt tilbage og han er ovenpå - specielt i forholdet til Jacob Skomager. I dag skal han ikke prøve at få kredit - pengene er der og de er beregnet til at drikke op. Jeppe er kæphøj og undser sig ikke for at kalde Jacob for en Dosmer, fordi han ikke forstår de ting, som Jeppe heller ikke selv forstår. Den logiske følge, at Jeppe så også selv må være en Dosmer, indser han ikke. Da Jeppe således er på sit højeste, kommer faldet, da Magnus i (V,5) fortæller historien om den naragtige bonde. At faldet er dybt og skammen stor, har Holberg understreget. Ikke i replikker, for Jeppe er påfaldende fåmælt, men i regibemærkningen: "Jeppe stryger sig om Munden, og gaaer bort meget skamfuld".

Magnus tramper lidt rundt i den pinlige historie og Jeppes sidste bemærkning er mere ynkelig end kvik. Nederlaget er totalt og Jeppe gjort til grin i hele landsbyen. Den brutale afklapsning har fundet sted og offeret må flygte.

Men et moralsk stykke er det, så Jeppe får ikke det sidste ord. Karakteristisk nok er Jeppes sortie, der kunne have forledt følsomme tilskuere til medlidenhed, efterfulgt af Baronens latter. Det er jo nemlig komedie, dette her!

2.2 NILLE

Jeppe er ofte både i analyser og i opførelser blevet tolket som et offer for omgivelsernes tyranni, hvorimod Nille sjældent er fremstillet som offer, endsige med sympati. Men rent faktisk er det hende hele komedien går ud over. Hun er den eneste i stykket, der ikke spiller komedie, hverken for sig selv eller med andre. Jeppe svøber sig i selvmedlidenhedens opgivende og beskyttende kappe; Jacob Skomager er falskheden og griskheden selv og en meget skidt kammerat for Jeppe; og Baronen er jo sammen med sine folk de største komediespillere af dem alle.

Over for dem står Nille, der oven i købet også er den eneste, der bestiller noget fornuftigt i komedien. Det er hende og hendes arbejde, der opretholder hele komediens univers. Uden hendes arbejdskraft og skaffen penge til huse, ville såvel Jacob Skomager som Baronen gå rabundus, for slet ikke at tale om Jeppe.

Alene af de grunde må man betragte Nille som en positiv person. Men skifter billedet ikke, da Jeppe får ordet og udtaler sig om hendes gøren og laden? Af de anklager som Jeppe retter mod hende om at hun slår ham og ligger i med Degnen, er den første i hvert fald rigtig. Hun indrømmer det selv og giver også begrundelsen for det: "... du skal holde din Gaard ved lige, og svare din Land- Gilde, hvilket du umueligt kand giøre, dersom du icke traecker din Mand hver Dag efter Haaret og prygler ham til Arbeide" (I,1). Her understreges det netop at uden hendes hårdhændede behandling af Jeppe, ville hverken præst eller herskab få hvad der tilkom dem, for slet ikke at tale om at hun og Jeppe sandsynligvis måtte gå fra gård og hjem.

I den forbindelse er det vigtigt at pointere at bemærkningen dømmer Jeppe som en doven hund og ikke herskabet som grådige udbyttere.

Hvad den anden beskyldning angår, så baserer Jeppe den jo kun på stiklerier og grove vittigheder fra Degnen og andre. Og skulle det endelig være sandt, så er det vel ikke særlig underligt at Nille en gang imellem har trængt til lidt trøst midt i alt sit slid. Jeppe har jo for det første ikke virket særlig inciterende og for det andet sikkert ikke engang været i stand til at opfylde sine ægteskabelige forpligtelser.

Med kendskab til Jeppes talent for selvmedlidenhed og for at fordreje virkeligheden, er chancerne for at hans Hanrey-skab er ægte eller indbildt sikkert lige store. Stykket fordømmer i hvert fald ikke Nille for det.

Hvis man anskuer Nille fra en mere overordnet synsvinkel og sammenligner med andre komedier af Holberg, er det klart at også dér kommer Nille til at fremstå som en positiv figur i kraft af sin placering i komediens åbning. Den mest oplagte parallel er Pernille i 'Den Stundesløse', hvor situationen er fuldstændig den samme. Pernille (og Nille) fremsiger prologen og leverer dermed forberedelsen til lastepersonens komme. Hun fastlægger også publikums sympati, sådan som de fleste af Holbergs ekspositioner gør det. Den, der siger indledningen og den der fremsiger Moralen, den har publikum sympati for. Dér er det nemlig fornuften der taler.

I de andre fire komedier i 1. bind af komedierne fra 1723 er åbningsscenen magen til, blot med den forskel at karakteristikken af lastepersonen fremsiges i dialogform. Og denne form har Nille jo ingen mulighed for; hun er helt alene i komedien uden een eneste fortrolig eller god veninde at betro sig til.

Der bliver altid gjort så meget ud af Jeppes skarpe vid og lune, mens Nille som regel fejes til side som en skrap og sur kælling. Men rent faktisk er hun, hvis man ser nøjere til, slet ikke uden humor, selv om det ganske vist er af den mere barske slags. Igen er det ekspositionen (I,1), der giver forklaringen og undskyldningen for hendes brutale behandling af Jeppe. Uden den ville hun rigtignok fremstå som en hustyran, men netop indledningen beviser, og Nille har jo autoriteterne i ryggen: Præst, fæstebrev og Ridefoged, at omstændighederne har tvunget hende til at handle som hun gør. Hendes afskedssalut: "Hvem siger du skal gaae? du Hanrej! Du skal løbe" kan da også kun opfattes positivt og som en barsk vittighed, når man i indledningen er blevet overbevist om hendes bevæggrunde. Så bliver afskedssalutten ikke en hustyrans ubarmhjertige dom, men et ironisk hip både til dovenskaben og til den hanrej-tvangstanke, der sidder i ham.

Nille kender sin Jeppe og ved hvor hun skal ramme for at få ham op af starthullerne og yde sin beskedne del af arbejdet for den fælles husholdning.

Næste gang vi møder Nille er i (IV,2), hvor historien om den fordrukne bonde genoptages. Næsten som hun forlod ham, finder hun ham igen, sovende.

Det tjener hende til ære at hun først antager at han skulle være "kommen i U-lykke", selv om hendes fornuft siger hende at han nok sidder på en kro og drikker. Derfor vækkes hendes retfærdige harme da også, da hun ser ham på møddingen. Ikke alene har han ikke købt sæbe, han har heller ikke i den tid han har været borte, ydet noget, tværtimod. Mens han var borte, har Nille passet hus og børn, og selv om komedien ikke var blevet spillet med Jeppe, hvad Nille jo ikke ved noget om, så havde han alligevel bare ligget og sovet rusen ud et eller andet sted, hvorefter han var listet hjem til pryglene efter igen at have spildt en hel arbejdsdag og de, surt tjente penge tillige. Oven i købet er han jo ikke ligefrem pletfri i sin fremtræden. En lur på møddingen er ikke en ren fornøjelse, og da den historie han fortæller om at være optaget til paradis, sikkert bare er kronen på alle de historier, han har forsøgt at undskylde sig med i tidens løb, er det klart at Nille er vred.

Et lille raffinement er det at Jeppe skulle have købt sæbe. Sæben kan stå som symbol på Nilles holdning til livet: et forsøg på at holde snavset og fattigdommen en smule fra livet. Også Jeppes holdning er karakteristisk: han har brugt pengene til at købe brændevin og er endt på møddingen, snavset og tilsølet.

Og så forsvinder Nille ellers bare ud af komedien igen, for nu skal historien om den forvandlede bonde fortsætte fra (IV,6). Ikke et ord siger hun. Hun hverken hegler ham igennem fordi han bliver taget med af Rettens mænd, og hun forsvarer ham heller ikke. Skal det ses som et udtryk for Nilles indgroede respekt for Rettens ufejlbarlige handlinger at når den bestemmer, så adlyder Nille uden et ord, eller har Holberg bare igen glemt hende og sandsynligheden i komedien? Det sidste kommer nok sandheden nærmest. Nille efterlades alene tilbage, glemt af sin forfatter.

Men hun vender tilbage, og i galge-scenen kan portrættet af hende nuanceres endnu mere. Nille består nemlig ikke bare af vrede, retfærdig harme og hårdt arbejde. Hun har også følelser i livet.

At Nille er lige det modsatte af en arrig heks, sådan som hun ofte er blevet fremstillet, er galge-scenen (V,1) det tydeligste bevis på.

Selvom Nille med gode argumenter har overbevist os om det rimelige i sin behandling af Jeppe, og selvom Jeppe selv i sine handlinger har bevist at Nilles påstande er rigtige, får vi her et bevis på at hun alligevel trods alt holder af Jeppe.

Ville man være ondskabsfuld, kunne man sige at her var et oplagt tilfælde af bonde-anger, og ganske vist skamroser Nille Jeppe, kalder ham "allerkiereste" og en "from Mand", men overdrivelsen bunder i en oprigtig sorg over så pludselig at have mistet sin mand. Hendes ønske om at kunne redde ham ved at ofre sit eget liv, er da også ganske alvorligt ment fra Holbergs side og det kan kun vække vores medfølelse og sympati for Nille når hun siger: "ach! at jeg kunde redde dig fra Døden med mit eget Liv og Blod"; specielt fordi vi ved at Jeppe ikke er død. Holberg har da også i regianvisningen understreget at Nille "græder bitterlig". Scenen er ikke den mindste smule komisk, thi for Nille er hverdagen pludselig blevet til en helt speciel dag, nemlig Jeppes dødsdag. At der så tilsyneladende også sker et mirakel, nemlig at Jeppe vågner til live igen, forhøjer kun fornemmelsen af noget helt usædvanligt. Det er først da Jeppe forlanger brændevin, at Nille med eet rykkes tilbage til den triste hverdag, så hendes vrede vækkes til live igen. I Nilles himmel drikkes der ikke brændevin og da Jeppe bliver overmodig og truer med at gå igen, hvis hun ikke henter brændevinen, ja så beviser Nille endnu engang sin handlekraft og henter krabasken. Man kunne efter Jeppes dundertale til Nille måske have forventet en vis respekt fra hendes side, men Nilles respekt vindes ikke ved at kræve den brændevin, der er blevet symbolet på alt ondt i hendes liv, og det er den, der får hende til at prygle ham. Hendes respekt for de døde forsvinder, når de kræver brændevin! Det er derfor også forståeligt at hun ikke ønsker Jeppe tilbage. Han drak mens han var i live og da han tilsyneladende fortsætter efter sin død, så vil Nille hellere end gerne af med ham. Tilsyneladende er han jo fuldstændig uforbederlig.

Sidste gang Nille skulle af scenen, lod Holberg hende bare stå tilbage; her, hvor hun igen er overflødig i slutningen af (V,1), giver han hende dog en ordentlig sortie.

At hun må forsvinde denne gang er åbenbart, for Jeppe er jo ret stationær i sin galge. Derfor er Dommerens ord til hende hårde og truslen om at blive hængt skræmmer hende bort. Var hun blevet på scenen mens Jeppe var blevet dømt tilbage til livet igen og taget ned af galgen, så var han blevet slæbt hjem og sat i arbejde, mens Dommerens belønning var forsvundet ned i den slunkne husholdningskasse. Og så ville stykket have sluttet helt anderledes.

Nu skal historien om den forvandlede bonde gøres færdig og derfor må Nille væk. Det er ikke pæne ord hun får med på vejen: "Fy! du est en Skarns Qvinde, pak dig bort, eller vi skal lade dig henge ved Siden paa ham" siger Dommeren, og i publikums hukommelse vil hun stå som den skrappe kælling, men som det er vist, er det en ganske uretfærdig dom over hende.

Hun kan med langt større ret (og med en lille omskrivning af Jeppes ord) sige: Folk siger vel i Herredet, at Nille slår, men de siger ikke, hvorfor Nille slår. I hendes tilfælde er det nemlig i modsætning til Jeppe virkelig

omgivelsernes pres, der driver hende til at bruge grove midler. Hun vender ikke op og ned på årsag og virkning.

2.3 JACOB SKOMAGER

Det allerførste vi hører om Jacob Skomager er både negativt og positivt.

Negativt fordi vi her får præsenteret en af kilderne til Jeppes drikfældighed; positivt fordi han overfor en trofast kunde som Jeppe vil give kredit. Det siger Jeppe i hvert fald selv. Men vi bliver belært om noget andet: "Jacob Skoemager skjencker icke paa Borg" siger han og vi tvivler ikke. Han får overtalt Jeppe til at tage hul på Nilles penge, vel vidende at så bliver Jeppe ved til pungen er tom. Han forsøger ellers at holde sig til en enkelt skillings brændevin, men Jacob lurer ham ved at påstå at han ikke har en skilling at give tilbage på Jeppes toskilling, så den tjener Jacob også.

Hans første replik da Jeppe vender tilbage (I,6) er da også karakteristisk: "See Jeppe! est du kommen tilbage? jeg tenkte nok, at du fik for lit. Hvad vil en Styver Brendeviin forslaae". Sandt nok, ikke meget, når man som vært "dricker Giesteme til". Jacob viser sig som benhård forretningsmand, da han for anden gang afslår at give kredit. Vi bliver klar over at det aldrig kunne falde ham ind at skænke på kredit.

Mens han efterhånden får listet pengene ud af Jeppe, snakker han ham efter munden. At han fra Holbergs side er ment som en negativ person, viser Jeppes bemærkning om hans desertering klart. Den er helt overflødig undtagen som en karakteristik af Jacob. Det udbygger tegningen at det overhovedet ikke afficerer Jacob - det er forretningen det gælder. Når Jeppe spørger om Jacob var "med i den Auction, som stod paa den Heede, du veedst vel selv", svarer Jacob: "Ej! hvor har jeg icke været med?" og svarer dermed egentlig ikke på spørgsmålet. Efter at vi således har fået at vide at Jacob deserterede fra slaget ved Viszmer og ikke rigtig svarer på sin deltagelse i det andet slag Jeppe omtaler, så kører han frem med livsvisdom om at "mand er saa Gudsfrygtig, naar mand gaar imod Fienden", hvor man må stille sig skeptisk som tilskuer. Det er ikke lige frem en sandhed som Jacob har demonstreret personligt kendskab til. Men det er glimrende egnet til underholdning af Jeppe, mens han drikker sine penge op.

Umiddelbart skulle man tro at Jacobs omtale af Jeppes angst for Nille ikke var et fornuftigt emne at bringe på bane, men Jeppe har på det tidspunkt drukket så meget, at han ikke er bange for Nille mere. Det tidspunkt kender Jacob og ved at det kun vil anspore Jeppe til at drikke mere. At holde op nu ville være det sammen som at indrømme at han var bange for Nille.

Da Jacob har plyndret ham for alt, får han moralske skrupler. Når Jeppe ikke har flere penge, må Jacob sige: "Nej Jeppe! du taaler icke at dricke meer nu. Jeg er icke den Mand, der vil, at Giesteme skal overvælde sig i mit Huus, og dricke meer end de har got af. Jeg vil heller miste min Næring; thi det er en Synd". Er der noget Jacob ikke vil, så er det at miste sin næring, og er der noget han er ligeglad med, så er det om noget er en synd. Som højdepunktet af hykleri ønsker han Jeppe "Løcke paa Reisen". Lykke til hvad? Hvis Jeppe skulle fuldføre sin ærinde, måtte han stjæle sæben, for pengene til at købe den, har Jacob jo narret fra ham.

Hvis tilskuerne skulle have glemt hvilken led karl Jacob er efter hele komedien om den ophøjede bonde, så sørger Holberg for at de bliver mindet om det ved Jacobs velkomstord (V,4): "Fik du Sæben til din Kone?". Holberg får her i een replik dels karakteriseret Jacobs ondskabsfuldhed og dels taget tråden op igen fra (I,6), således at vi er tilbage i komedien om

den fordrukne bonde. Hvad Jacob praktiserede i den første akt, nemlig at snakke kunderne efter munden, det forkynder han her ovenpå Jeppes fornærmelser: "Jeg taalte icke saadane Ord af en anden Jeppe. Men du under mit Huus en daglig Skilling, derfor regner jeg det icke saa nøje". Forretningsmandens stiklen til andre i samme branche viser sig også i "Men hør Jeppe! hvor du har drucket dit Øll, der maa du spille din Bærme, du dricker dig fuld andre Steder, men kommer i mit Huus alleene for at giøre Klameri".

Men Jacobs hue kommer under armen, ikke på Jeppes befaling, men ved lyden af klingende mønt. Det er noget Jacob har respekt for.

Efter Magnus' afsløring i (V,5) virker det umiddelbart positivt at Jacob ikke gør nar af Jeppe, som Magnus gør det. På Jeppes spørgsmål om betalingen, fortæller Jacob beløbet uden yderligere kommentarer. Men for Jacob er der jo også i modsætning til Magnus en dag i morgen. Hvor Magnus tilsyneladende er fremmed, siden han ikke genkender Jeppe, dér skal Jacob også helt i morgen tjene en skilling på Jeppe. Så han har sine grunde til at tie.

En opførelse kan så nuancere Jacobs holdning. Han kan enten le med af Magnus' hån, han kan forsøge at hindre Magnus i at følge efter Jeppe, eller han kan forholde sig tavs og upartisk, hvad teksten jo lægger op til i sin knaphed.

Fra Holbergs side er Jacob Skomager en slet person. Vi har set alle hans negative sider og vi får dem bekræftet af Sekretærens ord om ham. Jacob "hielper mægtig til at giøre Bonden fattig; de siger, at hand kommer Salt i sit øll, at de skal tørste, jo meere de dricker" (I,8). Det vidste vi ikke om Jacob, men der er ingen grund til at tvivle på Sekretærens ord.

Jacob er et skadedyr, en parasit uden formildende omstændigheder og Baronens udtalelse er samtidig Holbergs dom over Jacob: "Den Karl maa vi have afskaffet".

2.4 BARONEN

Er det en grov og hård komedie Baronen spiller med Jeppe eller er det bare den retfærdige gengældelse for Jeppes last?

Svaret er ingen af delene. Komedien med Jeppe har intet som helst at gøre med hans drikkeri, undtagen derved selvfølgelig at han er nødt til at være bevidstløs af druk, for at komedien kan begynde og slutte på Baronens slot. Først når man gør sig det klart, er det muligt at se Baronens intrige i det rette lys. Hans opgave er ikke at resocialisere Jeppe, og hans intrige skal ikke forbedre men underholde. "Jeg havde nok Lyst at spille en Comoedie med ham" siger han (I,8) og påtager sig derved ansvaret og besværet med at tilfredsstille tilskuernes lyst. I komedien har Baronen fået tjenerskabets og intrigemagernes position, og ganske vist er Baronen højt hævet over tjenerskabet i almindelig forstand, men det er komediens intrige også. Pernille eller Henrik ville ikke været nået langt, hvis de skulle have spillet den intrige; der må et slot til.

Baronens "lyst" er ofte blevet kritiseret; hans trang til at "divertere" sig på bekostning af den arme bonde er blevet fremhævet som negativ, men komedien med den ophøjede bonde har ikke noget pædagogisk sigte over for Jeppe. Det er underholdning for Baronen og dermed for tilskuerne. At der så alligevel viser sig en Morale til sidst burde ikke komme overraskende, når man betænker Jeppes negative opførsel. Det pædagogiske sigte viser sig ikke i Baronens behandling af Jeppe, men i Jeppes behandling af Baronen. Var stykket begyndt, hvor Baronen fandt Jeppe, ville det være en helt naturlig ting at lave sjov med en fuld mand. Havde det været Jeppes ligemænd der havde spillet komedien, ville den sociale indignation og påstanden om overklassens udbytning af underklassen være forsvundet. Men Baronen er nødvendig. Han har som den eneste de rigtige omgivelser til komedien. Det er kun fordi man kender Jeppes baggrund at man kan blive forarget på Baronen. Men Jeppes forhistorie, hans levevilkår og ægteskabelige forhold kommer slet ikke denne komedie ved.

Baronens allerførste replikker, hvormed han præsenterer sig, er vigtige. Som altid hos Holberg tjener en persons første replikker til at fastlægge figuren i positiv eller negativ retning. Er det lasteperson, hvis komme vi er forberedt på, bekræfter hans første ord vores forventninger; er det en positiv person, får vi straks underretning derom via personens fornuftige betragtninger. Holberg holder ikke den grundlæggende karakteristik tilbage; den bliver serveret med det samme.

Ud fra dette er Baronen let at placere. Han er positiv. Hans første ord er fornuftig fagsnak om byggens kvalitet og passer sig for en herremand, der interesserer sig for sit arbejde og for sine bønder. Da Baronen hører om Jacob Skomager og hans meriter, er hans reaktion hurtig og fornuftig: "Den Karl maa vi have afskaffet".

En indvending mod Baronen går på at han for længe siden burde have opdaget og afskaffet Jacob, men det er ikke en reel indvending. Jacob er en nødvendig ingrediens i komedien og var han væk, kunne den jo slet ikke spilles.

Under komedien med Jeppe har Baronen efter eget udsagn "paataget mig en Secretaires Person" (III,4) og Jeppes bemærkning til Secretæren er da

også først rigtig morsom, når tilskuerne ved at det er Baronen ordene er rettet til:

Secretairen: "Ach Naadige Herre! jeg er jo ingen Bøddel"

Jeppe: "Hvad du icke est, det kandst du blive, du seer ud til allehaande" (III,2).

På samme måde som i 3. akt ville det også være rimeligt at antage at Baronen spillede Dommeren i 5. akt. Rent tekstmæssigt er der da heller intet i vejen for dette; tværtimod ville det være det eneste logiske og konsekvente, men at Holberg åbenbart ikke har ment det sådan, fremgår af rollelisten, hvor Baronen og Dommeren nævnes som to forskellige personer. Selvfølgelig foreligger den mulighed at Baronen har spillet en af de andre roller, fx. som Advokat, men det virker ikke sandsynligt. Måske kunne det være en skrivefejl på samme måde som når Baronens Secretær er taget med på listen over hovedpersoner i komedien. Denne rolle er ganske lille, specielt når man antager at hans replikker i 2. og 3. akt er sagt af Baronen. Dette kunne også støtte antagelsen af et lidt for hastigt skrivearbejde hos Holberg, hvis ikke opførelsespraksis på Teatret i Ll. Grønnegade havde modbevist det. Dér var Baronen og Dommeren to roller med to forskellige skuespillere og man kunne vel have forventet at Holberg havde rettet det, hvis han havde været af en anden mening.

Hos Bidermann nævnes der intet om at Fyrsten og Dommeren skulle være den samme, og dette har Holberg vel bare ukritisk overtaget, uden at bekymre sig om komediens indre logik. På samme måde som Holberg havde hastværk, har Teatret i Ll. Grønnegade vel haft det. Der har ikke været tid til at analysere og dissekere; der skulle spilles og der skulle spilles meget forskelligt. Og hvad der startede som en lapsus fortsatte som tradition på Det kgl. Teater helt frem til 1902.

Det logiske må være at Baronen også er Dommeren på samme måde som Advokaterne m.fl. er Baronens folk. Skulle retten være virkelig, og det lægges der op til, hvis Dommeren er en i sig selv eksisterende person, er der en lang række usandsynligheder, der ikke rigtig kan forklares. Hvem er i så fald de vidner, som har set Jeppe snige sig ind (IV,6). Tilskuerne har ikke set dem og de lyver jo. Dette ville Holberg aldrig gøre i en virkelig retssal. Hvem er i øvrigt de tre mænd i (IV,4), der henter Jeppe? Hele retssagen er desuden helt forkert. Dommen ville aldrig blive fuldbyrdet straks og da slet ikke på åben gade. At giften skulle være parat før domsafsigelsen tyder også på aftalt spil. Endelig er det lidt besynderligt at Dommeren åbenbart er en slags omrejsende dommer, der lige netop var på de kanter den dag. At hele retssagen er en komedie på samme måde som på Baronens slot, er der slet ingen tvivl om. Alt andet ville være helt usandsynligt. I øvrigt siger Bidermann det selv: "Nu blev Bonden bragt for en digtet Ret" (13).

Bliver konklusionen altså at Baronen er Dommeren, er dennes første replik en yderligere positiv understregning af det positive: "Siig frem hvad du har til din Forsvar; thi vi ville ingen fordømme uhørt" (IV,6). Også Dommerens slutbemærkning er værd at undersøge. Her drager han omsorg for Jeppe: "henger ham nu op, men seer vel til, at hand ingen Skade faar deraf, og at Reebet kommer kun under Armene" (IV,6).

På samme måde som Baronens "lyst" er blevet bebrejdet, kan man rette indvending mod at han i slutningen af (V,2) giver Jeppe fire Rigsdaler til at

drikke sin skål for. Men indvendingen skal ikke rettes mod Baronen men mod Holberg. Igen er det de to komedier der spøger. Set i sammenhæng med Jeppes druk-problem er det selvfølgelig forkasteligt, men Dommeren / Baronen tilhører jo den anden komedie og det er Holbergs sjuskeri, der er skyld i ordene, som han har overtaget uden ændring fra Bidermann.

Også i Baronens udtalelser i (V,6) stikker forbilledet frem. Hvad Bidermann starter med: "Den fornemste af den utopiske Ungdom havde faaet Lyst til at slaae sig løs", det konkluderer Holbergs Baron: "Ha ha ha den Historie var Guld værd, jeg havde icke tenkt, at den skulde have haft saa god Virkning. Kandst du divertere mig oftere saa Erich, saa skal du blive meget høyt anskreven hos mig" (V,6). Replikken er samtidig et forsvar for komedieskrivning. Baronen, der er publikums repræsentant i kravet om underholdning på scenen, roser komediens "Virkning", hvor "Virkning" både kan gå på latterliggørelsen af Jeppe og på den rene underholdningsværdi.

Her i den sidste scene kommer en ny side af Baronen frem. Det er i forholdet til Erich, at det bliver tydeligt. Hvor Erich tænker rationelt og derfor synes at "det var noget underligt noget at lade sig henge for Lyst; thi den Lyst kostede alt for dyrt", er Baronen af den modsatte mening. For ham ligger der noget fristende i at lade komedien sejre over virkeligheden; han "var saa forliebt i Historien, at jeg heller havde ladet mig slaae, ja, jeg troer, heller havde ladet dig henge af ham, Erich, end jeg havde aabenbaret den".

Denne trang til eventyr som Baronen ligger under for, trækker tråden tilbage til forbillederne fra 1001 Nats Eventyr (se 2.5) og gør Baronen til en meget spændende person. Han opfylder sine forpligtelser og passer sit arbejde, som introduktionen af ham (I,8) fortæller det, men neden under gærer det. Baronen bliver ikke bare Moralens udsiger og fornuftens lidt kedelige talerør. Vi erfarer at han gemmer på mere end han lader ane ved første blik. At han godt er klar over faren ved denne "Lyst", er hans svar lige før sin tilståelse af forelskelsen i historien et bevis på.

Erichs opfattelse af komedien, der ville være "blevet til en hæslig Tragoedie", hvis Baronen var blevet korporligt afstraffet af Jeppe, kan han tilslutte sig, men alligevel er lysten der til at virkeliggøre komedien. Baronen er som Holberg tilhænger af den rationalistiske filosofi og hans eksempler i (V,6) er udledt fra Descartes' 'Les Passions de l'Ame'. Descartes taler om fornuftens og viljens mulighed for at styre passionen eller lysten. I eksemplet "... lors qu'ils sentiront que le Desir de vengeance & la Colere les incite a courir inconsiderement vers ceux qui les attaquent, ils se souviendront de penser, que c'est imprudence de se perdre, quand on peut sans deshonneur se sauver; & que si la partie est fort inegale, il vaut mieux faire une honneste retraite ou prendre quartier, que s'exposer brutalement à une mort certaine" (14) siger han at det er meningsløst og kan være dødbringende at give efter for sin lyst i stedet for at lytte til fornuftens røst.

Det samme siger Baronen og Holberg i Baronens eksempelsamling om folk der trods alle gode grunde, ja med livet som indsats alligevel følger lysten: "Officiers (...) duellere for ingen Ting end ogsaa med deres Overmænd, som de er visse paa vil expedere dem", "saadant skeer jo hver Dag; Folk (...) tar Livet af sig for Lyst skyld".

Descartes mener at "... lors qu'on se sent le sang ainsi emeu, on doit estre averti, & se souvenir que tout ce que se presente a l'imagination, tend a

tromper l'arne, & à luy faire paroistre les raisons, qui servent à persuader l'object de sa Passion, beaucoup plus fortes qu'elles ne sont, & celles qui servant a la dissuader, beaucoup plus foibles" (14). Denne ophidselse af blodet er det fysiske tegn på "Lyst" og derfor skal man vente og afkøle sit blod og med sin frie vilje følge sin fornuft mod lysten og lidenskaben.

Komedien med Jeppe kan siges at være en slags afprøvning af dette. Baronens eksempler og Erichs afstandtagen derfra udgør den ene halvdel af Moralen. Den knytter sig dels til Baronen, der dog formår at styre sin lidenskab, og dels til Jeppe, der er det afskrækkende eksempel på en person, der ikke forstår at holde sin lyst i tømme af sin forstand og frie vilje.

Stykkets egentlige Morale, det der er defineret som en sådan, er Baronens versificerede replik i (V,6) (herefter kaldet Morale 2), men allerede i (III,4) er Moralen (herefter kaldet Morale 1) uddraget af komedien: Jeppe "havde i Sinde at tyrannisere over os" (den rette øvrighed) "hvorudover vi enten maatte have fordervet Historien, eller ladet os ilde medhandle af denne grove Bonde, af hvis Opførsel man kand lære, hvor tyrannisk og hovmodige slige Folk bliver, der af Skarnet i en hast kommer til stor Ære og Værdighed".

På sin vis er stykket slut nu og såvel Baronens folk som tilskuerne har lært noget. Jeppe har ikke lært noget; for ham er det bare et eventyr, og måske derfor fortsætter Holberg historien. Det er værd at bemærke at både hos Bidermann og i 1001 Nats Eventyr mangler Moralen fuldstændig. Hos Bidermann er motivet til komedien med bonden ren underholdning og i 1001 Nat er der ingen grund til Morale, for dér opfører bonden sig langt fornuftigere og visere end Jeppe. Holbergs indsættelse af en Morale i en komedie efter moralløst forbillede viser tydeligt hans erklærede mål: at underholde og belære.

Baronen fremhæver i Morale 1 at der var to muligheder for et uheldigt udfald af komedien, nemlig 1) "vi enten maatte have fordervet Historien" eller 2) "ladet os ilde medhandle af denne grove Bonde". Begge dele undgås, da Jeppe af egen drift falder i søvn, så komedien kan fuldføres. Det uheldige i de to andre udgange ligger i at hvis komedien var blevet fordervet, dvs at Baronen havde måtte afbryde den, kunne det være sket på et så tidligt tidspunkt at det ikke for hverken tjenerskabet og slet ikke for tilskuerne var blevet tydeligt hvilken tyran Jeppe i virkeligheden var. Den anden udgang: at lade sig mishandle, ville, som Baronen selv påpeger det, have medført "Folks Raillerie" over den rette øvrighed og ville derved have rokket alvorligt ved dennes autoritet. Specielt det sidste, som Baronens "Lyst" jo nær havde drevet ham til, tager han altså kraftigt afstand fra her.

Allerede i (I,5) er en lille advarsel mod lysten placeret. Jeppes kamp med sine lemmer er, ganske vist i parodisk form, kampen mellem pligt og lyst, og resten af komedien viser tilskuerne, hvad der sker, når man følger lystens og ikke fornuftens vej.

En anden belæring ligger der også i Secretærens bemærkning i (I,8): "Naar de har noget, saa dricker de desmere". Sagt om bønderne er det en hård advarsel til tilskuerne. Ød ikke tiden og pengene på druk; ellers kan der blive spillet en komedie med jer, så I ikke ved om I er levende eller døde, og således at I kan blive til grin i den hele by.

Det er den ene del af Moralen. Den anden handler om faren ved hastværk.

Det bliver sagt i Morale 1 og det bliver gentaget i Morale 2: "Af dette Eventyr vi, kiere Børn, maa lære, At ringe Folk i hast at sætte i stor Ære ej mindre farligt er...". Dette "i hast" bruger Holberg også i sin anden Konge for en dag-komedie: 'Den politiske Kandestøber'. Også her hedder det i Moralen: "Thi naar en Kandestøber til Bormesters Embed løber, Er som naar Stats-Mand blive vil I hast en Kandestøber". Her gælder umuligheden begge veje, for Herman v. Bremen er nemlig egentlig en god håndværker og derfor bliver Moralen positiv. Hermann indser sin dårskab og det er da også ham selv, der fremsiger Moralen. Det gælder ikke for Jeppe. Her er der ikke nogen formildende træk. Jeppe har, i modsætning til Hermann, regeret tyrannisk og Baronen kan med god ret spørge: "Mon Cajus Phalaris vel fordum øve kunde En større Myndighed end denne ringe Bonde". Jeppe er uegnet både på grund af manglende kunnen og viden, men også fordi han rent menneskeligt ikke rummer det fornødne for en statsleder.

Det falder lidt i øjnene specielt ved den sidste Morale at Holberg overhovedet er nødt til at slutte sine komedier med en sådan, hvor det lærerige summeres op for tilskuerne. Holberg er nødt til det, fordi hans komedier ikke altid helt eentydigt udsiger det ønskede. For Holberg er denne komedie en advarsel om det farlige i at sætte inkompetente borgere og bønder til at regere landet. Ikke fordi de kun er ringe folk rent standsmæssigt, men fordi de ikke "i hast" og altså uden forudsætninger er i stand til at røgte deres nye embede forsvarligt. Som bønder og håndværksfolk er de udmærkede, og Holberg udelukker da heller ikke muligheden helt. Det er lige så forkert "at trycke ned Den, der er bleven stoor ved Dyd og Tapperhed" og det kan enhver i hvert fald i teorien blive.

Holberg dømmer hårdt, når han konkluderer: "Vi derfor Øvrighed fra Ploven meer ej tage, Giør Bonde til Regent, som udi fordum Dage, Thi gamle Griller hvis man fuldte derudi, Hvert Herredom maaskee faldt hen til Tyranni". Man kan spørge sig selv om han med komedien har retfærdiggjort denne dom. Svaret er ikke ubetinget ja, for det der har gjort Jeppe til den "ringe Bonde" han er, nemlig Drikkeriet og altså lysthengivelsen, tager Holberg slet ikke op i sin endelige belæring. Han dømmer altså tilsyneladende en hel stand på et enkelt uheldigt individ. Men hvis man nærlæser Morale 2, vil man se at dommen ikke er helt eentydig. For det første er der altså muligheden for at udmærke sig ved "Dyd og Tapperhed" og dernæst er det ikke hundred procent sikkert at man får en bonde-tyran: "For Øvrighed man da Tyranner <u>let</u> kand faa".

I slutsætningen af Moralen tages det største forbehold. Det er ikke stort, men det er der: "Hvert Herredom <u>maaskee</u> faldt hen til Tyranni".

Så meget om Moralen, både den versificerede advarsel mod bondetyranniet, og stykkets fordømmelse af lyst-hengivelse i form af druk. Begge er de vendt mod tilskuerne og, inden for komediens univers, mod Baronens tjenere. Men hvad med Jeppe? Var komedien slut efter 3. akt ville han blot være en mystisk oplevelse rigere. Nu oplever han dog på egen krop at blive leet ud først af Magnus og Jacob Skomager og dernæst den hele landsby. Men egentlig er det vel bare et tilfælde at denne historie kommer Jeppe for øre.

I den forbindelse er Magnus interessant. Man kan spørge sig selv om hvad der egentlig bliver af ham i (V,6). Forsvinder han bare eller er han måske i virkeligheden en af Baronens mænd? Hvis det sidste er tilfældet, bliver intrigen langt mere pædagogisk og moralsk forsvarlig. Så sørger Baronen nemlig for at en af hans folk bringer en del af Moralen videre til lastepersonen, i stedet for at det bare skulle være en forbipasserende, der tilfældigt får givet Jeppe oplysning om sagens rette sammenhæng. Imod det taler selvfølgelig at Magnus ikke nævnes i personlisten under scene 6, men på den anden side er personlistens skel mellem Dommer og Baron m.fl. lige så egendommeligt og i moderne fortolkning fuldstændig meningsløst.

At lade Magnus tilhøre Baronens mænd ville styrke både Baronens motiver og hans Morale overfor såvel sine egne folk som tilskuerne. Konkluderende kan siges at når Holberg som Just Justesen "ingen Berømmelse forlanger deraf, hvor vel de artige Klygter, som legges udi Bondens Mund, og bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter, ere hans egne", så glemmer han at der også er en ganske anden forskel på forbillederne og ham selv, og det er Moralen.

"Af dette Eventyr" siger Baronen i Morale 2, og et eventyr er det, et af de u-moralske endda, har Holberg ved glimtvis at strø Moraler ud, gjort et lærestykke.

Rent faktisk har han gjort det modsatte af hvad han anser som en selvfølge i spørgsmålet: "Siger mand, hvorfor menger mand da saa meget u-nyttigt Galskab udi moralske Comoedier, da svares, hvorfor forgylde Apothekere deres Piller; det heeder jo: Omne tulit punctum, qvi miscuit utile dulci" (han får alles bifald, der blander nyttigt med rart). Holberg roser sig i 'Just Justesens Betænkning' af forgyldningen, mens det faktisk er den bitre pille: lærdommen, Moralen han har tilføjet. Forgyldningen: den underholdende historie og de fleste af indfaldene var der i forvejen. I virkeligheden er Jeppes artige kløgter årsag til at komedien har kunne tolkes stik modsat af Holbergs egen mening. Det moralske islæt har bare for Holberg været så selvfølgeligt at det ikke var noget at rose sig selv af.

2.5 MOTIV

At vågne op og være i en fremmed og vidunderlig verden, hævet op til noget langt fornemmere end det man kom fra, rammer meget centralt ned i de fleste menneskers dagdrømme. Man behøver ikke at være hverken alkoholiker som Jeppe eller bare fuld for at ønske en dag at vågne i paradis. Man kan sagtens dagdrømme sig til denne tilstand, også selv om man ikke har det slet så usselt som Jeppe mener han har det.

Dyrkelsen af kendte og såkaldte stjerner i ugeblade og aviser er tydelige billeder på dagdrømme hos læseren: tænk hvis man var som dem. At vågne op en dag og være berømt!

Det samme ønske og den samme længsel ligger i den religiøse lovning på det evige liv, på en dag at vågne op i paradis.

I 'Jeppe' sker opløftelsen til "paradis" uden Jeppes egen medvirken. Det er intriganter der løfter ham op, ikke for at belønne eller glæde ham, men for egen fornøjelses skyld. I 'Den politiske Kandestøber' er historien den samme, bortset fra at for kandestøberen er det opfyldelsen af en bevidst drøm at han bliver borgmester, mens det for Jeppe viser sig at være opfyldelsen af noget som han aldrig havde turde håbe eller forestille sig. Denne forskel i bevidsthed afspejler sig også i den didaktiske side af de to komedier. I 'Kandestøberen' fungerer intrigen både som en belæring af lastepersonen og af publikum, mens det i 'Jeppe' er svært at få øje på den direkte belæring af Jeppe selv, mens Moralen til publikum er tydelig nok.

Både 'Jeppe' og 'Kandestøberen' kan henregnes til "Konge for en dag"-genren af fortællinger, eventyr og komedier.

I sin bog 'Konge for en dag' gennemgår Kåre Foss dette motivs historie og mange af de versioner af emnet, der findes. Helt sammentrængt kan man sige at der udvikler sig to linjer i motivet: den ene, hvor en person misunder eller kritiserer den regerende magt, og den anden, hvor en ringe person uden egen vilje bliver ophøjet til magthaver. Disse to typer har ialt tre forskellige konklusioner, der ikke specifikt hører til den ene eller den anden type historie:

1. konklusion: DEN POSITIVE

2. konklusion: DEN FILOSOFISKE

3. konklusion: DEN POLITISKE

<u>1. konklusion</u> udtrykker holdningen at selv om man kommer fra folket, behøver man ikke at være helt dum. Det bedste eksempel er 1001 Nats Eventyr, hvor den almindelige borger Abu Hassan viser sig til kaliffens overraskelse at løse problemerne ganske godt. Slutningen er da også (citeret efter Foss) at Abu Hassan "slo seg til ro med at det hadde vært en god historie. Før lang tid var gått, ble han og kalifen meget gode venner". Her får offeret forklaringen og det bliver en god historie for både spøgefugl og offer. Til denne gruppe hører også Calderons 'Livet er Drøm'.

<u>2. konklusion:</u> den filosofiske eller teologiske har grundopfattelsen at livet er en drøm, og den finder vi fx. i den spanske Johannes Ludovicus Vives' version af historien, hvor offeret vågner op og aldrig får den rette sammenhæng at vide. Om personen vurderes positivt eller negativt, er forskelligt og ikke vigtigt for konklusionen: som dette eventyr var en drøm

for denne mand, er livet det måske for os alle. Til denne gruppe hører også 'The Taming of a Shrew' og Bidermanns 'Utopia'.

3. konklusion er den politiske og den finder vi fx. i 'Kandestøberen', hvor Herman v. Bremen tager ved lære og selv kan fremsige Moralen: at man ikke bare fra det ene øjeblik til det andet kan blive en klog statsmand.

Dette er de tre muligheder man kan uddrage af Foss' gennemgang.

Men heri passer 'Jeppe' ikke rigtig og det overser Foss. Den positive slutning får vi ikke og Jeppe har jo heller ikke som fx. Abu Hassan vist nogle positive egenskaber. At det heller ikke er en drøm, har Jeppe jo i hvert fald et håndgribeligt bevis på: de fire Rigsdaler. Jeppe bliver jo desuden klar over sammenhængen ved Magnus' ankomst.

Den tredie mulighed kræver faktisk en aktiv udtalelse eller handling som fx. i 'Kandestøberen' eller i eventyret om 'Skomageren som Konge', hvor skomageren erklærer at kongen er den lykkeligste i landet; et eventyr som i følge Foss stammer fra den buddhistiske munk Seng-Huei i det tredie årh. e.kr. Også historien om smigreren Damocles og Plinius' beretning om maleren Apelles bygger på en aktiv lyst til at lege konge. Le Jays komedie 'Filosoffen som konge' fra 1695 er tydeligere endnu. Her er filosoffen direkte misundelig på kongen. Fælles for dem alle er at de ved bedre end kongen. Dette gælder jo ikke Jeppe. Han er ikke misundelig på Baronen og ej heller foregiver han at vide bedre i statssager. 'Jeppe' er faktisk ret enestående fordi Holberg blander ingredienser fra alle tre. Jeppes klarsyn stammer fra 1. konklusion; hans opfattelse af hele historien som en drøm er fra 2. konklusion, idet Magnus' afsløring jo rent faktisk, selv om jeg gerne vil tolke det anderledes, er et rent tilfælde. Og endelig er komediens Morale jo lige efter 3. konklusion.

Denne kombination placerer Holbergs version af historien som den mest vidtfavnende. Han udnytter alle konklusionerne og giver den, der står hans egen opfattelse nærmest, den største vægt. 1. konklusion giver komedien satire og udsyn, så det ikke bare bliver latterliggørelsen af Jeppe, der dominerer; der langes også ud efter andre. 2. konklusion bruger Holberg til at vise Jeppes accept af drømmemuligheden. Han spiller lige frem hoven over for Jacob Skomager, der heller ikke forstår det. Holberg opnår derved det at vi som bedrevidende tilskuere kan more os over Jeppes version af historien og hans profiteren af den, og, da Magnus ankommer, bliver Jeppes fald og skam så meget desto større, netop fordi han pralede og hånede Jacobs undren over for det, han heller ikke selv forstod. Drømmekonklusionen rives væk under fødderne på Jeppe og afvises af Holberg på samme måde som han har afvist den positive konklusion ved at afsløre Jeppe som inkompetent og tyrannisk. Den 3. konklusion gennemspilles derimod for fuldt register og kommer til at stå som den endelige.

At 'Jeppe' og 'Kandestøberen' tilhører hver sin gruppe, delt efter om hovedpersonen er aktiv eller passiv, sådan som Foss hævder (15), er altså ikke rigtigt. Passivgruppen "lar helten komme "uforskyldt" til stor herlighet, og legger derved naturlig opp til bare komiske situasjoner (...) og trenger derfor ingen særlige åndsanlegg" (15), skriver Foss. Dette passer ikke på Jeppe, ganske som aktivgruppens magtbegær, misundelse og indignation heller ikke passer. 'Jeppe' hæver sig op over disse to grupper og forener

elementer fra dem begge. Derved bliver det en anderledes og meget spændende variation over et tema, som stadig lever videre i bøger, film og teaterstykker i dag.

2.6 BIDERMANN OG HOLBERG

Ifølge Holberg selv var det Bidermanns 'Utopia', der var forbilledet og det sted han hentede det meste af historien fra.

'Utopia' er en latinsk anekdotesamling, skrevet 1604 og udgivet 1640. Holberg har læst den på latin, for det var først i 1806 at i hvert fald historien om den ophøjede bonde blev oversat af K.L. Rahbek (13). Den følgende sammenligning anvender Rahbeks oversættelse og bearbejdelse.

I det store hele følger Holberg Bidermanns forlæg ret nøje i selve intrigen. For at holde tidens enhed har Holberg dog strammet historien fra Bidermanns to dage til een. Han har også udeladt bondens tøven mellem de tre dødsmåder i retssagen som Bidermann nævner. Det er en overflødig detalje som ikke tjener Holbergs formål. Den store forskel ligger i Morale-spørgsmålet, som tidligere er behandlet (se 2.4), og i persontegningen, fordi den siger noget om Holbergs opfattelse af positivt og negativt i forhold til forlægget.

Holberg tager æren for "de artige Klygter" og dem mangler Bidermanns bonde da også næsten ganske. Et af de eneste steder, hvor han bruger fornuften, er hvor han skulle have givet kostbare gaver til tjenerne og nu forundres over dette. Bondens konklusion bliver "at jeg har været gal, som har foræret Jer noget sligt". Den slutning når Jeppe også til, men han stiller selv spørgsmålet i modsætning til bonden, der får det fortalt. Jeppe stiller sig heller ikke tilfreds (III,1), men revser tjenerskabet for at profitere af herskabet. Den kritiske holdning mangler helt hos Bidermann.

Holberg har byttet om på doktorscenen og denne tjenerscene for at give Jeppes opvågnen et naturligere forløb; han deltager jo næsten ikke i Doktorernes historier, men ligger faktisk og akklimatiserer sig. Derved gemmer Holberg også højdepunkterne til 3. akt, hvor Jeppes negative sider vises frem. Hos Bidermann er det bare en tilfældig bonde uden noget individuelt præg. Han er en rekvisit for Fyrstens fornøjelser uden personlige egenskaber. Hvad Holberg har tildigtet hos Jeppe er netop det, der giver mulighed for medlidenhed og medfølelse. Bidermanns bonde er der ingen der har ondt af.

Men Jeppe er faktisk ikke nær så interessant at sammenligne som Nille er det med Bidermanns bondekone. Her er der virkelig sket en forandring der er modsat af Jeppes. Holberg digter til hos Jeppe, men han luger ud hos Nille. Hos Bidermann præsenteres hun allerførst som den "arrige Kone", uden at vi dog får grunden til hendes arrig-skab at vide. Hun er ikke helt dum, fortælles det lige efter, "men Konen, som ikke var saa lettroende, at hun skulde troe sin Mands Drøm...". Hos Bidermann optræder konen først langt inde i historien med det resultat at hendes store stemningsskift ved mandens hæng-ning får hende til at fremstå som en mindre furie: først angrer hun, derefter raser hun og til slut begynder hun "at tude og skraale og frabede sig den Naade" at få bonden tilbage igen i live. Alt dette har Holberg også, men i en ganske modereret form og efter at have præsenteret Nille for os som en fornuftig kone.

Hos Bidermann er hun stor i sin anger og vild i sit raseri, men hendes anklager mod bonden forbliver postulater, som vi ikke tror på, fordi hun lige forinden har skamrost ham og kaldt ham en "retskaffen Huusbonde og

Ægtefælle, og et Mønster for Bønder; med ham var al Retskaffenhed dræbt". Så vidt går Holberg ikke. Jeppe er den lastefulde hovedperson og at lade Nille rose ham sådan, ville gøre hende latterlig. Hun kan græde savnet af sin mand, men at kalde ham for en mønsterbonde ville være naragtigt. I samme hensigt har Holberg fjernet bondens eneste positive bemærkning: "... naar du alt imellem seer til mig, saa fortæl mig, hvordan det gaaer hjemme: om Kornet snart er modent, og naar det skal høstes; om vore Folk ere flinke til at gjøre, hvad de skal, og andet saadant, som det ligger mig Lag paa at vide". Denne svada har Holberg forandret over i det mere personlige: "Gak hiem og tag vare paa dit Huus, og hav Omsorg for mine Børn, min røde Trøje kand du lade omgiøre til lille Christoffer, det som bliver til overs, skal Marthe have til en Hue, seer til for alting, at min brogede Hest blir vel plejet; thi jeg har elsket det Beest, som hand kunde være min kiødelige Broer, hvis jeg icke var død, skulde jeg sige dig adskilligt andet" (V,1). Det passer til Jeppe. Skidt med det daglige arbejde, med gården og de store linjer. Jeppe er drivende sentimental i sin omsorg for de små detaljer og nyder måske inderst inde situationen en smule. Det er i hvert fald tåreperser! for fuld udblæsning, faktisk over i komikken, og bestemt ikke som hos Bidermann.

Konens beklagelser har Holberg jo klogeligt flyttet til indledningen, hvor de fremtræder som kendsgerninger; ikke hysteriske men rolige og velovervejede.

Om Baronen og Jacob Skomager er der at sige at den første spiller en meget lille rolle hos Bidermann og en stor hos Holberg, og den anden slet ikke er med. I det hele taget gør Holberg hvad der også er nødvendigt. Han udvikler og udbygger personerne, så de kan leve på scenen. Alene forskellen i længde gør dette nødvendigt, men så sandelig også aftvingelsen af interesse hos publikum.

Det har været diskuteret om Holberg psykologiserer eller ikke, og generelt vil jeg svare nej. Lastepersonerne er typer snarere end levende mennesker, beregnet til at blive sat under Holbergs mikroskop og ubarmhjertigt og på afstand udleet. I tilfældet Jeppe nærmer Holberg sig dog et psykologisk portræt, specielt når man sammenligner med Bidermann. I hvert fald kan man konkludere at Holberg er alt for beskeden om sin andel af komedien. Han har bygget en hel rammehistorie op omkring 'konge for en dag' komedien, lavet to positive personer ud af to lettere negative, nemlig Baronen og Nille, og selv opfundet en skurk: Jacob Skomager. Desuden har han tilsat Moralen, strammet historien og fået en negativ lasteperson ud af den bonde, der ellers bare var en skitse, en anledning til latter og underholdning. Hvad der før bare var et eventyr er nu blevet til et lærestykke.

2.7 KARAKTERKOMEDIE / BONDEFARCE

Jeg har i det foregående forsøge at revurdere tolkningen af 'Jeppe', idet jeg mener at der er belæg i komedien for en negativ valorisering af Jeppe uden medfølelsens formildende skær, sådan som Holberg også selv opfattede komedien.

At det er en revurdering vil den følgende gennemgang af Jeppe-opfattelser gennem tiden vise. Det er længe siden en fordømmelse af Jeppe har været moderne "paa Bierget". Den medfølende tolkning og tagen parti for Jeppe hænger til en vis grad sammen med opfattelsen af komedien som en karakterkomedie.

På samme måde som det efter min opfattelse ikke er muligt at tolke andre end Jeppe som lastepersonen i den komedie, så er det heller ikke meningsfyldt at kalde 'Jeppe' for en karakterkomedie. Det kræver nemlig en karakter og en sådan er Jeppe ikke, i følge definitionen på en karakterkomedie, i besiddelse af. Den genre 'Jeppe' kommer nærmest er bondefarcen, som der i det følgende skal gøres kort rede for. Definitionen på karakterkomedien må derfor vige pladsen, men vil blive fremlagt og diskuteret senere.

Om Holberg har haft kendskab til genrerne fastelavnsspil og bondefarce vides ikke. Hans brug af navnet Jeppe kunne tyde derpå, da det også anvendes i hvad man kunne kalde for den danske forløber til 'Jeppe', nemlig bondefarcen 'Doctor Hielpeløs aff Græckenland', trykt i Aarhus 1637, og i danske bondeviser som fx. 'Iep Lauridtzøn og Grete' og 'Bondeplage', der alle har bonden Jep eller Jeppe som hovedperson (16).

Men Jeppe var også et af de almindeligste bondenavne i tiden, så Holbergs brug deraf beviser intet. En folkevise fra 1529 viser at forholdet Jeppe / Nille ikke er Holbergs egen opfindelse:

Hej, Jeppe, Jeppe, hvor est du henne,
du dricker meer, end jeg kan fortiene;
naar du gaar paa Kroen
saa maa jeg staa paa Loen.
Hej Jeppe, Jeppe, hvor est du henne?
(...)
Din fylde Hund, saa skal jeg dig hexe,
og med en Hæssel Kiep dig correxe;
naar du igien vil sabbe,
saa skal jeg dig brav afklappe.
Din fylde Hund saa skal jeg dig hexe.
(17)

Sangens titel er 'Jeppe kommer hjem fra Kroen'.

Stadig tilbagevendende figurer i fastelavnsspillene og selvfølgelig i bondefarcerne er Bonden og Bondekonen. I mange af de tyske fasteavnsspil gøres der grovkornet nar af bønderne, der er snavsede, vulgære og løgnagtige. I det mest omfangsrige af spillene 'Das Neidthartspiel' fra midten af 1500-tallet er en af løjerne at en bonde bliver drukket fuld og vågner op efter tre dages rus, udklædt som munk. Hans opvågningsreplik minder slående om Jeppes i Baronens seng:

"Herregud! Hvad er dog dette? Er det jeg eller er det ikke jeg? Eller hvordan er jeg kommen i denne Gestalt, at jeg er bleven til en Præst? Har jeg forandret mig siden i Dag og er jeg en Munk, skjønt jeg aldrig var lærd? Hvem har gjort mig det? Jeg troede jeg var en Bonde" (18).

Dette træk går igen i de danske fastelavnsspil og bondefarcer. I 'Den utro Hustru' er bonden, der frier til denne hustru nærmest et ækelt dyr; løgnagtig og fej. Hun omtaler med foragt hans lange uplejede skæg og hans "skidne Læg". Det samme er Jep Brun i 'Doctor Hielpeløs'. Han er draget til marked i Helsingør for at sælge korn og har drukket alle pengene op, da han endelig vender tilbage. I sin karakteristik af bonden og hans kone ligger 'Doctor Hielpeløs' ganske nær op af 'Jeppe'. Jep Brun er et skvat med en svag karakter og han må alliere sig med en kvaksalver for at klare sig. Også konen har mange træk til fælles med Nille: hun har egentlig retten på sin side, og selv om hun fremstår som en skrap kælling, der prygler manden dygtigt, så fremgår det ganske tydeligt at det sandelig også er nødvendigt. I øvrigt er det kun i udgangssituationen og personkarakteristikken at de to stykker ligner hinanden; resten af 'Doctor Hielpeløs' har ingen lighed med 'Jeppe'.

Her findes altså begge Jeppe-temaer: den fattige, der bliver ophøjet til kejser, og bonden, der i hvert fald af sin kone bliver beskyldt for at have drukket de penge op, som han skulle have handlet med.

Også i 'Comoedie de mundo et paupere' fra ca. 1600 findes historien. Bonden er her en biperson, der udplyndres af en fattig mand, der for sjov er ophøjet til kejser. Som det eneste af stykkets fire udplyndringsofre ser man denne bonde umiddelbart før plyndringsscenen i sine hjemlige omgivelser og også efter plyndringen vender han hjem til sin kone. Disse scener har intet med den egentlige handling at gøre. På samme måde som Jeppe er bonden blevet sendt til købstaden for at handle, han kommer hjem uden penge og får prygl af konen. Hans forklaring om udplyndringen tager hun ikke for gode varer. Han har drukket pengene op, mener hun.: "Ja, vær velkommen, Sladanter, til Hus, mig tykkes du haver en herlig Rus" (19)

Skiftet i identitet eller rettere: skiftet i omgivelser (for det er jo det der sker: intrigemagere ændrer omgivelserne, så hovedpersonen narres) kendes også i Hieronimus Justesen Ranchs 'Karrig Niding', skrevet i slutningen af 1500-tallet og trykt 1637. Niding vender efter en rejse hjem og finder sit hus, sin kone og sine tjenestefolk så fuldstændig forandrede at de slet ikke kan kende ham igen! Der er kommet en ny og bedre ægtemand i huset i stedet for den sure og karrige Niding, så han må drage ud i verden og lede efter sit hjem, mens konen og intrigemagerne lever lykkeligt på Nidings gård.

En anden spændende parallel, som samtidig kan motivere Nilles eventuelle utroskab, er den tradition for ganske åben tale om intime forhold, som findes i bondefarcerne. Mandens impotens er et flittigt behandlet emne, fx. "Faa han Skam og liden Lykke, hjemme duer han ey et Stykke" fra 'Den utro Hustru' eller Doktoren i 'Doctor Hielpeløs' der "kan kurere for Kunck, for Kanck, for Strul og Strit oc dem der i Sengen due lit: Jeg meen, om nogens Rickomrey er forhudlet oc duer ey: veed jeg mesterlig bring i Lauffue" (20). Jeppes impotens er jo en mulig forklaring på Nilles utroskab og tilsyneladende både hos Holberg og hos hans forgængere er dét en

rimelig begrundelse for utroskab og sidespring uden moralsk fordømmelse fra forfatternes side.

Også det klynkende og klagende hos Bonden er et karakteristisk træk i bondefarcen, fx. regibemærkningen: "Jep Brun kommer grædende til Doctor Hielpeløs, klager sig saaledis". Også her kan trækkes en tydelig linje frem til Jeppes klynkeri.

Efter dette afsnit om bondefarcer genoptages spørgsmålet om 'Jeppe' som karakterkomedie.

En karakterkomedie er defineret som en komedie, der beskriver en lastværdig person med det formål at vi som tilskuere skal tage afstand fra denne last hos os selv. Typiske karakterkomedier er Molières 'Den Gerrige' og 'Tartuffe' og hos Holberg 'Den Stundesløse', 'Erasmus Montanus' og 'Den politiske Kandestøber'. Disse personer har en last, en svaghed, der satiriseres over i komedien. Denne svaghed er altid indbildt i den forstand at kernen kan være ægte nok, men så bare af personen bliver forstørret til groteske dimensioner, fx. Vielgeschrei i 'Den Stundesløse', der udmærket godt engang kan have haft noget fornuftigt at bestille, men så bare har indbildt sig at have mere travlt end han egentlig har haft med det resultat at han intet får udrettet og derfor fortjener at blive latterliggjort.

Dette passer ikke på Jeppe. Hans skavank skulle være hans alkoholisme, men alkoholisme er ikke et indbildt problem, men en virkelig svaghed. Komedien handler da heller ikke om Jeppes drikkeri eller hans karakter, men bare om hans regime som Baron. I tilfælde af at man så vil gøre 'Jeppe' til en karakterkomedie om en tyrannisk bonde er der det at sige at problemet / karakteren slet ikke introduceres eller forberedes. Først i 3. akt viser Jeppe sin tyranniske karakter efter at man i de to første akter har set den stik modsatte karakter komme til udtryk. Som karakterkomedie må den da betragtes som ualmindelig ringe og langt fra så "outreret" som de øvrige af Holbergs komedier og fra hvad man kunne definere som en "Character". Det er i øvrigt værd at bemærke at i 'Just Justesens Betænkning' kalder Holberg ikke Jeppe for en "Character", som han gør med Herman i 'Den politiske Kandestøber' og Lucretia i 'Den Vægelsindede'. Ej heller er det en komedie, der som de to andre i den første komediesamling: 'Mester Gert Westphaler' og 'Jean de France', gør nar af en hovedperson. 'Jean' er "en bitter Satire", den holdes for "det nyttigste Stycke" og den er "icke mindre latterlig end skarp". 'Gert' er "en der dræber Folk med Snack" og i hovedpersonens gentagen sig selv, "som mand lastede, bestod Styckets Dyd". 'Jeppe' byder kun på "artige Klygter" og formår alene at "bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter". Nogen karakter er Jeppe altså ikke og nogen satire eller latterliggørelse heller ikke. Jeg vover den påstand at Holberg udmærket har været klar over at det ikke var nogen karakterkomedie, men en simpel og lystig farce og derfor har været så tilbageholdende med at rose den. Dette kan underbygges med ep. 506(a) fra 1754, hvor Holberg remser en lang række komedier med "Characterer" op. Heriblandt er ikke 'Jeppe'. Han hører blandt "De andre Skuespil, som ere kun lystige Historier, [men som] ere dog fulde af Critique og Morale".

Moralen er da også mere almen end egentlig rettet mod specielt Jeppe som person. Baronens advarsel gælder om enhver at man ikke bør stige for hurtigt på rangstigen uden at være kompetent dertil. I den forbindelse og som illustration deraf er Jeppe valgt som et velegnet eksempel og at han

kun er illustrationsmateriale viser den kendsgerning at det jo ikke er Jeppes eget ønske, der går i opfyldelse. Han er bevismaterialet for Baronens påstand. Det er rigtigt at vi får et fuldt udfoldet billede af Jeppe i lyst og nød, men en karakter er han ikke og skal heller ikkke bruges dertil.

Allerede kritikeren Rosenstand-Goiske tager i 'Den dramatiske Journal' fra 1771-72 afstand fra en mulig opfattelse af Jeppe som en "Character" og kalder det en bondefarce, og det er da også betegnende at den i 1700-tallet og specielt i 1800-tallet oftest bliver spillet omkring fastelavn og af Rahbek simpelthen bliver betegnet som et fastelavnsstykke. At man kan bruge spilletidspunktet som belæg for den påstand at 'Jeppe' fortrinsvis i tiden blev betragtet som en farce og et fastelavnsspil er oplagt, når stykket kun blev spillet een eller to gange i sæsonen og da gerne i februar eller begyndelsen af marts. Tendensen er i hvert fald tydelig. At definere 'Jeppe' må derfor blive at forkaste karakterkomediebetegnelsen og kalde den en bondefarce på linje med og i fuld tradition med forløberne såvel i den danske som i den internationale dramatik, hvor det er historien og dens pointe, der er det væsentlige. Ganske vist må man derved sprænge inddelingen af Holbergs komedier i fem grupper: karakterkomedier, intrigekomedier, præsentationskomedier, parodikomedier og idékomedier, sådan som Billeskov Jansen inddeler, men for det første må denne inddeling alligevel brydes, da heller ikke 'De Usynlige' passer ind, men må betegnes som en tragi-komedie, og for det andet viser dette blot at på samme måde som det ikke er muligt at slå alle Holbergs tjenestepiger eller Leandre eller Leonoraer m.fl. over én kam, så er det altså heller ikke muligt eentydigt at gruppere alle Holbergs komedier inden for de fem genrer.

Ganske som med persongrupperne er der indbyrdes ligheder mellem stykkerne, men forskellene er så markante at en placering af 'Jeppe' i karakterkomedie-gruppen ville betyde en udvanding af begrebet og være en direkte fejlplacering. At dette ikke blot {er} en akademisk diskussion om en tilfældig genrebetegnelse uden interesse for andre end litteraturforskere, viser jo netop den udvikling 'Jeppe' har gennemgået. Karakterkomedie-etiketten er bestemmende for den medfølelse og derved den tragik mange opførelser har lagt i stykket. Ved at omdefinere komedien understreger man netop hvilke elementer der er de væsentlige, og modarbejder en forkert tendens.

Afsluttende kan man sige at på samme måde som Holberg her har skabt en komedie, der forener elementer fra forskellige grupper af forbilleder, har han også formået at skabe en bondefarce med et så fuldt belyst og nuanceret portræt af hovedpersonen, at myten om 'Jeppe' som "Kronen på Karakterkomedierne" har kunnet opstå (21).

3-6 RECEPTIONSHISTORISK ANALYSE

3.0 INDLEDNING

Det første afsnit i 'Jeppe's historie spænder helt fra førsteopførelsen i oktober 1722 til pseudonymet Y.Z.s anmeldelse i 1827. Mellemstationerne hedder Rosenstand-Goiske og Rahbek, og selvom de indbyrdes er forskellige og alle er uenige med Holberg selv, så er de fælles om den holdning, der netop afgrænser kapitlet, nemlig holdningen til Jeppe.

Som analysen har vist, er Jeppe den latterlige person i komedien. Ham skal der ikke vises barmhjertighed og det er alle i dette kapitel enige om. Uenigheden opstår først og fremmest i diskussionen om det Rosenstand-Goiske kalder "Eqvivoqverne", dvs. tvetydighederne og den ligefremme og til tider bramfri tone Holberg anvender. I 'Jeppe's historie indledes med Rosenstand-Goiske en langvarig diskussion om det passende i at Jeppe tager Ridefogdens Kone på brysterne.

Med Rahbek introduceres opfattelsen af Jeppe som en "Character", en genrebestemmelse, der tilsyneladende desværre er kommet for at blive.

Såvel Ridefogdens Kones bryster, der kan ses som det håndgribelige symbol på diskussionen om det acceptable på teatrets scene, og Jeppe som karakter er symptomer på en ny tid, hvor det mere fine og dannede sættes i højsædet og hvor den borgerlige komedie vokser frem.

Med Oehlenschläger skifter billedet. Komedien står for fald; tragedien er ved at holde sit indtog. Op gennem 1800-tallet veksler opfattelserne og ofte kommer de meget langt væk fra Holberg. Oehlenschläger taler om Holbergs forståelse for sine characterer og introducerer det næsten retfærdige og rimelige i Jeppes handlinger. Det er også her der sættes spørgsmålstegn ved Baronens opførsel og ved Moralen, og samtidig forvandler den naturlighed, som alle indtil nu har talt om, stykket fra at være en aktuel og eviggyldig komedie til at blive en characterafmalning fra gamle dage. Det nutidige afløses af det historiske.

Men diskussionen af det sømmelige fortsætter. Problemet er: kan man sige de ord teksten foreskriver, eller skal man stryge dem, fordi de strider mod god tone. Problemet er vanskeligt, fordi man ikke bare kan slette den geniale Holbergs ord. Med Shakespeare havde teaterdirektionen det lettere. Opførelserne af hans skuespil, der først starter omkring 1815, er kraftige og hensynsløse bearbejdelser og udeladelser af alt stødende. Det er sværere med Holberg og diskussionen bølger frem og tilbage.

Hos Carsten Hauch i 1850'erne står medlidenheden stadig stærkt, men stærkere er det af Oehlenschläger forsigtigt antydede, nemlig det retfærdige i Jeppes handlinger som Baron. Borte er nu lastepersonen. Her er tværtimod den positive Jeppe, repræsentanten for det sunde og stærke i nationalkarakteren. 'Jeppe' er sejrssangen for Danmark og Baronen er magtens fordærvede repræsentant, som Hauch dog ikke rent fordømmer. Hans epoke er ude; han har været et offer for sin klasses kedsomhed. Med Hauch trutter de politiske trompeter også for første gang. Oprøret og omvæltningen i samfundet er hvad 'Jeppe' nu handler om.

Det skabte diskussion, for og imod, hos navne som C.W. Smith, A.C. Boye og N.M. Petersen, men ingen forandring i opsætningen på Det kgl. Teater, hvor skuespilleren Joachim L. Phister spillede rollen fra 1851 til 1873.

Spørgsmålet om Baronen / Moralen diskuteres heftigt og hænger jo også naturligt sammen med valoriseringen af Jeppe.

Frem til 1880'erne udfoldes diskussionen, som Georg og Edvard Brandes opsummerer. Sammen dækker de udviklingen i 'Jeppe's historie og runder på værdig vis århundredet af. Georg Brandes taler om Jeppe som offer og Edvard Brandes om Jeppes egen skyld i sin skæbne.

Man kan se perioden 1888-1955 som en kamp mellem brødrene Brandes' opfattelser. En kamp, der kommer til at stå uafgjort. Perioden byder på en kavalkade af gamle synspunkter, der skifter i hvert tiår med et urværks regelmæssighed.

Fra Folketeatrets medlidenhed i 1888 til Olaf Poulsens udlevering i 1903; fra Henrik Malberg, der kaldte på medlidenheden i 1917 til Harald Nielsen, der dømte Jeppe i 1923. Bernhard Jensen beklagede Jeppe i 1934; Carl Alstrup viste det tragiske og Hans Brix det latterlige i 1941- 42. Sluttelig understregede Osvald Helmuth komediepræget i 1955 og genoptog dermed tråden fra århundredets begyndelse.

Fra 1955 og fremad grundlægges en Holberg-tradition. At tale om Holberg-traditioner er og har altid været meget populært, selv om det har knebet med at påvise hvad traditionen egentlig bestod i. Hvad perioden 1888-1955 vil vise er at tradition for en bestemt Jeppe-opfattelse er der ikke. Det sker først efter 1955. Her grundlægges nemlig traditionen for at det aldrig er Jeppes skyld! Graderne af medlidenhed og latterlighed har skiftet, men med Hans Brix slutter fordømmelsen af Jeppe som den skyldige i komedien.

I perioden 1955-85 er det fundamentale altså uforandret. Samtidig undergår Baronen en forandring. Han repræsenterer ikke længere en overklasse, men almengøres, idet skylden for Jeppes ulykke lægges på samfundet. Det er samfundets skyld, har forklaringen lydt de sidste 30 år. Baronen repræsenterer altså ikke længere en specifik klasse, snarere magthaverne i samfundet. Så kan samfundet være mere eller mindre djævelsk. Jens Kruuse ser en kaotisk og aggressiv verden, men uden de lumske motiver bag, som marxismen i 70'erne tillagde samfundet.

Opsætningerne i perioden giver samme indtryk. Moralen bliver en udlevering af samfundet, snarere end af Jeppe. Diverse stumme scener lægges ind for at vise denne afstandtagen, således at forestillingens verbale udsagn modsiges af dens fysiske udtryk. Dette er i øvrigt en tendens, der breder sig i takt med at det bliver moderne st spille klassikere igen i 70'erne. Ved at vride og vende, eller som nævnt ved at spille mod teksten, får man "aktualiseret" diverse klassikere, som oftest uden at nævne hvad man har gjort. Derved har man givet en hel generation teatergængere et i bedste fald misvisende indtryk af tankegang og menneskesyn hos dramatikere fra Molière og frem til Ibsen. I denne sammenhæng står 'Jeppe' desværre utrolig stærkt. Som det efterfølgende vil vise, er samtidens behov for at tolke sig selv ind i teksten enormt.

At stykket naturligvis ikke bare skal spilles uden at have bud til publikum, er klart, men balancen mellem forfatterens værk og intentioner, og så den aktuelle opsætning må holdes, ellers nærmer det sig voldtægt. Og skal en klassiker "voldtages" for at sige nutiden noget, var det måske bedre for den pågældende instruktør / teater at finde et andet stykke.

I tilfældet 'Jeppe' er udsagnet desuden evigt: tag vare på dit liv - brug det fornuftigt. Ser man stykket som en skildring af en alkoholiker, er det almengyldigt, og ser man det som en blot og bar festlig komedie, er der jo i rig grad belæg for det også. Blot man holder tragedien og medlidenheden borte.

Det gør det første århundrede i 'Jeppe's historie, men ellers bliver det historien om sentimentaliseringen og forvandlingen fra komisk nar til tragisk helt.

3 PERIODEN 1722-1827

3.1 LUDVIG HOLBERG

"Den blev spillet første Gang meget ilde, formedelst en Forvirring som samme Aften reisede sig blant Acteurerne, men anden Gang alle Folk til Fornøjelse, sær formedelst Personen Monsieur Gram der agerer saa naturlig en Siellands Bonde" (22).

Sådan lyder den første anmeldelse overhovedet af 'Jeppe'. Ganske vist er det forfatteren selv, der, gemt bag Just Justesen og Hans Mickelsen, anmelder den, men den virker klædeligt beskeden. Lige oven over skriver han: "Dette er den eeneste Materie som icke er opspunden udi Autors egen Hierne, hvorfor hand ingen Berømmelse forlanger deraf, hvor vel de artige Klygter, som legges udi Bondens Mund, og bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter, ere hans egne" (22).

'Jeppe' havde premiere i oktober 1722 på Teatret i Ll. Grønnegade og Holbergs ord om skuespilleren Johan Wibe Mortensen Gram er det eneste vidnesbyrd vi har om førsteopførelsen. Holberg gentager den rosende omtale i sit 'Første Brev til en højvelbaaren Herre" fra 1728, hvor han samtidig giver en lidt anden forklaring på førsteopførelsens fiasko: "Førsteopførelsen gik i Fisk, fordi der havde været Skænderi mellem Skuespillerne samme Aften; anden Opførelse blev en Succes. Der var især én af Skuespillerne der satte Kulør paa denne Komedie ved sin meget dygtige Gengivelse af en siellandsk Bondes Sprog, Gebærder, Opførsel og Karakter" (23). Ifølge Eiler Nystrøm var Gram formentlig sjællandsk bondesøn (24).

Ud af disse Holberg-citater kan man også læse den kendsgerning at forestillingen overhovedet fik en 2. opførelse i 1722. Det er ikke så banalt som det lyder, for intet tyder ellers på at 'Jeppe' har været noget særligt i 1720'erne. Ikke en eneste plakat eller omtale er bevaret. Til gengæld kan vi ud fra de trykte udgaver af komedien vide at titelrollen endda har skiftet indehaver i de første år i Ll. Grønnegade. I udgaven fra 1723 er det Gram, der spiller Jeppe og Mad. Lerche der er Nille. I 1725-udgaven er rollelisten ændret: nu spiller M. Lindorf Jeppe og M. Hiort er Nille.

P. Hansen skriver i 'Den danske Skueplads' (25) at Gram holder op på teatret allerede ved slutningen af den første sæson for at blive pedel ved universitetet. Hans afløser som Jeppe bliver Hans Andersen Lindorf, der altså spiller rollen første gang i løbet af sæsonen 1723-24. Hvor længe han spiller og hvor mange gange, vides ikke. Hans navn nævnes helt til Teatret i Ll. Grønnegade lukker i oktober 1728, så han har formodentlig spillet rollen indtil afslutningen. Ifølge teatrets regnskaber henhørte Lindorf i 1726 under 3. lønningsklasse og i 2. lønningsklasse i 1728. Jeppe-rollen har åbenbart ikke medført oprykning til 1. klasse, hvortil bl.a. Piloy og Mad. Montaigu hørte.

At komedien har været spillet i 1727 giver Anne E. Jensen belæg for (26). D. 21. februar skulle 'Den Stundesløse' spilles på teatrets trediesidste spilledag i sæsonen. En replik i 'Den danske Comoedies Ligbegængelse', der blev spillet d. 25. februar antyder imidlertid at det blev 'Jeppe' de spillede i stedet: "Den 20. og 21., som er hans ordinaire Faste-Dage, intet uden et Brev Knaster-Tobak og en Pibe, som han strax betalte ved at forskaffe min Hustrue en Loge paa Galleriet, da de spilte Jeppe paa Bierget".

Da teatret normalt ikke spillede om torsdagen er det altså formodentlig fredagens (d. 21.) forestilling, der er blevet ændret. At den ændres til 'Jeppe' i stedet for så mange andre forestillinger tyder på at 'Jeppe' har været spillet nogenlunde regelmæssigt. Selv om prøveforløbet indskrænkede sig til en enkelt prøve eller tre, ville teatret næppe vise en forestilling som ikke havde været spillet længe i stedet for den aflyste.

Næste gang Holberg "anmelder" 'Jeppe' er i ep. 66 fra 1748, hvor han argumenterer mod regler og deres tyranni: "Der ere visse Historier, som give Anledning til de beste og behageligste Comoedier, men som tilligemed ere af den Natur, at Tidens og Stedets Unitet derved umueligen kand Nøye i Agt tages: for Exempel den Comoedie om den forvandlede Bonde, og nogle andre, som ere blevne forestillede med Tilskuernes største Fornøyelse, ere af saadan Beskaffenhed" (27).

Med hensyn til Jeppe-fortolkere kan Holbergs rosende ord pege mod to: dels Lindorf fra Ll. Grønnegade-teatret og dels, og mest sandsynligt mod Marcus Ulsøe Hortulan, der spillede rollen første gang på von Quotens teater i St. Kongensgade. Hortulan spillede Jeppe første gang d. 28. november 1747, ialt 8 gange indtil von Quoten måtte lukke i midten af maj 1748. Stykket havde åbenbart rimelig succes, selv om det skal siges at også de andre stykker blev spillet et lignende antal gange.

Hverken i Bergs Hus i Læderstræde, hvor resterne fra Ll. Grønnegade: skuespilleren Frederik Piloy og Holberg selv sammen med tyskeren C.A. Thielo startede teaterforestillinger fra 14. april til 15. december 1747, eller i Tjærehuset, hvor selskabet flyttede over fra 18. december 1747 til 7. juni 1748, blev 'Jeppe' opført.

I det hele taget undgik de to teatre at spille de samme stykker.

Af Holberg er kun 'Jean de France' spillet begge steder. Von Quoten spillede seks andre Holberg-komedier, mens der i Bergs Hus og i Tjærehuset blev spillet hele fjorten Holberg-stykker foruden 'Jean de France'.

Teatret på Kgs. Nytorv åbnede d. 18. december 1748, men først i teatrets anden sæson, d. 4. juni 1749 fik 'Jeppe' premiere, uden at den dog blev en stor publikumsmagnet. Overskou skriver at allerede ved andenopførelsen "sank Indtægten (...) da Nysgerrigheden var bleven stillet, ned til det Halve og derunder" (28). Det var igen Hortulan der spillede Jeppe og den rolle beholdt han indtil 1773 og spillede den ialt 38 gange, i øvrigt som den første og vist nok eneste med sin egen jyske dialekt i stedet for den oprindelige sjællandske.

At Hortulan dog formodentlig ikke har spillet alle 38 gange ses af følgende citat, der igen er et citat: "Jacob Skoemagers i Jeppe paa Bierget blev spillet af Londemann; Jeppes af Hortulan eller Ørsted, og var altsaa doubleret", skriver 'Nyt Aftenblad nr. 21 fra 1825 og angiver at have citeret fra 'Repertoiret for 1767-68' uden i øvrigt at angive nærmere kilde. Artiklen er kaldt: "Smaae Bidrag til det danske Theaters Historie af paalidelige Manuscripter". Senere i samme artikel er oplysninger hentet "af en ved ovennævnte Inspecteur Als forfattet 'Specification paa Komoedier, som kunde opføres indtil Midfaste' sees at Rolle-Doublering dengang har været meget i Brug. Paa Rolle-Fortegnelsen anføres stedse tillige

Doublanterne (...) I Jeppe paa Bierget havde baade Musted, Rose og Als Baronens Rolle".

Betegnelsen på specificationen er også ganske sigende og understreger 'Jeppe' som et fastelavnsstykke.

Om 'Jeppe' står der, stadig ifølge 'Nyt Aftenblad':' "ellers laborerer denne Piece af en Hovedfeil: at Hortulan (Jeppe) spiller jydsk Bonde, da Piecens Natur er siellandsk. Jeg (Als) har i trende Directioners Tid havt i Commission at ændre det; men Mons. Ørsted har stedse escamperet derfra. Den bør især (??) spilles Fastelavnsmandag". Allerede i 1767-68 dukker altså fastelavnsideen op, hvoraf følger at stykket er blevet anset for at være en farce. Også Ais' indvendinger mod den jyske dialekt som skulle stride mod stykkets natur, viser at stykket snarere end at være en karakterkomedie er en natur-tro bondefarce.

Der foreligger ingen anmeldelser eller omtaler af Ørsted som Jeppe, hvorfor hans navn i Aumont og Collins Repertoireoversigt (29) er efterfulgt af et spørgsmålstegn.

Også i ep. 447 (udgivet 1754) nævner Holberg 'Jeppe' som en af de komedier, der "har fundet hos fornuftige Tilskuere lige saa stor om ikke større Bifald, end de som ere indrettede efter den almindelige Plan" med standspersoner, elskov og giftermål til sidst. I ep. 455 fra samme samling siger Holberg: "Jeg haver ogsaa til Forsøg forfærdiget nogle saadanne Comoedier, som den Comoedie kalden: Uden Hoved og Hale: Jeppe paa Bierget &c., og derved bestyrket min Meening, efterdi samme Skue-Spill, skiønt uden Elskov, med Succes ere forestillede, saavel paa vor Skue-Plads, som paa fremmede". Det er betegnende at Holberg ikke een eneste gang kalder Jeppe for en "Character" eller roser stykket for dets lærerige indhold. Det er hver gang løjerne og her manglen på erotik der roses.

3.2 PEDER ROSENSTAND-GOISKE

Den første gang en Holberg-forestilling bliver anmeldt af en egentlig teaterkritiker er i 1771, hvor Peder Rosenstand-Goiske (RG) skriver og udgiver 'Den dramatiske Journal", der følger repertoiret i sæsonen på teatret på Kgs. Nytorv.

Forestillingen er 'Den Stundesløse' og RG er fuld af beundring for Holberg. Han er både en god efterligner af Plautus og Molière og han er også original; han "har truffet Naturen paa det Rigtigste" og har altid "vidst at give Handlingen selv og Dialogen et vist nationalt Tilsnit, som er saa nødvendig en Dyd hos en god, men tillige meget sjælden hos enhver Efterligner" (30). Her lægger RG sig jo smukt op af Holberg selv.

I anmeldelsen af 'Den politiske Kandestøber' skriver RG endda: "det synes, som, tør vi sige det er virkeligt, at Skuespillerne skylde deres gode Action denne ypperlige Comedies nationale Træk" (31).

Lidt senere på sæsonen, d. 27. december spilles 'Jeppe' og bliver anmeldt i 'Den dramatiske Journal' fra 27. & 30. december 1771 for første gang. Det mest iøjnefaldende i RGs anmeldelse af 'Jeppe' er at den næsten handler mere om Evald og hans forspil 'De brutale Klappere', hvilket måske hænger sammen med RGs opfattelse af 'Jeppe' som en farce, om hvilket det ikke er muligt at give en uddybende karakteristik. RG regner nemlig ikke 'Jeppe' for at være en af Holbergs bedste komedier, men giver det indtryk at den tiltaler ham alligevel på trods af mange fejl: den overholder ikke handlingens enhed, og handlingen er i det hele taget ikke egnet til en karakterkomedie: "en Comedie, hvori Hovedpersonen er en Bonde, og Hovedhandlingen er af saa liden Interesse som denne, at slig en Comedie, hvor ypperlig den endog bliver udarbejdet, hvor naive, nationale og interessante Stæder den end har, kort hvor moersom den er, neppe kan blive andet, end en Farce, holde vi for, og troe vi at den meget bedre skikkede sig til Subjektet for en comisk Operette".

Komedien behager på grund af dens "treffende Natur og de mange sande og nationale comiske Tirader", men så heller ikke mere.

Heri er RG altså helt enig med Holberg selv. Det er natur-efterligningen der giver komedien dens værdi, ikke en karakterskildring af Jeppe.

Komedien er også fuld af usandsynligheder, hvad RG angriber den for. Ikke bare i hovedhandlingen men især i "Episoderne", fx. retsscenen i 5. akt, hvor RG rejser spørgsmålet om det er en virkelig ret eller ej. RG efterlyser gennem hele sin kritikervirksomhed sandsynlighed både i stykkernes indre komposition og i deres ydre fremtræden og både på det indre og det ydre plan falder 'Jeppe' igennem: "Jeg har seet Jeppe paa Bierget ligge i Sengen i en Mark-Decoration, og Coulisser med Træer i en Stue-Decoration" (32). RG går ind for tidsrigtighed i kostumerne og rækker derved langt ud over hvad Rahbek kunne gå med til. Rahbek var nærmest bange for det ægte kostume som barbarisk og uskønt.

Allerede i anmeldelsen af 'Den Stundesløse' gør RG det klart at han ikke bryder sig om tvetydighederne; "Æqvivoqverne" vil han ikke undskylde: "vi troe ei, at man i Comedien bør lee paa Dydens Bekostning" og alligevel undskylder han Holberg: "thi det bliver dog en unægtelig Sandhed, at en Forfatter ofte maa giøre Vold paa sig selv, for at fornøie Mængden" (33). Han ser gerne at uartighederne laves om og mener at det vil være muligt

uden at ødelægge noget. Dette gælder også i 'Jeppe'. I 3. akt tager Jeppe på Ridefogdens Kones bryster: "Uagtet det er Forfatterens Villie, uagtet det egentlig er en liden Feil, holde vi for, at slige Tirader kunde udelades, i det mindste burde de ei igientages" (34). Dette fastholdes i hele RGs anmeldervirksomhed og fordømmes i alle forestillinger, dog med den forskel at det der lastes hårdt hos andre forfattere, det undskyldes hos Holberg: "At Holbergs, undertiden grove Æqvivoker, gerne kunde for vor Deel være borte, tilstaae vi; men Manden undskylde vi, han kiendte sit Publikum, han maatte lige saavel som Molière rette sig efter den da herskende Smag, og hvo vilde vel fortænke ham, om at han (dersom han nu levede) ei vilde forandre Æqvivokerne, naar han saae at man skoggerloe til den groveste Indfald" (35).

Da RG nogle måneder senere anmelder 'Jeppe' igen , føjer han ikke noget nyt til. Det er, siger han, "ei et Mesterstykke", men "det har sine mange Fortienester" (36). Resten af anmeldelsen er helliget Evald med undtagelse af slutningen, hvor RG stadig anker over befamlingen af Ridefogdens Kones bryster.

Sidste gang RG anmelder 'Jeppe' er sæsonen efter. Her er stykket reduceret til at have "sine smukke og komiske Steder" og så bliver der stadig taget på brysterne! "Dog, det var jo Fastelavnsmandag"! (37).

I anmeldelsen af 'Henrik og Pernille' tydeliggør RG sin grundlæggende mening om Holbergs (og Molières) komedier: "naar vi bedømme de holbergske, søgte vi at vise deres Fortienester, at de udmærkede sig ved nationale Træk, at deres store Forfatter vidste at giøre dem passende til Nationalkarakteren, og at de vare opfyldte med den sande og naturlige Vittighed" (38).

RG omtaler her "Nationalkarakteren" og "nationale Træk", som også 'Jeppe' er fuld af. Stykket indeholder "mange sande og nationale comiske Tirader" og "mange smaa Sottiser, som især paa den Tid Holberg skrev, passede sig paa Nationen" (39). RG er her optaget af hvad der så småt lå i tiden, nemlig en fornyet interesse for det nationale; en interesse, der på teatret kom til udtryk ved en bedre aflønning af nye danske skuespil og et forgæves forsøg på opdyrkelse af en national dansk tragedietradition. I kravet om tilpasning af komedierne ligger RG jo helt på linje med Holberg selv, men man kan spørge sig selv om det de begge ønsker ikke snarere er en lokalisering af komedierne frem for en nationalisering. Jeppe er vel ikke en typisk national karakter, for så måtte både Holberg og RG mene at det stod dårligt til med de danske bønder. På samme måde er Holbergs karakterfigurer, fx. Vielgeschrei og Erasmus vel heller ikke nationalkarakterer. De er universelle lastepersoner, som også Jeppe er en almen bondefarcefigur. De mange versioner af denne historie fra mange lande beviser vel netop det almene. Hvad Holberg har gjort er at lokalisere historien med hensyn til navne og steder, som han også gør det i sine andre komedier.

Som Holberg mener også RG at skuespil skal forbedre. I no. 6 af sin journal skriver han: "Den Opførsel [hvisken og trampen] saae vi gierne forskrevet fra os, da det deels viser en stor Foragt baade for Skuespillerne og de øvrige Tilskuere, deels er Tegn til at deres Øiemed ved Comediegangen ei er den rette; og bør denne være enten at forbedres ved Skuespillene? eller ved en pøbelagtig Allarm at forvirre andre?"

Her er vi måske ved grunden til RGs megen snak om Evald, når 'Jeppe' skal anmeldes. Det opdragende moment mangler; 'Jeppe' er kun natur-tro underholdning.

Om selve opførelsen og Hortulans spil er der ikke meget at hente: "Hr. Hortulan spilte Jeppes Role ganske ypperlig (...) For Resten var hans hele Aktion Natur, vel faldt han ei saa ganske naturligt paa Gulvet, men det er meget undskyldeligt" (40).

Det er alt hvad RG har at sige om Hortulan, så man er ikke meget klogere hvad angår stilen og tolkningen af rollen, bortset fra altså at 'det naturlige' lægges der vægt på helt ned i detaljerne. Den manglende analyse understreger farce-opfattelsen. Jeppe er ikke for RG en dramatisk karakter som kan analyseres; det er kun ren underholdning.

Det er først med Rahbek at man får en mulighed for at se bagud: "I Hortulans Aand" skriver Normann (41) at Rahbek skriver. Desværre angiver han ikke hvor han har taget det fra. Jeg har forgæves søgt hos Rahbek og ikke fundet. Karakteristikken gælder skuespilleren Gielstrup, der overtog rollen med premiere d. 23. april 1787. I mellemtiden havde 'Jeppe' kun været spillet to gange siden 1773. Det var begge gange den navnkundige Hr. Bech, der spillede rollen i 1781. Navnkundig på grund af RGs indædte vrede og ubehag ved denne skuespiller. Nogen succes har det øjensynligt heller ikke været, siden Bech kun spillede rollen to gange i een sæson og aldrig siden.

3.3 KNUD LYNE RAHBEK

I bogen 'Dramaturgiske Samlinger' I-II fra 1788 mener Knud Lyne Rahbek i modsætning til RG at Jeppe er "en dramatisk Karakter, og er et skiønt Exempel paa den Sandhed, som Holberg i sin Epilogus har ladet Baronen foredrage som Stykkets Moral: at det nemlig er farligt, naar ringe Folk pludselig komme til Høihed" (42).

Rahbek er lige som RG villig til at glemme stykkets mangler. Han mener at Holberg "kunde paastaae Friefindelse fra al Daddel for de Ufuldkommenheder, der klebe derved fra den første Forf.' Haand" (42) og bruger som RG Holbergs egen begrundelse om skuespillerens natur-gengivelse af Jeppe.

Det er egentlig ganske pudsigt at alle tre er enige om stykkets mangler: Holberg forlanger ingen ære for det; RG mener at det ikke er egnet som komedie, at det mangler karakterpersonen og kritiserer sammen med Rahbek stykket for at være usandsynligt både i hovedhandling og i episoderne. Alligevel forsvarer de det varmt. Pointen er vel at selve historien er god underholdning. Det usandsynlige er jo desuden et kendetegn for farcen snarere end for karakterkomedien.

Hvad RG så småt taget tilløb til, nemlig en afstandtagen til det ligefremme, lidt grove og plumpe; det vender Rahbek sig helt væk fra. Han er på det punkt repræsentant for den 'følsomme periode', der nu kommer ind i dansk teater med navne som Destouches, Marivaux og den danske Biehl. "Theatret er Sædernes og Dydens Skole" (43) og teatrets opgave er at "rette den, forandre og forbedre dig, fra det Uanstændige til det Anstændige, fra det Onde til det Gode, fra Udyd til Dyd", som indskriften siger på teatrets facade (44).

I 1787, hvor 'Jeppe' spilles efter en pause på seks år, er det skuespilleren Adam Gottlob Gielstrup, der spiller Jeppe: "Hr. Gielstrup fortiener i øvrigt Tak, fordi han lader de foreskrevne, og i den dramatiske Journal med saa megen Ret dadlede Haandgreb være" (45) i scenen med Jeppe og Ridefogdens Kone.

Rahbek anbefaler også at Konen spilles af en mand og giver tre grunde: dels mener han at det vil være ubehageligt for actricen; dels at det er usandsynligt at der på Baronens slot findes et fruentimmer "som han skulde faae til at paatage sig denne ubehagelige Forretning" (45); og endelig at det vil være anstødeligt for den finere del af publikum at se et fruentimmer "brutaliseret" på den måde. Han indser dog at det vil "forfeile aldeles Jeppes plumpe Caracteer", hvis scenen udelades eller ændres. Løsningen er altså en mandlig skuespiller.

Forskellen mellem Gielstrup og forgængeren Hortulan kan udledes af bl.a. følgende, som samtidig siger noget om Rahbeks opfattelse af teater: "Hvor lidt denne vittige Monolog trænger til at forskiønnes med slige afskyelige Fiælehyttestræger, som den, det kongelige danske Theater efter lovlig Sædvane har indflikket, at Bunden nemlig falder af Sengen, vil jeg overlade til enhver Tænkendes Paaskiøn; og mig har det altid undret, at Hr. Gielstrup, der i øvrigt saa vel veed at lade Holberg vederfares Ret, ikke har afskaffet denne Dumhed" (46) . Under Jeppes ophidselse i Baronens seng er altså åbenbart bunden gået ud; formentlig er det en tradition, der stammede fra

Teatret i Ll. Grønnegade og som Gielstrup lige som Hortulan altså holder i hævd.

Det gennemgående i Rahbeks karakteristik af Gielstrup er naturlighed, sandhed og mådehold: "Gradationer er overalt det, denne Kunstner lægger særdeles og heldig Vind paa" (47).

Om disse gradationer er et udtryk for en ny holdning til bondestanden efter de store landboreformer og stavnsbåndets ophævelse i 1788 eller blot en ny skuespillers anderledes opfattelse af Jeppe er svært at sige. Formentlig er det det sidste, der er afgørende. Så hurtigt sejrer omskiftelser i samfundet ikke over faste traditioner på teatret.

Ud over disse "Fiælehyttestræger" trænger også sproget til at renses og fornyes og det gælder ikke bare Holbergs stykker: "Der er endnu een mærkelig Feil ved de ældre Oversættelser, som meget behøvede at afhielpes, det er de lavcomiske holbergske Sprog, som man i passende og upassende Stykker affecterte; dertil regnede man da ogsaa Tvetydigheder - jo grovere, jo bedre" (48).

Rahbek fastholder sit standpunkt livet igennem og skriver i 1829: "Her turde det vel engang komme under alvorlig Overvejelse, om ikke en heel Del af dennes Udtryk, der hidtil have holdt sig paa Skuepladsen, burde forsvinde fra den - om ikke af anden Grund, saa af den, at de sædvanligen af Skuespillerne fremhæves paa en Maade, der netop gaaer ud at vække det og nære det Anstødelige" (49). Dette er en opfattelse som går igen hos både Oehlenschläger og flere andre i tiden.

Rahbek ønsker at forfine teatret og dets virkemidler og det påpeger han i sine anmeldelser af en lang række stykker, men over for Holberg har han, som RG havde det, et svagt punkt. Som afslutning på sin gennemgang af 'Jeppe' i 'Dramaturgiske Samlinger' I-II holder han fast i latterens revsende og opdragende virkninger i "en Tid, da Barmhjertigheds Principet vil giøre det til en Forbrydelse, at lee af Dumheder" (50). Her er vi ved skillelinjen mellem gammelt og nyt. Det barmhjertighedsprincip som Rahbek nævner, er det der fører til medlidenhed med Jeppe og som rejser spørgsmålet om det rimelige i Jeppe som lasteperson. Det er dog først med Oehlenschläger at billedet af Jeppe bliver vendt.

Nu hvor man har forladt traditionen med at have tilskuere siddende på selve scenen, har man også problemer med Holbergs monologer. Hvad der i 1720'erne var helt naturligt, nemlig at tale til et publikum, der sad lige ved siden af spillepladsen og som for de fleste tilskuere i salen var en del af dekorationen, er nu omkring 1800 blevet noget unaturligt. Rahbek forsvarer monologerne ved at prøve at naturliggøre og sandsynliggøre dem på den måde at personen fx. kan "sysselsætte sig med forskiællige Smaating, som give Handlingen saa megen Sandsynlighed og Lethed, da vil neppe nogen klage over slige Monologers Unaturlighed" (51).

I samme åndedrag klager Rahbek over Nilles åbningsmonolog, som Mad. Knudsen, delvis uden egen skyld, ikke formår at gøre naturlig. Sysselsætningen mangler nemlig.

Denne "Unaturlighed" i monologerne skyldes i følge Rahbek at skuespillerne ikke "huske paa Diderots Forskrift, at Skuespilleren bør forestille sig en Muur mellem sig og Tilskuerpladsen" (51). Den berømte fjerde veg, som igen naturalismen lagde så stor vegt på, er kommet ind i teatret, så det ikke

Icngere er teater, »en virkelighed vi ser; en modereret, let forskønnet og af dampet illusion af virkelighed. Denne illusion må ikke brydes og derfor må publikums opførsel også indrettes derefter. I en anmeldelse klager Rahbek over et publikum, som er kommet med tilråb til skuespillerne, når disse har været alt for kærlige på scenen, hvilket Rahbek heller ikke bryder sig om. Det er dog ikke, siger han, "fra Sædelighedens Side; men blot for saavidt, den forstyrrer Illusionen; og for at overtydes derom, behøver man blot at agte, jeg vil ikke sige, paa de Misundelses-Udbrud, eller ironiske Velbekomme, som vore Spradebasser, efter Omstændigheden, ikke saa meget sagte udlade sig med; thi dette Slags Folk kommer aldrig i Illusionen; men til den høje Latter, som derved ikke sielden i de meest rørende Scener udbryder fra dem, som herved pludselig bringes til at glemme Personerne, og erindre Acteur og Actrice" (52).

Dette krav om illusion mærkes også tydeligt på repertoiret. Holberg-komedierne indtager ikke mere en fornem plads rent kvantitativt. Fra helt op til 23 forskellige komedier i sæson 1754-55 er antallet nu nede omkring 9-10 komedier i 1790'erne og det er vel heller ikke så underligt, når Holberg-komedierne mangler to af de vigtigste ingredienser i tiden, nemlig det følsomme og det illusionsskabende. Også Molière er blevet mere end halveret i perioden.

Efter Gielstrup, der nåede at spille rollen 19 gange på 17 år, kommer en af de længerevarende fortolkere. Det er skuespilleren Ferdinand Ludvig Vilhelm Lindgreen, der spiller første gang d. 25. februar 1805. Om ham skriver Rahbek: "I Aaret 1806 (...) havde jeg en sjellandsk Karl, der bland andet havde det tilfælles med Jeppe, at han gjerne tog sig en Taar. (...) da Karlen endelig kom, om ikke med Aviser, saa med en drøj Perial, og da jeg gik ud for at sætte ham irette, svarte han mig meget kjephøj og tildeels paa Tydsk, (...) blev ved at skjære op for sin Kone, og de andre paa Gaarden, og hvor især det da gjængse: "Ik bin der Herr und du bin de Diener," kom som et Slags Omkvæd. Forstemt og fortræden gik jeg nu (...) paa Comedie, hvor de, da det var Fastelavns Mandag, havde Jeppe paa Bjerget. (...) Her fremstilte Lindgreen, hvis Dialect og Udseende tillige særdeles stemte med Karlens, mig den Scene, jeg en Time før havde været Øjevidne til, saa Spejltro for Øje. (...) Vi forenedes i Beundring af den Digter og den Kunstner, der begge vidste at forbinde den høje Grad af spejltro Sanddruhed, med den overordentlige comiske Kraft" (53).

Citatet er vigtigt fordi det understreger hvad 'Jeppe' egentlig er. Holberg har afmalet virkeligheden og selv om det enkelte steder støder Rahbek, så er det dog med "spejltro Sandruhed". Denne teknik er ikke karakterkomediens, der netop driver sine personer ud i overdrivelsens tydeliggørelse. Karakterkomedien præsenterer essensen af den pågældende galskab og løfter sig dermed op over virkeligheden. Hvad Holberg har gjort er snarere at dramatisere virkeligheden uden at forstørre og så tilsætte "den overordentlige comiske Kraft". Det er nærmere teknikken fra bondefarcen end fra karakterkomedien.

I spørgsmålet om sanddruhed kan Rahbek foruden sin egen iagttagelse støtte sig til en i hvert fald i samtiden meget anerkendt autoritet i spørgsmålet om Jeppe som typisk repræsentant for den danske bondestand. Det er præsten Joachim Junge, der i 'Den Nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog' fra 1798 giver en

fyldig gennemgang af den danske bondes tanker, gerninger og hele dagligdag.

Rahbek sammenligner i en lang række punkter Jeppe med Junges beskrivelser og "har fundet ny Føje til at beundre den mageløse Sanddruhed og Troskab, hvormed Holberg har skildret sin Jeppe (...) hvor nøje, efter Forløb af de tre Fjerdedele af et Aarhundrede, Digterens Skildringer, indtil de allermindste Smaating, stemme overens med denne saa sagkyndige og nøjagtige Beskrivers Iagttagelser" (54). Rahbek nævner de drikfældige bønders forhold til deres koner og trækker parallellen til Nille; han jævnfører Jeppes scener med Ridefogden med "Bondens forrige Tilstand under Plagefogder" (55); han omtaler bondens forhold til poesi, musik og dans, hans kærlighed til sine børn og sine husdyr og finder at det hele stemmer med Holberg. Der er noget der tyder på at Rahbek ikke betragter 'Jeppe' som et aktuelt stykke. Det er narmest et stykke levende museum og i hvert fald ikke et indslag i nogen aktuel holdning eller debat om bønder. Samme holdning og i øvrigt om samme skuespiller giver Oehlenschläger udtryk for i 1832-34.

Den beundring der har været for Holbergs minutiøse afbildning, får ny næring hos Rahbek, der blev påvirket af den interesse for naturvidenskab, der blussede op omkring 1790.

Set i lyset af det og interessen for det nationale må man forstå Rahbeks begejstring for 'Jeppe' som et sjældent eksemplar fra en svunden tid.

Til Rahbeks iagttagelser kunne man lægge følgende citater fra Junge, der også virker som en beskrivelse af Jeppe: "Jeg er ofte falden i dyb Forundring over den store Frimodighed, med hvilken Bonden rækker Døden sin Haand (...) Fæet vil jo aldrig kunne lære at døe og det raa Menneske vil heller ikke vide hvad det er" (56). At pastor Junge ikke betragter bønder som andet end hjælpeløse og naive skabninger, fremgår af hele bogens tone, hvor en typisk beskrivelse, her af Jeppes hovedproblem, lyder: "Man vil ellers erfare hos alle ikke rigtig dannede Mennesker, at Tilbøieligheden til berusende Drikke staaer i modsat Forhold til deres større eller mindre udvortes og huuslige Lyksalighed. (...) Mennesket søger dog at gjøre sin Tilstand saa behagelig som mueligt, kan det da ei finde den sande Lyksalighed paa Fornuftens Vei, så griber det efter den indbildte i sandselighedens Tummel (...) Og saaledes drikker Bonden og flere. Han indtager de perlende Draaber, for ved disse at kunne forglemme sig selv" (57). Natur-ligheden er fuldkommen og derved bliver teatret en almalning af virkeligheden. Det er derfor ødelæggende for illusionen, når teatret sløser eller bruger direkte forkerte dekorationer. RG kritiserede det og Rahbek giver ham ikke noget efter, heller ikke i stilen, der er lige så ironisk. I en sammenligning med Shakespeares 'Trold kan tæmmes' skriver han: "Hos ham begynder den ellers med den Repliqve om Bygget, der staaer godt, hvilket giver Anledning til at man i Baggrunden fremstiller os en Bygager; men da derom intet tales siden i Stykket, sees heller ikke denne Bygager mere, uagtet den samme Egn i øvrigt fremstilles igien i de sidste Acter" (58).

Fire år senere har forholdet øjensynligt ikke bedret sig, for da averterer Rahbek i 'Den danske Tilskuer' under titlen: "Formedelst indtrufne Forandringer blive enten undet eet, eller Stykkeviis underhaanden bortsolgt følgende Meubler og Effecter, tilhørende den danske Skueplads: Endeel Byg

staaende paa Roden hans Høivelbaarenhed Baronen i Jeppe paa Bierget tilhørende; NB. kan strax flyttes hvorhen det skal være" (59).

Den akkuratesse som RG efterlyser i 'Den dramatiske Journal' er dog visse steder ved at blive Rahbek for meget. Det er ikke nødvendigt, mener han, at Jeppes støvler er "tilstøvede, endnu mindre puddrede; Reenlighed er en Hoveddyd paa Skuepladsen, og vi forlange ikke det strænge Costume, naar det synder herimod". Ej heller bryder Rahbek sig om den ægte mødding "man i een af vore mindre Kiøbstæder" anvendte (60) .

"Man havde virkelig bragt dem Naturen alt for nær", siger han et andet sted om skuespillets 'Qvaternen's personer. 26 år senere holder han fast ved at man ikke skal overdrive det naturtro. Det er stadig Jeppes støvler, "der ikke behøvede at være tilstøvede, end sige pudrede, da Reenlighed paa Theatret stedse er den første Betingelse, og stræng Costumrigtighed kun den anden" (61). Det ægte kan også blive for ægte, så man får virkeligheden for tæt ind på livet!

3.4 Y.Z.

I 1827 anmelder Y.Z. i tidsskriftet 'Hertha' (62) 'Jeppe' under overskriften: "Om Opførelsen af Holbergs Jeppe paa Bjerget, og især om Hr. Instructeur Lindgreens Fremstilling af Hovedrollen". Y.Z. er pseudonym for kritikeren Nathan David, mener Harald Nielsen i 'Holberg i Nutidsbelysning', mens Frederik Schyberg i 'Dansk Teaterkritik' mener at det i dette tilfælde er et pseudonym for teaterjournalisten Ove Thomsen (63).

I forordet skriver Y.Z. at det er hans hensigt at give en karakteristik af Lindgreen som Rahbek gjorde det af Gielstrup. Han gennemgår derefter minutiøst Lindgreens fremstilling af rollen og opførelsen i almindelighed og lægger sig smukt op af RG og især Rahbek.

Hans gennemgang samler sig omkring tre punkter:

1) en sammenligning med forgængeren

2) problemet med Ridefogdens Kone

3) den naturtro gengivelse af en dansk bonde

Som Rahbek før ham går Y.Z. meget op i om stykkets tre første scener ikke i virkeligheden burde foregå inde i Jeppes hus og ikke foran huset. Det er igen 'det sandsynlige' der optager dem: "Saaledes vilde ei alene de første Scener vinde meget i Sandsynlighed (...); men især vilde den første Monolog falde meget naturligere". Nilles monolog skal siges "medens hun syslede med Et og Andet i Stuen" (64).

Skuespilleren Lindgreen, der på denne anmeldelses tilblivelsestidspunkt havde spillet rollen i 22 år, bliver sammenlignet med forgængeren Gielstrup og denne sammenligning falder ud til begges fordel. Begge mestrer de den nuancerede detaljes kunst, hvilket i dag må vække så meget des mere beundring, når man betænker de få og overfladiske prøver rollerne blev indøvet og sammenspillet på. Ganske vist har han altså spillet rollen i 22 år, men kun een eller to gange i hver sæson.

At spillet for både Gielstrups og Lindgreens vedkommende har været virkelig nuanceret, må man jo tro, når man læser Rahbeks og Y.Z.s detaljerede gengivelser.

Hvad enten Lindgreen ligger tæt op af Gielstrups opfattelse eller afviger derfra, er Y.Z. fuld af beundring. Et karakteristisk citat viser det: "Hvad Rahbek sagde om Gielstrup, "at man ikke nok kan rose den Selvfølelse og dog den Møie, hvormed han snakker sit Tydsk", passer aldeles paa Hr. Lindgreen" (65). At Lindgreens fremstilling lå tæt op af Gielstrups var ikke så underligt, for Lindgreen havde spillet både Erik og Advokat, mens Gielstrup spillede Jeppe.

At Y.Z. trækker tråde bagud, viser også hans holdning til problemet med Ridefogdens Kone. Det "er særdeles vel betænkt" af teatret "at Ridefogdens Kone nu gives af Kammertjeneren (...) da derved denne sidste Rolle taber det anstødelige, den vilde have, naar den udførtes af et Fruentimmer" (66).

At RGs og Rahbeks protester har virket, mener Y.Z. at kunne se, dels af at Lindgreen "undlader de Haandtag, som allerede den dramatiske Journal dadlede hos Hortulan", men også af Lindgreens diskretion, idet han hvisker replikken "Du est kiøn. Vil du sove hos mig i Nat?" til Konen og den følgende replik om det samme emne til Ridefogden selv. "Vidste enhver Skuespiller

med en saadan Lethed at glide hen over de mindre fine Steder hos Holberg, som Hr. L. altid gjør, da skulde vist ingen af "den fine Smags Dragoner" kunne tale om Holbergs Plumpheder" (66). Nej, for så er de jo fjernet! Det naturlige = det naturtro hos fremstillerne er måske det mest gennemgående træk hos samtlige anmeldere indtil nu og Y.Z. følger dette op med udtryk som "Med ægte Bondepoliskhed", "paa ægte Bondeviis helder [han] Brændevinen i Øllet" og "som Bønderne altid, naar de sove under aaben Himmel [lægger sig] paa Maven". At Y.Z. ligesom Rahbek ikke bryder sig om det alt for naturlige viser følgende: "Uden at afcopiere den raae Natur, gjengiver Hr. L. os saa characteristisk enhver Bondenode ved Paaklædningen" (66). Igen skal naturen ikke blive alt for naturlig!

Også i sin tolkning af Jeppe-figuren følger Y.Z. sine forgængere. Selv om han ikke direkte karakteriserer Jeppe som en slet person, viser udtryk som "Bondens Graadighed" og "Bondens Fryd over hans forbedrede Tilstand og hans strenge Regimente som Herre" (67) samt de ovennævnte udtryk at Jeppe hverken er helten eller det medynkvækkende offer i stykket. 'Jeppe paa Bjerget' er for Y.Z. en morsom afmalning af den danske bondes natur. En fodnote i teksten understreger denne opfattelse: "Endskjøndt Anm. ikke er nogen Ven af megen Banden paa Scenen, kan han dog ikke andet end billige, at Hr. Lindgreen overalt i de holbergske Stykker forandre "Drollen splide mig" til "Djævlen rive mig", da den første Eed aldeles er gaaet af Brug. Det fortjener ved denne Leilighed vel ogsaa at bemærkes, at Holberg kun lægger sine Eder i Munden paa Personer, for hvem de ikke ere upassende" (68).

For Y.Z. er 'Jeppe' blevet et underholdende stykke om en fordrukken bonde. Moralen og det belærende, der var så vigtigt hos RG og Rahbek er forsvundet og Baronens ord til sidst virker kun ødelæggende og afkølende på morskaben: "Stykkets Handling er nu egentlig til Ende [efter Jeppes: "Hvad er at betale Jacob?"] og den moraliserende Baron, som Holberg har anseet det nødvendigt at indføre igjen til Slutning, maa kjølne Interessen, saa at man ikke kan undre sig over, at et Stykke, der heelt igjennem har rystet Tilskuernes Lunger, endes uden Bifaldsyttringer" (69).

Rahbek indvender ganske vist det samme: "og er denne Holbergs almindelige Sluttemaade ikke lidet Skyld i, at hans Stykker, efter at have moret heelt igjennem, stundom affærdiges meget koldt af det klappende Publikum tilsidst" (70), men Rahbeks bebrejdelse retter sig snarere mod publikum end mod Holberg.

Andre anmeldelser trækker også tråde bagud. Det er det nationale, der bliver rost i 'Literatur-, Kunst- og Theater-Blad' no. 22 fra 1824, hvor pseudonymet X.Y. (Ludvig Bødtcher) skriver: "Tirsdagen den 25de (istedetfor Kabale og Kjærlighed): Silkestigen og Holbergs Jeppe paa Bjerget. Et besynderligt Bytte! og en ligesaa besynderlig Forening af Stykker paa een Aften: den høist frivole, ja usædelige franske Silkestige og Holbergs naturfriske, ægtnationale Jeppe!".

Også Y.Z.s første anmeldelse af 'Jeppe' fra 14. september 1824 i samme blad har tendensen: "Efter dette Stykke [et fransk lystspil] skjænkede Holbergs fædrelandske Jeppe Publikum en langt kraftigere og sundere Nydelse. Hr. Lindgreen spiller altid denne Rolle con amore, men i Aften syntes han at være ret i Lune. Det er umuligt at Jeppe kan gives med større

Natur eller comisk Udtryk end ved denne Forestilling (...) Det glæder Anm. at kunne tilføie, at Publikum paa en værdigere Maade end ellers sædvanligt, yttrede sit Bifald mod denne sande Kunstner, og at navnligen Dandsen med Ridefogdens Kone ikke blev beklappet" (71).

Igen må man læse det nationale og fædrelandske som ensbetydende med det lokale og velkendte.

Af de ialt tre gange Y.Z. (alle tre gange er det Ove Thomsen) anmelder 'Jeppe' er den midterste gemt til sidst. Det er i 'Kjøbenhavns Morgenblad' nr. 29-30, 1826, hvor anmeldelsen nærmest opsummerer udviklingen i synet på komedien. Ganske kort berører den de fire centrale punkter, hvor kritikerne og anmelderne afviger fra Holbergs egen mening, og derved peger den fremad.

De fire kernepunkter er:

1) Ridefogdens Kone

2) overdrivelser contra gradationer

3) karakteren

4) fastelavnskomedien

1) Ridefogdens Kone står som repræsentant for det stødende og vulgære, som der nu tages afstand fra, eller som Y.Z. siger det: "At Hr. L. giver Scenen med Ridefogdens Kone, der ved at paalægges for stærke Farver, saa let kan blive væmmelig, med den største Delicatesse, uden i mindste Maade at forringe den comiske Effekt..."

2) En afstandtagen til overdrivelser er udtryk for det samme. I denne anmeldelse er det Nilles fremstiller, der nævnes for een gangs skyld: "Md. Kongsteds Nille hører udentvivl blandt denne Skuespillerindes fortjenligste Fremstillinger, og fortjener isærdeleshed Roes, fordi den er fri for enhver Overdrivelse". Gradationer og mådehold i udtrykket er væsentligt for derved at komme illusionen nærmere på scenen.

3) Denne læggen-dæmper på spillet hænger også sammen med den nye opfattelse af stykket som en karakterkomedie, hvor natur sættes lig med karakter: "... der er vel neppe nogen Tvivl om, at ingen af Holbergs Characterer gives til en større Grad af Natur, Correcthed og comisk Styrke end hans Jeppe".

4) Og denne karakteropfattelse fører endelig frem til en afstandtagen til den hidtidige placering af 'Jeppe' som et fastelavnsstykke: "Publikum maa vide Theaterdirectionen Tak for, at Holbergs Jeppe, der en Tidlang syntes fordømt til alene at være Fastelavnsmandags-Stykke, nu gives oftere«.

Sådan er status omkring 1825. 'Jeppe' er avanceret fra en bondefarce til en karakterkomedie og vil hos Oehlenschläger nå tragediens højder.

4 PERIODEN 1832-1884

4.1 ADAM OEHLENSCHLÄGER

Hos Y.Z. fra 1827 var der ikke megen barmhjertighed eller forståelse for Jeppes handlinger. Han skulle lees ud, for det var en komedie! Den opfattelse delte Oehlenschläger ikke. Allerede i 1822-23 udgav han i Leipzig 'Holbergs Lustspiele uebersezt von Oehlenschläger' i fire bind.

I forordet gennemgår han de første komedier og om 'Jeppe' skriver han: "Durch tiefe Verdorbenheit und thierische Natur blicken die unterbrückten Anlagen zum Wiss, zur Heiterkeit und zum Scharfsinn durch. Jeppe ist, auf seine Weise, Philosoph vom Hause aus; und etwas von dem Besten im Stücke sind seine grübelnden Selbstgesprache, wo er als ein komischer Hamlet, über sein Seyn oder Nichtseyn nachdenkt" (72).

Jeppe er "ein seeländischer Bauer jener Zeit". Han er af "die Leibeigenschaft noch nicht aufgehoben". Han bliver behandlet ondere end en hund og "konnte sich wohl zur Rache hinreissen lassen" (72). Jeppe er altså ikke ond af natur. Oehlenschläger remser derefter alle Jeppes gode sider op: hans kærlighed til sine børn, husdyr m.m.

I sit tidsskrift 'Prometheus' fra 1832-34 uddyber Oehlenschläger sin karakteristik af 'Jeppe' . Han mener at der findes to måder at more sig på for publikum: den ene, hvor de som i 'Jeppe' ler af sig selv; den anden, hvor de ler af de fornemmes naragtigheder som i 'Ulysses'.

'Jeppe' er "Billedet af en ussel Trælbonde, i hvem Armod og Nedtrykkel se dog ikke ganske have kunnet underkue en vis naturlig Vittighed og enkelte Forstandsfunker. Plaget og udsuet af sin Herremand, eller hans Ridefoged, af sin lumpne Qvinde, der paa alle Maader mishandler ham, er hans, tillige dovne, Natur aldeles nedtrykt" (73). Her er noget nyt. Ikke blot i karakteristikken af Jeppe, men også i omtalen af Baronen og Nille. Det er første gang at Baronen bliver kaldt en udsuger og på samme måde er det åbenbart her at myten om Nille, uretmæssige nederdrægtighed starter. Komedien er ved at ændre sig.

Et enkelt lille citat viser hvad der bliver en naturlig følge af de to andre hovedpersoners nyvurdering: "Her [på retterstedet] yttrer han endnu nogen Følelse for sine Børn, og for det Trældyr, der broderligt deelte hans Byrder - hvilket, uagtet den comiske Colorit, har noget alvorligt Rørende" (73) . Den rørende og medfølende sympati med Jeppe dukker op og bliver bestemmende for stykkets fremtidige tolkninger.

Men Oehlenschläger så bestemt ikke kun Jeppe fra den positive side. I en anmeldelse af 'Erasmus Montanus' sammenligner han Jeppe Berg med Jeppe og funderer over om Holberg har valgt netop det samme navn til to så forskellige personer for at man som tilskuer klart skal se kontrasten og derved blive klar over at Holberg ikke er eensidig i sit syn på bondestanden.

I forspillet 'Holbergs Jubelfest' fra 1822 skriver han i en slags katalog over Holbergs hovedpersoner:

"See her to Billeder som neppe
Dig kunde males mere tro:
Den pæne Jean de France og Jeppe!
Tænk hvilket Par! Ha sieldne To!

Den ene dovne Indenlandske,
Stavnsbunden i sit Sølerie;
Den anden altfor pæne Franske,
en lige Træl, skiøndt indbildt fri.

Hvor herligt end os gotter ofte,
Hvergang vi disse Skygger see,
Den fulde Jeppe med sin Kofte,
Den flaue Frands med sin Toupé"

(74)

Sådan kunne Oehlenschläger skrive og dermed antyde at det egentlig ikke var på et højt og poetisk niveau at Holbergs komedier befandt sig, men ve den arme udenlandske kritiker, der mente det samme! To små citater fra Tyskland satte Oehlenschläger og andre i oprør. De var henholdsvis af Fr. Schiller og Aug. Wilh. Schlegel.

I sin bog 'Kleinere prosaische Schriften' fra 1800 skriver Schiller: "Wie tief lasst uns nicht der erhabene Shakespeare zu weilen sinken, mit welchen Trivialitäten quälen uns nicht Lope de Vega, Molière, Regnard, Goldoni, in welchen Schlamm zieht uns nicht Holberg" (75). Om dette skriver Oehlenschläger i 'Prometheus': "Den høie Schiller havde altsaa Uret (...) Thi for det første er den simple Borger- og Haandværksverden intet Dynd, men agtbar og Ære værd, for det andet blive dens Svagheder og Daarligheder ikke kastede op som Dynd af Holberg, men fremstillede sindrigt, vittigt og genialsk" (76).

Oehlenschläger går videre endnu og anlægger en ny synsvinkel på Holberg; en synsvinkel som er dikteret af hans opfattelse af Jeppe som noget medynkvækkende: Holberg "behandler stedse sine komiske Characterer med saa megen faderlig Skaansel som muligt; han giver dem, hvor det gaar an, en behagelig Tilgivt af Godmodighed (...) en eller anden god Egenskab, som reddede dem fra blot at blive foragtelige Caricaturer" (77).

Her demonstreres tydeligt hvad der er ved at ske med 'Jeppe'. For det første er han altså blevet en "Character" og for det andet har han fået et eller andet formildende træk over sig. Uanset hvordan man vender og drejer Oehlenschlägers påstand, så holder den ikke. Hvis Jeppe skulle være en "Character", så burde der ikke være noget formildende over ham; tværtimod skulle han lees ud uden skånsel.

Den anden udenlandske indvending kom fra Aug. Wilhelm Schlegel og den var direkte uforståelig for Oehlenschläger: "Shakspeare zeigt dabei, wie immer, als einen vornehmen Dichter: Alles ist nur leicht angedeutet aber an Zierlichkeit und seiner Mässigung dürfte er schwer zu übertreffen sein" (78). "Dette er en underlig Tale", siger han og afviser påstanden. Argumenterne mod begge havde han "lånt", for allerede i 1819 bliver Schlegels og Schillers indvendinger mod Holberg imødegået.

I tidsskriftet 'Athene' gennemgår A.E. Boye punkt for punkt de to tyskeres ankepunkter. Argumenterne mod Schiller er de samme som Oehlenschläger senere benytter, og i Schlegels sammenligning undrer det Boye og Oehlenschläger hvordan sammenligningen kan falde eentydigt ud til Shakespeares fordel: "Holbergs giennem fem Acter, med mageløs comisk Styrke og Grundighed udførte Characteer Jeppe, de i alle Acter forekommende ypperlige Situationer, det i alle Scener herskende Liv og Lune" og flere rosende bemærkninger om Holberg. "Alt dette skal formodentlig dog ikke kunne overgaae Shakespeares Forspil, der er i lige saa mange Scener, som Holbergs Drama har Acter, og hvor Alt er ikkun i største Korthed behandlet, blot antydet og skizzeret!" Dette korte forspil "skal være en Følge af hans fine Maadehold" (79). Boye fortsætter med at pointere at Shakespeares forspil jo netop kun er forspillet til et helt andet stykke med et helt andet indhold, og konkluderer at "nogen egentlig Sammenligning i Hensyn til Udførelsen her ikke kan skee, efterdi begge Digtere have behandlet Ænmet paa en aldeles forskiellig Maade" (80).

Oehlenschläger er også uenig med Rosenstand-Goiske (RG) i hans anklager om usandsynlighed, om bonden som emne for en komedie og at stykket skulle være færdigt efter 3. akt, som RG mener. Han konkluderer: "Dette ægte Billed af den siellandske Bonde for hundrede Aar siden vil evig blive uskatteerligt i den danske Culturhistorie" (81). Han kalder det "dette Rembrandske Portrait af en siellandsk Bonde fra gamle Dage" og giver udtryk for, uden at sige det og måske ubevidst, at 'Jeppe' egentlig er en slags museumsstykke; i hvert fald ikke noget aktuelt og vedkommende stykke.

Han mener at kun digte- og skuespilkunsten formår at gøre det forgangne levende igen. Et gammelt skuespil af værdi har også en historisk værdi, og af såvel dramer som lystspil kan man lære gamle tiders skikke at kende. Netop når Oehlenschläger betragter 'Jeppe' som lidt af et i positiv betydning museumsstykke, er det klart at han skriver: "For det ægte Comødiespil er det meget vigtigt at slige Mønstere fra den gamle Skuespillertid endnu findes. Mange gode og characteristiske Træk overantvordes fra den ene Skuespiller til den anden og adskilligt er formodentlig fra Holberg selv" (82).

Til fremstillingen af Jeppe kræver Oehlenschläger en skuespiller, der formår at spille med naturlighed. Jeppes fremstiller skal være snarere end at spille. Han mener at den type skuespillere har 'Jeppe' altid haft. Det er jo bemærkelsesværdigt at dette krav om natur og naturafmalning hos Jeppes fremstiller har været fremført lige fra premieren og frem til den seneste opførelse. Set isoleret er realismen altså en spillestil, der stammer helt tilbage til det 18. århundrede!

Oehlenschläger fornyede opfattelsen af personerne, men i sit forhold til den mere grovkornede del af Holbergs komedie følger han traditionen: "Vor Holbergs bedste Comødier maa man, i det Hele taget, vel vogte sig for at røre ved; og dog kunde undertiden en Udeladelse giøre god Virkning. Saaledes er det stor Skade, at Julestuen, dette nydelige Stykke, denne ægte nationale Idyl, vanhelliges ved de fæle Scener mellem Leander og Leonoro. Dette ækle Boleri, der understøttes af Pernille som Koblerske! (...) Vi ville gierne undskylde Holberg og tilskrive Tiden, hvori han levede, en Smag, som han undertiden rettede sig efter, end hyldede, men forandres burde sligt" (83), skriver Oehlenschläger i en

anmeldelse af 'Julestuen'. Denne forståelse for Holbergs problemer med at tækkes tilskuerne viser allerede RG i 1771 og selvom Ridefogdens Kone i 'Jeppe' nu har forladt diskussionsarenaen, så er der stadigvæk problemer. Holberg er for grovkornet for den mere dannede og forfinede smag. Ganske karakteristisk er det at på den ene side bør man jo ikke stryge noget hos Holberg, der jo er kommet naturen så nær, og på den anden side kan det jo også blive for naturligt, og hvad gør man så?

En så genial løsning som den følgende fandt Oehlenschläger ikke på, og andre er vist heller ikke kommet med forslaget siden: I 'Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn' (redaktør: S.Soldin) fra 27. februar 1816 skriver en ikke navngiven om bl.a. Holbergs lystspil: "Hvad det stødende angaaer, som adskillige troe, at finde i mange Holbergske Ord og Udtrykke, da synes Tidsalderens overdrevne Finhed, virkelig at gaae lidt for vidt heri". Forfatteren mener at Holbergs komedier ville tabe i kraft, hvis udtrykkene blev fjernet, men, konkluderer han, det ville "dog være at ønske, at man, hvor de er alt for stødende for høviske Øren, ved Opførelsen ikke vilde lægge at for stærk Vægt paa dem, hvilket ofte synes at være Tilfældet, og at man i det mindste vilde udtale dem lidt hurtigen eller utydeligen". Så var den klaret!

En tilbagevendende anstødssten er også Baronens seng. RG havde set den stå midt på marken; Y.Z. har set en opførelse, hvor sengen "ligesom Værelset er altfor simpelt til i høi Grad at kunne opvække Bondens Forbauselse" (84) og Oehlenschläger har set Jeppe i "et slet møbleret Kammer i en daarlig Seng nedsiunken i hæslige Fiærdyner, der aldrig burde komme paa Theatret. Denne Seng bruges ved alle Leiligheder og i alle Aarhundreder, selv i Røverborgens" (85). Kritikken er interessant af to grunde: dels fordi der altså i ca. 50 år har eksisteret et krav på en mere naturalistisk scenografi, der bragte de ydre omgivelser i overensstemmelse med spillet; og dels fordi det siger noget om teatrets formåen og muligheder. Med et repertoire på mellem 100 og 125 titler pr. sæson har fornyelserne kun været de allermest nødvendige og til en gammel traver som Jeppe' har ingen på teatret tænkt på nye kulisser eller rekvisitter. Samtidig er de af kritikerne nævnte eksempler 'dog udtryk for en ret utrolig skødesløshed fra teatrets side.

Oehlenschläger tager også diskussionen om 'den fjerde væg' op igen, men i modsætning til Rahbek siger han at "fordommen om denne tænkte Muur imellem Skuespillerne og Tilskuerne har skadet Forestillingerne meget i mange Aar" (86). I tilfældet 'Jeppe' giver han to begrundelser for det uhensigtsmæssige i 'den fjerde væg'-illusionen. Rahbek bebrejdede skuespillerne at de gik for langt frem i proscenium og at de kiggede ud i tilskuerrummet. Oehlenschläger roser dem "fordi de vide, at Tydelighed for Øie og for Øre ere to aldeles nødvendige Betingelser for et Skuespil (...) Alt hvad der spilles og siges i Baggrunden af Theatret er næsten reent tabt for Tilskuerne, og Skuespillerne bør beflitte sig paa at spille saa langt ude som muligt" (86) .

Den anden begrundelse knytter sig til det specielle i Holbergs monologer, det unaturalistiske: fremstilleren af Jeppe "kunde i sin Monolog umulig tænke sig saadan en Muur, da den lunefulde Digter netop i denne Monolog lader ham tale ud til Tilskuerne og opfordre dem til Medlidenhed med hans slette Tilstand" (87).

Her dukker medlidenheden op igen og denne medfølelse med Jeppe fører uvilkårligt til en diskussion af Moralen og dens udsiger.

At Jeppe ikke egentlig er ondskabsfuld, mente Oehlenschläger allerede i 1822. I 'Prometheus1 pointerer han det naturlige og næsten, men også kun næsten rimelige i Jeppes handlinger i tredie akt: "I denne korte Lykke er han et Billed paa Pøbelaanden, naar den har brudt utaalelige Lænker, vil hævne sig, og misbruger Magten, som den før af de Mægtige blev misbrugt mod Folket. Det er jo ganske naturligt. Vee den, Forargelsen kom fra!" (88).

Det samme siger Schlegel jo om Shakespeares 'Trold': "Auch hat er die Ironie nicht übersehen, die sich nat¨rrlich darbietet, dass der grosse Herr, den Müssiggang und Langeweile dahin bringt, einen armen Schlucker zu müstificieren, von seiner Lage eben keinen bessern Gebrauch zu machen weiss , als diener, der alle Augenblicke in seine Pöbelhaften Angewöhnunger zurückfällt" (89).

Om end Oehlenschlläger er nok så uenig med Schlegel om Shakespeares kvalifikationer frem for Holbergs, så er de dog begge enige om det lidt tvivlsomme i Baronens handlemåde. I een eller måske flere af de årlige opførelser af 'Jeppe' har teatret sluttet stykket før slutverset med den gentagne Morale og "Det er", mener Oehlenschläger, "ret godt at Verset udelades tilsidst, hvori Baron Nilus taler om hvor farligt det er at Folk af Skarnet ophøies til stor Ære og Værdighed; men var det ikke bedre, at hele Baronen til Slutning blev aldeles borte, og at Stykket endte med. Jeppes Forbittrelse, naar han river sig løs fra Magnus, som spotter ham?" (90).

Hvor Rahbek og Y. Z. blot mente at slutningen kølnede tilskuernes begejstring, er der her sat spørgsmålstegn ved selve Moralens berettigelse. Nu er det ikke længere dens pedantiske og moraliserende form, der ikke fungerer; nu er det indholdet, der ikke kan sluges mere. Det hænger sammen med at Oehlenschläger overser det berømte "i Hast" og derfor ændrer Moralens indhold afgørende, og denne fejllæsning hænger igen sammen med som ovenfor nævnt medfølelsen, men også med en slags sympati for hvad Oehlenschläger betragtede som en underkuet gruppe mennesker, et forsøg på en form for demokratisk sympati med Jeppe som medmenneske.

At den gamle tolkning stadig var fremme, viser foruden Y. Z. s opfattelse, der tillige med den følgende, er samtidige med Oehlenschlägers.

Under titlen "Havde Holberg i vore Dage kunnet finde nyt Stof til Satirer?" svarer -x- i 'Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn' fra 8. november 1825 på det retoriske spørgsmål: "I Jeppe paa Bjerget har han vist os en Bonde, der drikker Forstanden bort i Brændeviin, og, forvandlet til en Herremand, dømmer uskyldige Folk, uden Barmhjertighed til at hænges; men hvor mangen Von og Us kunde han ikke nu have fundet, der drikker Forstanden bort i Medoc og Madera, og i sin Stilling ikke teer sig bedre end Jeppe?'

-x- finder altså stykket relevant og sørgelig aktuelt i modsætning til Oehlenschläger og han placerer i sin opfattelse Jeppe som laste-personen i stykket.

Oehlenschlägers konklusion på sin gennemgang af stykket er den stik modsatte: "Man siger ellers for et gammelt Ord at man ikke skal sætte en Bonde paa en Herremand; men her vilde Stykket vist vinde i Effect, hvis man ikke satte en Herremand oven paa en Bonde" (91).

Den opfattelse Richard Hurd lagde frem i sin kommentar til Shakespeare (se 1.2) i 1793 er nu slået igennem 40 år senere i Danmark. Det er ikke længere Jeppe der er lastepersonen i stykket. Der er sået mistillid til Baronens motiver og handlinger; en mistillid som Holberg aldrig ville have næret, men som fremover bliver bestemmende for opførelsernes tolkninger.

Kolbøtten i forholdet lasteperson / helt bliver fuldkommen 150 år senere, da Kaspar Rostrup på Det ny Teater og især i sin filmatisering fremstiller Baronen som inkarnationen af lyst, lidenskab og dekadence, mens Jeppe er det stakkels offer for hans legesyge.

4.2 HEIBERG & JØRGENSEN JOMTOU

Rehabiliteringen af Jeppe er i fuld gang. Ikke alene er Jeppe ikke længere skurken; komedien er heller ikke mere en bondefarce. Men 'Jeppe' kan nå længere endnu og det beviser Johan Ludvig Heiberg, der i sin bog 'Udsigt over den danske skjønne Literatur' fra 1831 placerer 'Jeppe' tæt ved den ideale komedie.

Heiberg inddeler Holbergs komedier i 4 kategorier:

1) den burleske komedie (som svarer til lunet)

2) karakterkomedien (som svarer til ironien)

3) lystspillet (som svarer til humoren)

4) den ideale komedie (som svarer til humoren)

De første tre kategorier fremstiller individuelle karakterer: 1) Den umiddelbare, 2) Den reflekterede, 3) Den sande karakter. Nr. 4) Den ideale komedie "fremstiller en Skildring, ikke af det Individuelle, men af det Almindelige, ikke af Characterer, men af Ideer" (92).

Til 1) Den burleske komedie regner Heiberg 'Barselstuen' og 'Jean de France'

Til 2) Karakterkomedien hører fx. 'Den politiske Kandestøber'

Til 3) Lystspillet regnes fx. 'Henrik og Pernille'.

"Fra Lystspillet skeer den dobbelt Overgang: deels til Dramet, deels til den ideale Comedie. Den første af disse betegnes ved De Usynlige, Melampe; den anden betegnes ved Jeppe paa Bjerget, Erasmus Montanus" (93). Dramalinjen blev ikke ført videre, mener Heiberg, for Holberg skrev ikke nogle dramaer, mens den anden linje mod "den ideale Comedie" fører til 'Ulysses von Ithacia' og 'Uden Hovede og Hale' m.fl.

Om 'Jeppe' hedder det: "Jeppe paa Bjerget og Erasmus Montanus betegne Overgangen til den ideale Comedie, thi de fremstille en Idee, d.e. Noget, som er af større Omfang, end de blot individuelle Characterer og Begivenheder" (93).

Heiberg uddyber ikke sin karakteristik og det er da også det eneste tidspunkt i 'Jeppe's historie at komedien bliver placeret så højt på strå. Heiberg er dog ikke ene om opfattelsen.

Samme år skriver redaktør Jørgensen Jomtou i tidsskriftet 'Tilskueren' om 'Jeppe': "Det vækker ei blot det glade Lune, men det forædler og forfiner tillige Sæderne og Smagen (...) Latter er, som Addison bemærker en hastig Stolthed, der opstaaer derved, at man sammenligner visse Feil eller Mangler, hos en Gjenstand, med egne Fuldkommenheder. Det fremstillede Ideal maa derfor staae nogle Skridt dybere end vi selv, men dog ei dybere end det kan staae i Berørelse med vor egen Individualitet" (94).

Her er idealet altså ikke opfattet som en positiv ide-fremstilling, men snarere som en slags koncentrat i negativ betydning. Den jævne tilskuer ler og den fine vender sig væk, eller tænkeren ler og galleriet keder sig, mener Jørgensen Jomtou.

Digteren må altså for at vinde både det høje og det lave publikum "kende de menneskelige Naragtigheder (...) og vide at opfatte dem i et Ideal, der

er Naturen troe (...) Jeppe paa Bjerget er et saadant Ideal, der, fordi det er et Afpræg, af Nationens Aand, vil, omendskjøndt det bliver givet af den usleste Gjøglerbande, dog have Tilskuere iblandt alle Stænder, saalænge indtil det danske Folk ophører at være danskt" (94).

Heibergs ide-opfattelse står alene; for andre er det stadig det natur-lige og danske, der er det vigtigste, eller som Carl Adolph Thortsen opsummerer det i sin 'Historisk Udsigt over den danske Literatur' fra 1839: "Hvad der endelig gjør Holbergs Comedier fortrinligt tiltrækkende for os, er deres Localitet. Det livagtige Malerie, de skjænke os af hans Tid, Sæder, sætter os i Stand til mange fornøjelige Sammenligninger med vore egne Dage". Vi må "beundre Holbergs dramatiske Arbeider som ypperligt udførte Characteermalerier" (95).

4.3 MELLEMTIDEN (1838-1851)

Med Lindgreen som Jeppe spilles forestillingen sidste gang den 9. marts 1838 og derefter hviler den indtil 1851.

Det er første gang at 'Jeppe' ligger stille så længe. Ganske vist blev stykket heller ikke spillet 1728-47, men da var teatret jo også lukket. Nu spilles der 4-5 aftener om ugen og deriblandt også Holberg-komedier, men ikke 'Jeppe'. Indtil 1838 havde stykket efter Overskous beregninger været spillet 98 gange fra 1749; flere end nogen anden af Holbergs komedier. Men nu hviler det altså i 13 år mellem Lindgreen og Phister.

I perioden findes kun to kommentarer til 'Jeppe', nemlig Chr. Molbech i sin udgave af 'Ludvig Holbergs Comedier' fra 1843 og C.J.A. Philipsens 'Den Holbergske Litteraturhistorie og Bibliographie' fra 1847.

Ingen af kommentarerne refererer til opførelser, bortset fra Philipsens trelinjede ros til tidligere Jeppe-fremstillere.

I den efterskrift til hver komedie som Chr. Molbech lavede, peger han både bagud og fremad.

Det fremadpegende er som hos næsten alle det natur-tro og det nationale hos Holberg, samt karakteristikken af Nille.

Jeppe er den "i høi Grad nationalt anlagte og med Consequents udførte Characteer" (96) og denne sætning rummer i grunden næsten hele 1800- og 1900-tallets opfattelse. Der mangler kun det tragiske element, men det tager Molbech til gengæld kraftigt afstand fra og dér peger han bagud.

Karakteristikken af Nille er også som den plejer: sparsom og negativ. Jeppe bliver "mishandlet af en ond Qvinde" og skildres som den "forkuede Fæstebonde, der lige taalmodig staaer under Konens Pidsk, og under Degnens tiltagne Fællesskabsret" (97).

Som sagt er 'Jeppe' for Molbech ikke en tragedie og også et andet punkt, nemlig spørgsmålet om englænderen Richard Hurds opfattelse af 'The Taming of the Shrew' og dermed 'Jeppe' som en latterliggørelse af Baronen snarere end af bonden, afviser han og bringer sig derved på linje med Rahbek. "Jeppes Usselhed er vel fremhævet, men langt meer i Forholdet af hans Drukkenskab, fremkaldt eller befordret ved en arrig og utro Kone, end som Følge af Stavnsbaand, Hoveri eller Herremandstyrannie", hvilket må ses som et modsvar på Oehlenschlägers Baron-karakteristik: Molbech afviser totalt at der skulle være noget "hvis satiriske Virkning kan siges at falde paa Adelstanden" (98) .

Molbech er interessant fordi han er een af de sidste, der tager Baronens hensigter, og dermed Holbergs hensigter i forsvar. Han afviser både det oprørske og det tragiske i stykket.

C.A. Philipsen går den anden vej: refererer trofast de tidligere opfattelser (Rosenstand-Goiske og Rahbek), men afviser deres farceteori og tilslutter sig Oehlenschläger.

Også Philipsen hylder stykkets nationale og bondetypiske træk og pointerer som Oehlenschläger Jeppes godmodighed såvel som et for "den Undertrykte saa naturligt, næsten medfødt Had til sine Modstandere (Ridefogden, Degnen, tildeels sin Kone)" (99).

Men mere end en karakteristik af Jeppe er afsnittet i bogen en gennemgang af to andre centrale punkter:

1) tolkningen af Moralen

2) opfattelsen af Nille

hvoraf det sidste punkt er det mest spændende.

1) Moralen i 'Jeppe' satte Oehlenschläger et spørgsmålstegn ved. Han havde gerne undværet den. Det vil Philipsen også gerne. Han mener at Moralen slet ikke passer hverken på Jeppe eller på publikum: "Det viser sig ogsaa, naar man seer hen til Baronens foregaaende Replik til sin Secretair, at Slutningsrepliken snarere passer for ham og de øvrige Omgivelser paa Scenen (Baronens Folk), til hvilke han i Slutningen af tredie Act henvender en lignende Advarsel, end for Publikum" (100).

Philipsen mener at der desuden i handlingen er lagt alt for lidt eftertryk på Moralen og at der ikke er "anvendt et Ord paa at give Bonden selv denne Advarsel" (101). For Philipsen skal stykkets Morale ikke søges i "den temmelig tarvelige moralske Sentens, som ender Comedien", men derimod i de "med synlig Omhyggelighed skildrede Charakterer", der viser "Holbergs Afsky for Drikfældighed og Fylderi og hans Ringeagt for Qvinderegimente" (101). Philipsens tolkning af Holbergs ringeagt for kvinderegimente stemmer ikke særlig godt overens med hans positive skildring af Nille og i øvrigt heller ikke med Holbergs positive forhold til "Qvinderegimente" i hans øvrige komedier, fx. 'Den Stundesløse', hvor Pernille styrer hele forløbet til Holbergs udelte tilfredshed, eller Marthes replik: "Den Tid tør komme, at man seer meere paa Hoveder end paa Kiøn" fra 'Jean de France'.

2) Hidtil har de forskellige anmeldelser og analyser ikke ofret megen plads på Nille.

Hun er blevet affærdiget med få linjer og som en slags fællesnævner for Nille-karakteristikken kunne nævnes 'Thalia's anmeldelse fra 1796, hvor redaktøren Peder Horrebow skriver: "Thi Nille maa uden Tvivl forestilles som en saa ond Skjændegjæst, at vi deraf kunne forklare Jeppes Hengivenhed til Drukkenskab" (102).

Det samme siger jo både Oehlenschläger og Molbech, men hos Philipsen er tonen overraskende nok ændret. Overraskende, fordi Philipsen som ovenfor nævnt mener at Holberg har foragt for det kvinderegimente, som Nille udøver, og fordi han prøver at se bort fra stykkets Morale og i stedet ser det som et stykke om drikfældighed. Om Nille siger han: "Heller ikke den 'onde' Nilles Charakteer er i den Grad frastødende eller haardhjertet, som den almindeligst pleier at fremstilles". Nille betragter med ynk "den drukne, dovne Mand halvt som et uartigt Barn, halvt som et stædigt Dyr". Nille er selv en "stræbsom, arbeids- vant og arbeidsdygtig Bondekone" og "Ogsaa i aandelig Henseende staaer hun langt over den dorske og overtroiske Jeppe" (103).

Dette er nye toner om Nille og selv om Philipsen dog mener at hendes overlegenhed og håndfaste karakter og sit "af Naturen arrige Sind" har udartet til tyranni, så mildner han det med at beskrive hendes savn, da Jeppe er 'død', "hvilken Replik vistnok ikke er sagt paa Skrømt, men fuldkommen overensstemmende med den Følelse af Hengivenhed, som det

daglige Samliv navnlig i de lavere Stænder, ubevidst maa vække hos Konen" (104). Philipsen skildrer altså Nille som en positiv figur, både ud fra stykkets udsagn og fra naturens udsagn, hvilket sidste formentlig vil sige Junges beskrivelse af bonden.

Det er egentlig paradoksalt at da Jeppe var negativt fremstillet som en lastværdig person, da var Nille det egentlig også. Nu hvor der sumpatiseres med og vises forståelse for Jeppe, sker det samme for Nille.

Forskellen er at mens forståelsen og medlidenheden med Jeppe vokser og vokser i tiden, så er denne positive forståelse for Nille en enlig svale.

4.4 JOACHIM LUDVIG PHISTER 1851

D. 2. marts 1851 sættes 'Jeppe' på plakaten igen efter 13 års hvile. Det er samtidig et generationsskifte der sker, da J.L. Phister overtager rollen efter Lindgreen.

Phister var avanceret fra Henrik'erne over Arv'erne og kulminerede nu udi Holberg-repertoiret som Jeppe.

Han kunne sagtens have spillet rollen tidligere, men, som flere (bl.a. Otto Zinck og J.C. Normarm) gør opmærksom på, var han "Angst for Mindet om Lindgreen" (105). Heiberg havde som teaterdirektør forsøgt at overtale ham i halvanden sæson, før det endelig lykkedes.

I den første anmeldelse kommer 'Flyveposten' også ind på det. Anmeldelsen kommer d. 4. marts 1851 og efter at have rost Phister for hans "Pietet for sin afdøde Forgænger og Lærer", gør avisen opmærksom på at han derved har "opnaaet, hvad han tilsigtede, deels, at optræde for en næsten ny Generation, som ikke har seet hans Forgænger og derfor ikke heller vil falde paa at anstille Sammenligninger" og dels at ældre teatergængeres erindring om Lindgreen ville være svækket. At Phister ikke behøvede at frygte en sammenligning er 'Flyveposten' dog overbevist om. En sammenligning vil kun "geraade den nuværende Fremstiller til største Ære".

Avisen er begejstret over at gense 'Jeppe' og "alle Kunstens sande Venner kunne ikke andet end være taknemmelige". Stykket er et "med en Teniers Mesterskab tegnede Billede af en sjællandsk Bonde, fra en, Gud være lovet, forsvunden Periode". Sammenligningen er lånt fra Oehlenschläger. "Derimod turde det vel udentvivl være begrundet i de senere Aars forandrede Forhold, at dette holbergske Lystspil (...) ikke ret vil tiltale Mængden". Nej, for i 1849 fik Danmark sin frie forfatning, hvor bondestanden blev repræsenteret i Rigsdagen, og det billede af Jeppe, som stykket tegner, passede ikke til den nye respekt for bondestanden. Dette misforhold gælder dog kun når man fejlagtigt anser Jeppe for repræsentanten for bondestanden og ikke som undtagelsen. Anmelderen skynder sig at forsikre at 'Jeppe' skam er et interessant kunstværk, men at man ikke kan forlange "en saa stor Kunstsands" hos "den store Mængde" at de kan nyde stykket blot som kunstværk. Oehlenschläger mente, bevidst eller ubevidst, at stykket var forældet, anskuet som en aktivt revsende komedie. Tilbage var et billede fra en svunden tid. Det samme gælder denne opsætning. Holbergs formål er forsvundet og øjensynligt heller ikke aktuelt mere; tværtimod, så klinger Moralen "saaledes næppe ret behageligt i mangt et Øre".

Men stadig er der problemer med både Jeppe og hans omgivelser. Det er Ridefogdens Kone, der, efter at have hvilet sig i henved tyve år, nu er klar til endnu en tørn. Som repræsentant for det stødende bliver hun behandlet til 'Flyveposten's udelte tilfredshed: "Uden at lade noget charakteristisk Træk falde til Jorden forstaaer Phister med priisværdigt Maadehold at bortfjerne det for vor Tids høviske Øren Anstødelige, ikke ved at udelade det, men ved at mildne det paa en saa kunstforstandig Maade, at Fremstillingen derved snarere vinder end taber". At finde grænsen mellem det komiske og det væmmelige er "en Anstødssteen, hvorover allerede mangen stor Kunstner er snublet" men den har Phister altså undgået ved sit mådehold.

Dette mådehold er dog ikke alles livret. I Meir Goldschmidts anmeldelse i 'Nord og Syd' fra 6. marts 1851 af den samme opførelse, har Phister ikke

bare udvist mådehold; han har helt udeladt ordene: "Vil du sove hos mig i Nat?" og det mener Goldschmidt ikke stemmer med Jeppes karakter. "Den store Anstændighed (...) er heller ikke til at anbefale. (...) Vil man see en Bonde som Jeppe, maa man ogsaa høre ham tale som Jeppe".

Med de ord og en sammenligning med 'Den Vægelsindede's grove replikker starter en lille polemik mellem Goldschmidt og bl.a. 'Fædrelandet'. Striden er interessant, fordi den resumerer udviklingen i 'det stødende' hos Holberg. Der åbnes med et brev til 'Nord og Syd', hvor en indsender under mærket '14' gør Goldschmidt opmærksom på at Phister ved at udeladehviske de famøse replikker blot følger en "ærværdig Tradition, han har modtaget af sin berømte Lærer" (106). Indsenderen henviser til Y.Z.s analyse fra 1827. Hertil svarer Goldschmidt at hvad der "for sin Tid var en Autoritet, dog kun med Forsigtighed kan anvendes ud over det bestemte Tilfælde" (107). Goldschmidt mener at "paa den Tid, da Y.Z. skrev, var man lidt mere snerpet end nu.

"...I alt Fald, har Lindgreen ikke sagt Ordene høit, saa er det høist sandsynligt, at man kunde see paa hans Ansigt, hvad han sagde.

Ifølge hvad ældre Folk sige, forstod Lindgreen at see ud som en Bonde og give sit Ansigts Udtryk alle tilsvarende Nuancer. Det samme ønskes Hr. Phister" (107).

Så tager 'Fædrelandet's 'n' til genmæle. Phister roses for mådehold også i sine øvrige Holberg-roller, hvor man i dem alle vil "finde den samme Delicatesse i dette Punct, der ikke griber slige Platituder som comiske Hovedmomenter, men glider over dem som nødvendige Onder" (108).

Det lader næsten til at Phister må have praktiseret, hvad 'Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn' fra 1816 foreslog, nemlig at "udtale dem lidt hurtigen eller utydeligen" (se 4.1).

Fejden mellem Goldschmidt og 'Fædrelandet' går videre, men kun på det personlige plan, og den virker mere som et opgør mellem to kritikere med 'Jeppe' som påskud end som en saglig debat om Holbergs sprog. Alligevel er den altså betegnende for tiden. Der var ikke plads til det grovkornede. Så måtte man hellere udelade nogle af Holbergs replikker.

'Flyveposten' mener at Jeppe er en af de "Holbergske Charakterer, hvis Fremstilling paa Scenen kan siges at være traditionel" og denne tradition følger Phister, idet han lægger sin Jeppe tæt op af Lindgreens uden at være en slavisk efterligning: "Phisters Jeppe, medens han i naturtro Sandhed maaskee maa vige noget tilbage for Lindgreen, (...) i ideel Henseende overgaaer hiin desto mere" (109). Den ideelle henseende er bl.a. Phisters diskretion i forbindelse med scenen med Ridefogdens Kone.

Goldschmidt er i 'Nord og Syd' ikke helt tilfreds med Phister. Jeppe er "en svær Rolle, vanskelig at vedligeholde med samme Kraft og Lune, medens dog hvert Ord, hver Mine og hver Bevægelse skal vedligeholdes overensstemmende med den Jeppe-Personlighed, Skuepilleren maa iføre sig" (110). Denne overensstemmelse mangler endnu hos Phister, men Goldschmidt har de bedste forhåbninger om at Phister "lidt efter lidt vil fuldstændig bemægtige sig Rollen, saa at man ingensteds tydelig mærker Skuespilleren, men troer at see Jeppe naturlig, lyslevende for sig". Det der mangler, er overensstemmelse i fx. brug af dialekt. Det er ikke den samme

dialekt Phister anvender hele stykket igennem. "Adskillige Bevægelser staae heller ikke ganske i Samklang med Jeppes Personlighed".

Hos Goldschmidt som hos alle de andre er det vigtigste altså stadig naturligheden.

Heibergs ihærdighed med hensyn til opsætningen af 'Jeppe' gav sig også udslag i forestillingens udstyr.

Fer første gang i 'Jeppe's historie roses dekorationerne. 1. akts scenebillede er "et tro Billede af en sjællandsk Egn og hensætter Tilskueren i den rette Stemning", skrev 'Flyveposten' (111). Hvad scenen i Baronens seng angår, er det intet mindre end et lille mirakel. Fra Rosenstand-Goiskes seng midt på marken over Y.Z.s simple værelse og Oehlensehlägers "slet møbleret Kammer i en daarlig Seng nedsiunken i hæslige Fierdyner" er teatret nået til "den omhyggelige Anordning af alle Gjenstandene [der] i høi Grad understøtter Skuespillerens mesterlige Fremstilling".

At man dog ikke har ofret en ny dekoration, fremgår ifølge Torben Krogh (112) af maskinmester-protokollen, hvor man kan se at dekorationen stammer fra Oehlensehlägers 'Dina' og sengen fra Delavignes tragedie 'Edwards Sønner'. Rosen gælder også kostumet, hvor teatret ellers i repertoirestykker som Holbergs anvendte kostumer fra højst forskellige stilarter og epoker uden skelnen til helheden.

At opsætningen bliver en publikumssucces er der slet ingen tvivl om, når man kigger på opførelsestallet i foråret 1851.

Efter premieren d. 2. marts spilles forestillingen 5 gange til i marts og 1 gang i april. Så mange opførelser i een sæson har 'Jeppe' aldrig opnået før. Repertoiret blev jo fastlagt for kun en uge ad gangen, så publikum har virkelig fyldt huset.

De følgende sæsoner går den 3 gange i hver, inden den må hvile sig til foråret 1862, hvor den så til gengæld går 7 gange.

4.5 CASINO 1857

I 1857 skete der noget helt nyt i 'Jeppe's historie. Stykket blev spillet på et andet københavnsk teater end Det kgl. Teater.

Det var Casino, der efter en hel del tovtrækkerier fik lov til at opføre komedien. Det kgl. Teater havde eneret på en lang række både danske og udenlandske stykker og heriblandt også Holbergs komedier. Hidtil havde denne eneret ikke voldt nogen problemer, for indtil 1848 var der ikke andre teatre i København.

Privilegiet gjaldt kun København og ikke provinsen, og det var da også et af Casinos argumenter at det åbenbart ikke kunne være for at beskytte Holbergs stykker mod andenrangs teatre, når ethvert teater i provinsen måtte spille komedierne.

'Jeppe' var ansat til opførelse første gang d. 28. november 1856, anden gang d. 2. februar 1857, og endelig fik den premiere d. 9. februar 1857. Det var et spørgsmål om hvilke stykker Casino måtte spille, nemlig kun "Lystspil, Folkekomedie og Vaudeviller", sådan som bevillingen af 28. marts 1855 lød på. Tilmed var det i bevillingen indskærpet at "Forestillingerne strengt holdes indenfor de ovennævnte Kunstarter, og at der ikke ved Valget af Stykker gøres noget Indgreb i Det kgl. Theaters Repertoire" (113). 'Jeppe' var desuden en komedie, som Det kgl. Teater i hvert fald i egen opfattelse havde fået skænket af Holberg selv og som det derfor havde eneret på.

Casinos artistiske direktør Erik Bøgh kaldte 'Jeppe' for en farce: "Er der desuden nogen Genre, som Folketheatret Casino efter al Rimelighed maa være berettiget til at opføre, saa er det vel Farcen, og at "Jeppe paa Bjerget" er en complet Farce i Ordets bedre Betydning, tør vist ingen Dramaturg benegte" (114).

Det er første gang siden Rosenstand-Goiske at 'Jeppe' er blevet benævnt dette, Bøgh gør det selvfølgelig ikke ud fra en overordnet dramaturgisk synsvinkel, men for at forsvare sit teaters dispositioner og synspunktet bliver da heller ikke accepteret. Men egentlig er det besynderligt at Rosenstand-Coiske slet ikke bliver draget ind i diskussionen. Rahbeks lystspil-betegnelse diskuteres flittigt og forskellen på lystspil og komedier ligeså, men ingen nævner dansk teaters første kritiker. At Det kgl. Teater ikke gør det, er indlysende : Rosenstand-Goiskes standpunkt går teatret imod, men at Casino m.fl. ikke nævner ham og hans opfattelse af 'Jeppe' som en farce, er underligt.

Efter mange tovtrækkerier fik Casino langt om længe tilladelsen, dog på den betingelse at teatret kun spillede forestillingen 10 gange i sæsonen og at tilladelsen ikke gjaldt andre af Det kgl. Teaters priviligerede stykker. Der skulle ikke skabes præcedens!

Årsagen til at Casino pludselig ville til at spille Holberg i stedet for de sædvanlige farcer og lystspil, hed Carl Hagen og var en dansk skuespiller, der med stort held havde spillet Jeppe i Kristiania, og som nu gerne ville have mulighed for at vise sin fortolkning i Danmark. Casino engagerede ham og hustruen i flere sæsoner og med nogle måneders forsinkelse lykkedes det altså også i den første sæson at vise en ikke-kongelig 'Jeppe'.

Hagen spillede Jeppe anderledes end Phister. Han greb tilbage i tiden til Lindgreens opfattelse, hvilket kun var rimeligt. Det var Lindgreen Hagen havde set, da han var under uddannelse på Musikkonservatoriet i København.

Jeppe blev altså igen mere upoleret og grov i virkemidlerne: "Det, som væsenligst vækker Anstød, er det Raae og Brutale, som paa mange Steder bryder frem og gaaer langt ud over den Skjønhedslinie, som bør iagttages selv i den kaadeste Farce", skrev 'Dagbladet'. Bladet kritiserer også Jeppes beruselse og selvfølgelig især scenen med Ridefogdens Kone og Polskdansen, som man nu ikke kan "see opført uden at oprøres derved". "Dagbladet's anmelder giver ikke Holberg skylden; det er "Tidsalderens forandrede Stemning". Behandlingen af Jeppe får ham til at virke "tragisk istedetfor komisk, han vækker Medlidenhed istedet for Latter", siger anmelderen og trækker en parallel til Shakespeares Sly fra 'Trold kan tæmmes". Hvad der er vigtigt er 'Dagbladet's pointering: 'Jeppe' "er ikke som saa mange andre af Holbergs Stykker en satirisk Karakteerskildring, der beholder sin fulde Sandhed til evige Tider; det er væsenlig et Tidsbillede" (115). 'Flyveposten' er enig med 'Dagbladet'. Jeppe er "en Figur, der mere lever i Traditionen end i Virkeligheden" (116). Det ville være umuligt at finde en Jeppe i samtidens bondestand.

'Fædrelandet' er ligefrem bekymret over om publikum, hvormed anmelderen mener det mere udannede publikum på Casino, ikke skulle kunne "see saadanne Forestillinger med de rette Øine" (117), nemlig som historiske stykker. Anmelderen anser dog stykkets Morale: at en træl, der ophøjes til hersker, bliver en tyran, for at være gyldig stadigvæk, men påpeger at "vi nu klarere kunne see at deri netop ligger en Modgrund mod Trældommen, ikke et Argument derfor" (117). Nu er alle anmeldere altså enige om at 'Jeppe' er et museumsstykke og bekymringen over hvordan et sådant modtages er stor.

I modsætning til Det kgl. Teater lod Casino rollerne som Dommer og Advokater spille af de samme skuespillere, som spillede Baronen, Sekretairen og Kammertjeneren. Årsagen var ikke en overvejet gennemlæsning af stykket, men simpel personalemangel. Det er kun 'Berlingske Tidende' (10. februar 1857), der gør opmærksom på det og roser det som værende helt i overensstemmelse med stykkets ide, hvilket Rahbek jo tidligere havde gjort opmærksom på.

Det var øjensynlig ikke noget man lagde vægt på, og heller ikke på Det kgl. Teater ændrede man noget, mens Phister spillede. Rettens mænd og Baronen og hans tjenere fortsatte med at være fremmede for hinanden.

Modtagelsen af Hagen var yderst positiv og de gode anmeldelser er vigtige, fordi Casino og dets repertoire ikke blev regnet af tidens kritikere. Selv i 1865, altså længe efter, beklager '46' (Frederik Krieger) sig over'at Phisters 'Jeppe' spilles for "tyndt Huus og uden at vore større Theateranmeldere have værdiget den nogen Opmærksomhed, medens enhver Dillettantfremstilling i Casino og paa Folketheatret omtales med en latterlig Udførlighed" (118).

Hagen roses af alle bladene for sin selvstændige opfattelse af rollen, der altså trods alt lignede Lindgreens, og for sin naturtro dialekt. For 'Dagbladet's anmelder er Hagens spil så godt at han "hurtig atter vinder

Interesse for det, naar man er bleven bortskræmmet ved en af de brutale Scener, hvis Virkning ikke kan forhindres selv ved den største Delikatesse fra Skuespillerens Side" (115). Det er virkelig en periode i dansk teater, hvor anmelderne er sarte.

Også scenografien roses. 'Flyveposten' skriver at udstyret i Baronens sovekammer bidrager væsentligt til at forhøje illusionen, og 'Berlingske Tidende' bruger udtryk som "pragtfuld" og "brillant". Alle er enige om at Casino har fået en kunstnerisk succes med opsætningen af 'Jeppe'. Undtagelsen er Meir Goldschmidt, der ikke roser Hagen. Han mangler "det poetiske Sving" og den "sanguinske Livsglæde", som ligger i Jeppe, og derfor får Hagens Jeppe en for hyppig "Retning mod det ubehageligt Natursande" (119). For Goldschmidt mangler Hagen "den magiske Magt, den uvilkaarlige, ubeskrivelige Sindsudstraaling, som fuldbringer dette, formilder det Uskjønne, giver Lunet Glands". Goldschmidt er svær at stille tilfreds. Phister var ikke grov nok og Hagen er åbenbart for grov. Ak ja!

I 1859 diskuteres spørgsmålet om retten til at opføre Holberg andre steder end på Det kgl. Teater og Goldschmidt stiller i 'Nord og Syd' spørgsmålet: "Hvad Værdi har Traditionen for Skuespillerkunsten?" og svarer: "Traditionen er ved Theatret Opbevaringsmidlet for det geniale Fund, som er tilvejebragt ved Foreningen af store Digteres og store Skuespilleres efterladte Værker (...) Traditionen er Skuespillerens efterladte Værker" (120). Goldschmidt illustrerer med et eksempel, hvor han siger: "Phister har modtaget sin Jeppe af Lindgreen, og denne igjen sin af Gielstrup, og tilsidst maae vi altsaa tilskrive Holberg selv dette Billede af sammenblandet Snuhed, Lune og Klodsethed". Goldschmidt mener at en skuespiller, der ikke havde fået overleveret rollen, ville spille den anderledes og ikke frembringe en figur, der på samme måde som den traditionsfyldte var "støbt over Dialogen". Som afskrækkende eksempel nævner han at "Ved "Jeppe paa Bjergets" Opførelse i Casino have vi seet, hvad Traditionen har at betyde, og man tør vel betvivle, at nogen virkelig forstandig Skuespilynder har følt sig tilfredsstillet ved Hr. Hagens Jeppe". Goldschmidt har her sikkert glemt at han ikke var ganske tilfreds med Phisters traditionsoverleverede Jeppe, at denne netop manglede en hel del i at ligne Lindgreen; en række mangler som Phister netop tilstræbte for ikke at komme til at ligne Lindgreen og derved blive direkte sammenlignet med ham. Der foreligger selvfølgelig også den mulighed at Phister har forandret sin Jeppe mod en nærmere overensstemmelse med Goldschmidts ønsker, men andre anmeldelser ved genoptagelsen i 1862 tyder ikke på dette.

Formentlig har Goldschmidt ved synet af Hagen ønsket sig Phisters fremstilling i stedet for uden at skænke sine egne indvendinger mod denne nogen tanker.

At opsætningen blev succesfuld rent publikumsmæssigt, viser en notits fra 'Dagbladet': "Medens "Jeppe paa Bjerget" bevarer sin Tiltrækningskraft og indtil idag fem Gange har givet aldeles fuldt Huus..." (121). Casino har sikkert ærgret sig over kun at måtte spille forestillingen 10 gange og den blev i øvrigt spillet 11 gange frem til d. 13. maj 1857, da Hagen fik tilladelse til at give en ekstra beneficeforestilling i marts 1857. Tilladelsen var på forhånd indhentet hos Det kgl. Teater!

4.6 CARSTEN HAUCH

Midt i alle de korte og kortere anmeldelser af 'Jeppe' dukker Carsten Hauchs indgående analyse op. Den kommer første gang i 'Nordisk Universitets Tidsskrift' i 1857 og er genoptrykt i 'Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner' fra 1861.

Det ydre anledning er muligvis Casinos opførelser samme år, men analysen refererer ikke til nogen bestemt skuespiller.

Hauch tager tråden op fra Philipsen og især Oehlenschläger i sin tolkning af komedien. Han udkaster til start det spørgsmål om 'Jeppe' er en tragedie eller en komedie, idet hans stilling synes "at være af den Natur at det snarere maa vække Medlidenhed end Latter" (122). Men en tragedie er det ikke. Det ophøjede mangler og hele temaet passer ikke for en tragedie. Stykkets hovedkarakter synes dog "at være saaledes stillet, at den snarere maa vække Deltagelse og Medlidenhed (...) Men den umiddelbare Følelse, der gjennemstrømmer Enhver (...) taler ganske herimod, thi, trods Hovedpersonens sørgelige Stilling, synes dog Lystigheden at bryde frem paa alle Kanter" (123). Stykkets grundidé er ifølge Hauch Jeppes forhold til to verdener: en virkelig og en indbildt "i hvilken sidste han søger Erstatning for, hvad Livet ellers negter ham. Og netop i denne Skinnets Verden er det, Holberg især viser os ham" (124). Derfor træder virkelighedens skyggesider i baggrunden og modsætningen mellem Jeppes liv som bonde og hans liv som baron egner sig bedst for komedien og lystspillet.

Hele 1. akt er en slags koncentrat af Jeppes liv: "hvorledes han, ligesom et Pendul, svinger frem og tilbage mellem Hjemmet og Kroen, hvorledes han mishandles, og hvorledes han trøster sig, hvorledes det lystige Drømmeliv i Vertshuset danner en Modvægt mod den tunge Virkelighed, uden hvilken Modvægt han neppe ret længe kunde holde Livet ud" (125).

Lige som Oehlenschläger er Jeppe for Hauch "Billedet af en ussel Trælbonde". Hauch understreger det sociale aspekt endnu mere end Oehlenschläger: "Det er da vel en Selvfølge, at Bonden der saaledes blev piint og plaget og misbrugt, der som et Trældyr blev drevet til Arbeite, der bestandig maatte skjælve for Ladefogdens og Ridefogdens Pidsk (...) at han tilsidst kom til at foragte sig selv" (126).

Holberg har nu grebet en enkelt ud af den ulykkelige mængde og sammendynget på eet menneskes hoved "alle de tunge Byrder, som den onde og haarde Tid førte med sig" (127).

Jeppe er altså et offer for brutal undertrykkelse og i og med at dette understreges, bliver også Baronens placering som Moralens udsiger mere tvivlsom. Hauch anlægger dog et lidt anderledes syn på Baronen end Oehlenschläger gjorde det. For Hauch hører Baronen til "hiin priviligerede og høit begunstigede Kaste, fra hvem det Tryk udgik, under hvilket den stakkels Hoveribonde saa dybt maatte bøie sig. Man skulde da troe, at denne Baron var et af de lykkeligste Mennesker" (128), men det er han ikke. Hans ånd er blevet fattig, hans tilværelse er tom og overfladisk. Han erstatter den indre tomhed med ydre nydelse. "Denne Baron Nilus er ingenlunde noget ondt eller slet Menneske" (129), han er godmodig, men har ingen karakterstyrke. Han ønsker at hans bønder skal have det godt, men magter formodentlig ikke fx. at fjerne Jacob Skomager. Den intrige han

spiller med Jeppe er "Tidsfordriv" (129) og Baronen og hans slags er "Offere for Nydelsessyge, for Kjedsomhed" (130).

Det er første gang at Baronen forsøges tolket som et helt menneske og ikke bare som Moralens udsiger. For Holbergs tid var han en selv følgelig person, og for Oehlenschläger m.fl. var han en tvivlsom, ja nærmest forkastelig person. Hauchs tolkning ligger langt fra Holbergs, men den er det første nuancerede forsøg på at forklare Baronens handlemåde, som både det 19. og 20. århundrede har haft så svært ved at acceptere.

Moralen i epilogen bliver derfor også dobbelttydig for Hauch. Den udtrykker en aristokratisk tendens i sin fordømmelse af bønders tyranni, men i og med at "Tidens Uret mod den undertrykte Deel af Folket ogsaa der bliver synlig, kan jo Tendensen med ligesaa megen Ret kaldes demokratisk" (131).

Men stykket er i øvrigt slet ikke noget tendens-stykke. Det er en "alsidig Fremstilling baade af Folkets og de fornemmes Lyder og Forkeerthed" (132) og et "Billede af Tidens Brøst og Bræk" (133). Igen er det altså en afmalning af fordums tiders dårlige behandling af bønder og det er en afsløring af aristokratiets misbrug af magten.

Den aktuelle satire er forsvundet; tilsyneladende for altid, lader det til. Tilbage er et museumsstykke, som man kan gyse over og hvis fremstilling på scenen helst skal være nogenlunde renset for de mest virkelighedsnære detaljer.

I sin opfattelse af Nille lægger Hauch sig i forlængelse af Oehlenschläger. Hans "lumpne Qvinde" er blevet til Jeppes "onde Hustru" (134), som han "paa det skammeligste lader sig mishandle af" (135). Hun er utro, fræk og en slet kvinde.

Hauch modificerer dog sine udtalelser om Nille en smule, idet han fremhæver at når hun fremfører sine argumenter for at behandle Jeppe som hun gør, "skulde man næsten troe, at hun var i sin fulde Ret, og at Huset aldeles ikke kunde bestaae, hvis hun ikke mishandlede og tyranniserede sin Mand, hvortil hun, som det lader, drives af den strenge Nødvendighed" (136). Jeppes forsvar lige bagefter får så retten til at svinge over til ham. "Men saaledes bære Menneskene sig næsten bestandig ad, ingen Prokurator er mere snu (...) end Mennesket er, naar det gjelder om (...) at vælte sin egen Uret over paa andres Skuldre" (136).

Faktisk dømmer Hauch med disse ord endog meget hårdt den stakkels Nille, som han beskylder for at bruge den metode som Jeppe bruger: at vende op og ned på årsag og virkning, men i hendes tilfælde ganske uden at have Jeppes undskyldninger og bevæggrunde for at gøre som han gør. Tilsyneladende giver Hauch Nille hvad hendes er, men i virkeligheden dømmer han hende altså meget strengt i sin iver efter at forsvare og forstå Jeppe.

Han startede med at fremstille Jeppe som et stakkels værgeløst offer for de herskendes spil, repræsenteret både ved Baronen og ved Nille, og han giver analysen igennem mange undskyldninger og bevæggrunde for Jeppes handlinger. Men han er dog ikke blind for at Jeppe også selv bærer en del af skylden. Han kalder ham "glattere end en Aal", når det gælder om at flygte fra sin samvittighed og om at bedrage andre; men han bedrager først og fremmest sig selv.

Hauch undskylder hans drikfældighed med de ydre omstændigheders elendighed. At han flygter ind i drømmens og beruselsens verden for at undgå den virkelige, er fuldt forståeligt for Hauch, men han indser også "at denne Uvane, idet den skjænker ham en drømt Lyksalighed i Virkeligheden bidrager til at forøge hans Ulykke" (137), specielt i forholdet til Nille.

Hvad der forvandler stykket fra tragedie til lystspil er foruden det tidligere nævnte også Jeppes indre kvaliteter. Hvad der gør ham i stand til at overleve, er foruden beruselsen den "Rigdom af Lune, Kløgt og ironiske Bemærkninger" (138), der hele tiden strømmer fra ham. Han vender sig mod sin egen ulykke med en lystig tanke "saa at ogsaa vi tvinges til at see bort fra Sorgen for at glæde os over disse Vittighedsglimt, hvormed han møder den, og over det Lune og den aandelige Kraft, hand endnu under saa uheldige Forhold har bevaret" (139).

Til dette føjer Hauch at Jeppe i visse måder er en slags filosof, der stiller sig betragtende udenfor sig selv og "gjør sin egen Elendighed til Gjenstand for en temmelig rolig Eftertanke" (139) og dette bevirker at der i stedet for medlidenhed vækkes "endog undertiden Noget, der ligner et Slags Agtelse for dette indre Liv" (140).

At denne agtelse dog ikke er Jeppes fortjeneste, understreger Hauch. Det er snarere noget umiddelbart og alment i ham; Jeppe står nemlig rent moralsk for lavt til at have en sådan bevidsthed. Det er "kun den umiddelbare Natur hos Jeppe, som vi ikke kunne negte vor Anerkendelse. Denne Sejghed" (140), som bevirker at han ikke går til grunde; denne overlevelse, som peger ud over ham selv. Alt dette er, konkluderer Hauch, "Udtrykket for den Livskraft, som han deler med hele den store Folkestamme, hvortil han hører, og som endog de ugunstigste ydre Forhold ikke kunne tilintegøre" (140).

Borte er den unyttige og skadelige Jeppe som Holberg tegnede. Her kommer det nye og anderledes i Hauchs tolkning af 'Jeppe': "Hvor stærkt Trykket er, saa findes der dog en Spændkraft i den danske Almues, i Folkets Indre, der er stærkere endnu, og der antyder, at den sammentrykkede Spiralfjeder, saasnart den ydre Tvang ophører, igjen vil indtage sin gamle Plads" (141).

Ganske vist var 'Jeppe' tidligere en afbildning af den danske bondestand, men ikke som et positivt billede. Hauch kalder det ligefrem for "den nedarvede Nationalaand", "den bedste Arvelod efter Oldtidens Helteslægter" (141) og understreger at når denne naturgrund ikke er ødelagt hos Jeppe, der dog har måttet lide så meget ondt, "hvorledes skulde den da kunne tilintegøres hos den bedre Deel af Folket, hvis Kraft dog aldrig i den Grad er bleven kuet eller brudt" (141). Hauch taler om befrielse fra trældommen og mener at der ud over det sørgelige tillige er noget glædeligt, "ja, det er ligesom man hørte afbrudte Toner af en Seierssang derigjennem" (142). Hauch identificerer sig og tilskuerne med de undertrykte og føler "at saalænge denne Gnist ulmer under Asken, er Haabet om en bedre Fremtid og om en Gjenfødelse for Nationen ikke slukt" (142). For Hauch er Jeppe et billede på ikke bare "Trældommens, men ogsaa Befrielsens Aand", der viser et udtryk for det uforgængelige i nationen. 'Jeppe' lærer os at forstå hvordan "der af hiin stavnsbundne Slægt kunde udgaae en saadan kraftig Afkom, hos hvilken Ordet igjen er blevet til Handling, saaledes som de seneste Bedrifter have aabenbaret for os" (143).

De begivenheder Hauch refererer til, er for det første den polske opstand allerede i 1830 og dernæst februarrevolutionen i Frankrig 1848, samt selvfølgelig vedtagelsen af Danmarks Riges Grundlov i 1849 og treårskrigen, hvor ikke mindst bondestanden ydede en stor indsats.

Det er første gang at 'Jeppe' bliver sat i forbindelse direkte med politiske begivenheder og bliver tolket ikke bare som et dansk folkelivsbillede, men som et stykke med en nærmest oprørsk tendens. Hauchs analyse og tolkning bliver en enlig svale i tiden, og det er samtidig klart, når man læser anmeldelser af periodens opførelser, dels på Casino og dels på Det kgl. Teater, at det måske nok har været en opsætning, der har givet Hauch idé til analysen, men at det afgjort ikke er teatrenes tolkninger, der ligger til grund for den.

Et sidste punkt står tilbage: det stødende. Her viser Hauch sig mere i pagt med tiden. Ganske vist er han ikke som andre forarget over replikkerne og det håndgribelige i scenen med Ridefogdens Kone, men han mener at Holberg på "enkelte Steder streifer ind over de Grændser, hvor den blotte Raahed fortrænger det komiske Indtryk" (144). Det komiske forsvinder og det håndgribelige bliver alene tilbage. Dette er hvad Hauch kalder en af Holbergs kynismer, og selvom den, sammenlignet med "vor Tids raffinerede Roman- og Komoedieskrivere, hos hvem en virkelig Usædelighed tidt ligger skjuldt" kan virke ganske uskyldig, så ville Hauch dog ønske at digteren havde "mildnet enkelte altfor stærke Udtryk" (145).

Hauchs analyse står som sagt ret ene i tiden og den er bemærkelsesværdig af to grunde: dels fordi den midt i en periode med to 'Jeppe'-opførelser, hvoraf den ene ganske vist hvilede sig, ikke forholder sig til dem, og dels fordi den i sin tolkning af komedien ser den som en slags sejrssang mod undertrykkelse og tyranni. Her peger Hauch fremad, mens han i sin opfattelse af Holbergs "Cynismer" viser at han stadig hænger fast i den bagudpegende moral- og anstændighedsdiskussion fra Rosenstand-Goiskes tid.

4.7 DISKUSSIONEN 1858-1865

Det varede ikke længe inden Hauch fik svar på tiltale. I 'Om Holbergs Levnet og populære Skrifter' 1858, skriver C.W. Smith et lille modangreb på Hauchs opfattelse af 'Jeppe'.

Han kan ikke indse at Jeppe mere lever i en indbildt verden end i virkeligheden, som Hauch mente, og anfører at dette ville gøre Jeppe til en "psykologisk Mærkværdighed, som netop er det, han ikke skal være" (146). Men her tillægger han vist Hauch meninger som han ikke har. Frem for at være en mærkværdighed er Jeppe jo ifølge Hauch netop udtryk for noget karakteristisk og alment i det danske folk. Modsætningen ligger snarere i at Smith opfatter Jeppe som en lidt negativ repræsentant for den danske bondestand, mens Hauch tolker ham positivt. Smith argumenterer for sit standpunkt ved at påpege at Jeppe skam ikke er den eneste måde Holberg ser bonden på og fremhæver at Jeppe i 'Erasmus Montanus' repræsenterer den stik modsatte opfattelse af bonden. Samme argumentation som også Oehlenschläger gav udtryk for.

I sin kommentar til Holbergs komedier 'Den danske Skueplads' fra 1852 skriver A.C. Boye: "Den Moral, Holberg uddrog af sit Stykke (at det er farligt naar ringe Folk komme i Hast til stor Magt) kan ikke siges at staae i directe Modsigelse med det gunstige Sindelag for Bondestanden han paa andre Steder i sine Skrifter yttrer". Her ligger altså et forsvar for Holberg overfor læseretilskuere, der efter at have læstset 'Jeppe' ville tro at sådan opfattede Holberg bondestanden. De to skribenters afstandtagen til Jeppe bliver derved ganske tydelig. Smith påpeger dog også Jeppes gode sider og mener at man skal tage hans forklaringer og bevæggrunde for pålydende. Han tolker derved en alvor ind i stykket, uden at det dog af den grund bliver en tragedie og samtidig med at han udmærket godt er klar over de mange komiske sider hos Jeppe.

Smith er heller ikke enig med Hauch om Baronens fremtræden. Smith kan ikke se at Holberg skulle have skildret "en af Nydelser overmæt og af Tidslede forpiint, blaseret Herremand" (147). Tværtimod er Baronen en "munter og dannet Mand, der har Lyst til et psykologisk Experiment" (146). Det er netop denne karakteristik Jeppe danner modstykke til: "Han har ingen Idee om en Rigmands noble Gavmildhed og humane Forhold til sine Undergivne" (,48). Han handler som "han i sit plebejiske Had finder for godt" (148) og i retsscenen tilbyder han at sværge falsk; "endnu et Træk af den Demoralisation, som Trældommen fører med sig".

Jeppe har dog også positive sider. Han er ganske vist "moralsk fortabt", men han er "en god Sjæl" og en vittig Mand" (149).

Jeppe kan således karakteriseres som en repræsentant for den tids bondestand; en repræsentant på godt og ondt, men mest ondt.

For at fuldføre uenigheden med Hauch ser Smith også anderledes på Nille. Hun må regere, da Jeppe "er aldeles uskikket dertil" (150). Jeppes drukkenskab er, mener Smith, almindelig for tiden og derfor måtte konerne "ofte blive de Regjerende i Huset" (150). Eneste ankepunkt mod Nille er at hun kalder Jeppe for Hanrei og jager ham ud uden frokost. Ellers giver Smith hende positiv valeur, men mener i øvrigt at hun fra Holbergs side kun er til for at karakterisere Jeppe.

Samme år udgiver N.M. Petersen sit 'Bidrag til den danske Litteraturs Historie', hvori han også tager kraftigt afstand fra Hauchs tolkning. Petersen mener at Holberg absolut ikke har lagt nogen opfordring til forbedring af bondens kår i stykket. Det er kun "en til Væmmelighed naturtro Skildring, hvori det Komiske følger Slag paa Slag" (151). Petersen bryder sig faktisk ikke om 'Jeppe'. Han mener at den "Bidermannske Fabel har dræbt det nationale" (151) og at det usandsynlige og "det raa træder saa stærkt frem, at der hører en VIS COMICA som Holbergs til at dæmpe det" (151). Det er altså den stik modsatte opfattelse af 'Jeppe's bondestandsblllede.

Konklusionen på Petersens lille afsnit om 'Jeppe' er at han savner en "historisk-æsthetisk Anskuelse" af Holbergs komedier og at man som læser eller tilskuer må overveje hvad der er Holberg og hvad der er tidens tendens. Petersen ved at der kun er "eet Skridt fra Skjønhed til Plumphed, fra Vid til Løjer" (152) og han regner Hauch og andres forsøg på at læse noget dybere i stykkerne for hørende til det plumpe. For Petersen er der ingen spor af oprør og sejrssang eller skildring af elendighed og "om disse og maaskee flere Ting maa man komme paa det rene med sig selv, førend man ret kan nyde Holberg" (152). 'Jeppe' er for Petersen et lærestykke om hvordan man ikke bør være.

Ringen er ved at være sluttet. Smiths og specielt Petersens opfattelse af komedien nærmer sig Holbergs egen. Det fik dog ikke nogen indflydelse på Det kgl. Teaters opførelser, før Olaf Poulsen overtog rollen i 1903.

I de kommende år bølger diskussionen frem og tilbage, men da forestillingen blev genoptaget d. 2. marts 1862 efter at have hvilet i 8 år, var den ifølge en anmeldelse magen til 1854-udgaven.

Tidsskriftet 'Norden' roser stadig Phister for at "undgaae den udmalende Detail i Fremstillingen", og Holst, der spillede Baronen, blev rost for at give de værdige roller "med en Fiinhed og Anstand, der Intet lader tilbage at ønske".

Anmelderen Cosmus er dog opmærksom på at Phister s udlægning ikke er i overensstemmelse med stykket. Ved at man røres over Jeppes skæbne, en rørelse der passer til tiden, og får stillet "Holbergs Dybde og Skarpblik i det klareste Lys" kommer der en skævhed, idet intrigen med Jeppe "bliver stødende, ja, umenneskelig", hvis den ikke "holdes udenfor Reflexionens" og i stedet placeres på "Lystighedens Gebeet" (153).

Cosmus dækkede i øvrigt over, ifølge Schyberg (154), en af teaterkritikhistoriens få kvindelige anmeldere, nemlig forfatteren Athalia Schwartz. Hun forsvarer da også Nille, både som menneske set fra Holbergs side og i fru Phisters udførelse. Hun kalder den "et værdigt Sidestykke" til Phisters Jeppe og fremhæver nødvendigheden af Nilles regimente, idet hun mener at Nilles "Soliditet" og ansvarlighed overfor sine overordnede er "en væsenlig Bestanddeel i Bondestandens Respectabilitet endnu i vore Dage" (153).

Ved genoptagelsen er den prekære scene med Ridefogdens Kone heller ikke forandret. Ifølge Emanuel Hansens optegnelser fra 1863 med Jeppes replikker skrevet ud i en slags lydskrift med enkelte regi-anvisninger tager Phister Ridefogdens Kone på brystet og spørger hviskende: "Ve du saave hos mæ i Nat?" og siger til Ridefogden: "Hæi du! (hvidsker) Du har væl ette Noud emo a jæ... (klapper ham Skuldren)" (155) og undlader resten af

replikken. Scenen er altså blevet spillet fuldstændig som ved premieren, hvor Phister jo netop af Goldschmidt blev bebrejdet denne udeladelse.

At forestillingen stadig havde stor succes viser opførelsestallene: 5 gange i marts, 1 gang i maj og 1 gang som festforestilling for svenske og norske studenter i juni, dog kun 1.-3. akt.

Det er vist første gang at 'Jeppe' overhovedet er blevet spillet som festforestilling og det viser at opførelsen og tolkningen er blevet opfattet som værende helt i tidens ånd. At det er 'Jeppe', der bliver valgt, er så meget mere bemærkelsesværdigt som at aftenen ellers bestod af ouverturen til 'Elverhøi' og vaudevillen 'Nei' samt en ballet. Andre og måske mere rimelige muligheder for studenter havde været hele 'Elverhøi', der afsluttede sæsonen 12 dage tidligere eller specielt Hostrups 'Genboerne'. Men nu blev det altså 'Jeppe', ifølge Overskou under stor jubel fra studenterne og under overværelse af flere medlemmer fra kongehuset (156). Noget kunne tyde på at opfattelsen af 'Jeppe' på teatret var så 'salonfähig' og stueren at ingen kunne tage anstød af den.

Den uoverensstemmelse som Cosmus gjorde opmærksom på mellem den rørende og blide Jeppe og den umenneskelige intrige mod ham, blev nu taget op igen i 1865.

Under mærket '46' i 'Dansk Maanedsskrift' i en artikel om teatersæsonen 1864-65 blev tolkningen og opfattelsen af Baronen sat under debat.

'46' dækker over juristen Frederik Krieger, der var en stor person i det danske åndsliv og en nær ven af fru Heiberg, hvem Schyberg mener også står bag artiklen. Han hjalp hende til at få en del artikler optaget anonymt i aviser og tidsskrifter, og artiklens øvrige bitre udfald mod den siddende direktør Kranold og mod sceneinstruktøren og skuespilleren Frederik Høedt, hvis stil og naturalismeforsøg hun ikke brød sig om, kunne tyde på det.

Men uanset hvem pseudonymet dækkede, blev Hauchs opfattelse af Baronen som en nydelsessyg og overfladisk person fremført igen med eftertryk. Hos Hauch fremstod han nærmest som et offer for lediggangens forbandelse, et godmodigt menneske uden ondskab. '46' tegner billedet noget grovere. Han henviser til det "Herregaardsliv, som i hine Tider ofte gik i Svang" og kalder Baronen for en "Datidens Herregaards-Vellystning, der tiltrods for sin Barontitel er nok saa raa som den stakkels Jeppe" (157).

Baronen bliver derfor på Det kgl. Teater spillet helt forkert og det er, mener '46', traditionens skyld.

Der er nemlig to slags traditioner: den gode, hvor en talentfuld skuespiller videregiver en arv "ikke som en aandløs Copi, men beaandet af hans egen Genialitet" (158). Til denne hører Phisters Jeppe. Den anden tradition er den dårlige og dér hører fortolkningen af Baronen hjemme. '46' mener med sikkerhed at kunne sige at denne rolle aldrig har været spillet af nogen genial og beåndet skuespiller; med andre ord: at ingen hidtil har været i stand til at læse teksten og derved få den rigtige Baron frem. '46' påpeger at det skulle være besynderligt hvis den pæne, stive og pedantiske Baron fra Det kgl. Teater ville drive dette "hensynsløse, raae, til Svineri gaaende Spil med et Menneske som den stakkels, forpryglede, fordrukne Jeppe" (157), agere hans tjener og selv holde en tjener, "hvis Hverv det er at forlyste sin Herre med alskens Paafund og Narrestreger". "Som Tjeneren er, saa Herren!" (157).

Holberg har ganske vist ikke med eet ord om Baronens liv sagt noget om dette, men, mener '46', tiet "i den Tro, at Billedet er saa stærkt malet gjennem Handlingens Gang, at alle maatte kunne see Tegningen" (159). Dette indrømmer '46' dog til trods for at han lige oven over har sagt at Holberg "gjennem Ordet og Handlingen [har villet] udtrykke, hvad han vil fremstille", nemlig en "adelig Libertiner" .

Også Moralen tolker '46' om. Han kommer med en ny mulighed for at indplacere Moralen, nemlig at "dette Slutningsvers kunde fremsiges med Lystighed og ikke fremprædikes som af en Landsbydegn" (159). Dermed ville der falde en helt anden belysning over stykket, når Baronens ord således blev dobbelttydige i al deres letsindighed. Denne helt anden belysning er det nok bare et spørgsmål om Phisters Jeppe ville have kunnet tåle. Når alle, også '46', roser ham for at være rørende og diskret med de grove virkemidler, ville stykket formentlig vælte over og blive en udlevering af de højeste klasser i stedet for de laveste. Det var snarere Casinos Hagen, der kunne have givet modspil og holdt balancen i den mere brutale spillestil.

Men lovprisningen af det pæne og afdæmpede fortsatte og passede til tiden, specielt efter krigene i 1848 og 1864, hvor bondestanden havde rejst sig. Det er dette pæne og afdæmpede '46' vil af med hos Baronen uden at se at det også findes hos Phisters Jeppe, i hvert fald i forhold til hvordan Jeppe kunne spilles og var blevet spillet tidligere.

Nytolkningen af Moralen får han svar på af C.W. Smith i 'Fædrelandet'. Han starter med, som også '46' gjorde det, at beklage at Holbergs komedier samler så få mennesker i teatret. Holberg er blevet fremmed for det danske folk, fordi, mener Smith, at hans ideer ikke er "Nutidsideer". Tilmed forlanger kritikken at skuespillerne skal glve nutidsideer fra fru Gyllenbourg og andre, udtryk i Holbergs komedier. Smith sammenligner med Molière i Frankrig, hvor noget tilsvarende sker og slutter artiklen med konklusionen: at hvis det kommer dertil "at Holberg ikke mere forstaaes af det danske Publicum, og at han kun kan gjøres interessant, ved at hans Charakterbilleder skrues op til tvungne Udtryk for nutidsinteresser, saa er derved Begyndelsen gjort til et Brud med Danmarks Litteraturhistoriske Fortid" (160). Smith tager altså afstand fra nye ideer i gamle stykker og påpeger at det er dét '46' har gjort i sin kritik af Det kgl. Teater. I følge Smith er grunden til Baronens opførsel at det slet ikke er en virkelig Baron i en virkelig verden. Vi befinder os i Bidermanns 'Utopia' og "Utopien er et Slaraffenland, hvor hele Folket lever lystigt og lader Fiolen sørge. Den, der foranstalter Spøgen med Bonden Menalcas, kaldes "princeps juventutis" der i Landet, er altsaa, som Holberg ville sige, Capitain for alle Galninge". Smith sammenligner også med 1001 Nats Harun Arraschid, der igen ikke skal måles med en nutidig målestok. Smith mener endda at Holberg selv kunne have haft lyst til, hvis han havde haft muligheden, at udøve sådanne eventyr. Men, strammer Smith op igen efter al sin lystighed, Moralen kan der ikke rokkes ved. Og heller ikke ved Moralens udsiger. Smith anfører en lang række eksempler på forskellige typer Moraludsigere og fælles for den alle er at det er "ren umueligt (...) at en saadan Person sættes til at udtale Stykkets Moral, i hvis Mund denne maatte blive til Ironi. Til en slig raffineret Spøg, der fra Forfatterens Side i Grunden er en Tilstaaelse af ikke at have nogensomhelst Tro paa Nogenting, dertil var Holberg og hans Tidsalder for alvorlig og for jevn" (160).

På samme måde, nemlig ved anførelse af en række eksempler, modbeviser Smith '46's påstand om at Baronen er en væsentlig person i stykket og anfører »At Baronens Charakter i "Jeppe paa Bjerget" er uklar, er et tilstrækkeligt Bevis paa, at han ingen Charakter er, men kun en Figurant". Smith kalder ham "et lystigt Hoved", ikke "stiv og pedantisk" som skuespilleren Holst fra andre sider blev kritiseret for at være, men gerne "lidt sirlig (...) thi det var Holberg ogsaa". Smith går altså så vidt i sit forsvar for den mere oprindelige op- fattelse af 'Jeppe' at han gør Baronen til Holberg selv, hvad Holberg nu næppe havde tænkt sig.

På den ene side er Smith fortaler for den pæne og velf riserede 'Jeppe', både hvad angår titelperson og Baron og på det punkt er han en karakteristisk repræsentant for tiden. På den anden side er hans stædige fastholdelse af lastepersoner og 'helte' efter min mening prisværdig, fordi den søger at være tro over for Holberg.

At han måske også kan virke en smule komisk, er vel rigtigt, men det er dog ingen ting imod, set med nutidens øjne, den forargede og stramme holdning til teksten som århundredet i øvrigt bar frem.

Også senere skribenters patetiske forsøg på forsvar for Jeppe vil sætte Smiths udtalelser helt i skyggen.

4.8 KOMEDIE / TRAGEDIE 1873-1886

Et af de mere morsomme forsvar for 'Jeppe' leverer Rudolf Schmidt i 1873. Her er det danskheden og det nationale, der understreges i et foredrag holdt for Nordslesvigere og senere optrykt 'i 'For Idé og Virkelighed'.

Et enkelt citat viser klart Schmidts opfattelse af Jeppe: han "er en Mand med et stort Hjertelag, en ridderlig Skikkelse, en ædelmodig Natur, han bærer en Troubadour-Harpe i sit Bryst" (161). Schmidt digter hele Jeppes fortid frem af ingenting og gør ham til "en Helt" (162) i sin tid under militsen, og bagefter bliver han til vært for "Danmarks Folkeaand" (163) ved sit viseforedrag for Jacob Skomager. Aldrig har det patetiske forsvar for Jeppe været større end hos Schmidt. Derfor er Nille da også som sædvanlig "den onde Kvinde" (161) og Baronen kaldes "denne tomme Dagdriver", der "kan øve en saa modbydelig og ugudelig Spas" (164).

Moralen hos Holberg duer derfor slet ikke. I følge Schmidt mener Holberg det modsatte af hvad han skriver i sin Morale! For trods den "har Holberg holdt af Jeppe" (165); ja, Schmidt går endda så vidt at han vil "som Tegn paa, at Jeppe har Holbergs Kjærlighed til det Sidste, fremhæve, at han, trods Alt, i Virkeligheden gaaer som Seirherre ud af Stykket. De udstandne Prøver formaae jo vistnok ikke at helbrede ham for gamle Vaner" (166)!! Så kan der vist ikke vendes mere op og ned på stykket.

Schmidt trækker trådene bagud til Hauch uden at have dennes revolutionære opfattelse, men med samme understregning af det nationale og sunde hos Jeppe. Schmidt fremfører et lidenskabeligt defensorat for Jeppe og erklærer at han er "Aarhundredernes mishandlede Søn, Offeret for Samfundets Uret, Syndebukken for den herskende Stands brutale Selvkjærlighed" (167). Efter denne glorificering af Jeppe er det klart at "det vilde være stygt og ondt, om Holberg havde kaldt denne Trældommens Søn frem for at gjøre ham til Gjenstand for Spot og daarlig Morskab" (167).

Denne svada blev der først leet godt af. I juni 1873 skriver J.P. Jacobsen ret sarkastisk i et brev til Edvard Brandes: "Jublende grinagtig" (168) om Schmidts Jeppe-defensorat, men i øvrigt var op og ned om man var begejstret for stykket eller ej. Redaktør Lars Bjørnbak skriver i 'Aarhus Amtstidende' 19. februar 1873 om en bebudet kommende opførelse: "Det er godt at se, hvorlidt Kjendskab Skuespildirektører og andre Kjøbstadsfødte have til Landboernes Smag, idet der til Løverdagsforestilling er anmeldt "Jeppe paa Bjerget". Det kan aldrig være nogen sand Fornøielse eller virke dannende at se et saadant Vrængbillede af den Stand, hvortil man selv hører, stillet i en saa dyrisk Belysning som i omtalte Stykke".

Jeppe som repræsentanten for den samlede bondestand lever stadig! En opfattelse som denne må Schmidt naturligvis tage afstand fra. For Bjørnbak er 'Jeppe' et stykke, der fornedrer bondestanden; for Schmidt et stykke der hæver samme. For ingen af dem er det Øjensynlig en komedie om et enkelt individ, tilfældigvis bonde, der lider af lasten drikfældighed.

En kombination af Schmidt og Hauch byder N. Rosendal på i 'Højskolebladet', når han skriver: "Han fandt dernæst i Samfundet et politisk Forhold mellem Bonde og Adel, der fordærvede baade den herskende og den undertrykte Klasse; og i "Jeppe paa Bjerget" begynder Arbejdet med at danne en offentlig Mening for Bondens Frigørelse. Ingen bør nemlig tro Professor Holberg paa Baronens Ord i Epilogen" (169) .

Det var de opfattelser, der tolkede stykket som komedie. Men også tragedieopfattelsen er repræsenteret, denne gang parret med en nutidsparallel. Det er Sophus Claussen der mener: "Det er en Tragedie, og den er dobbelt skærende, dobbelt bitter, fordi den paakalder Folks Lattermildhed" (170). Stykket er "En Underkuelsens og Drukkenskabens Tragedie" og hvad Moralen udsiger er, ifølge Claussen: Herremænd "der kan I se, saadanne ynkelige Skabninger er Bønderne, fordi I har udsuget og undertrykt dem". Claussen mener at Holbergs stykke er misforstået, fordi man har leet af det i stedet for at græde! Et publikum der griner er "reaktionært" og "tilstrækkelig idiotiseret". Så er det sagt!

"Se paa Jeppe. Saaledes bliver den Mand, der ikke er Herre i sit eget Hus, der lader Baronen styre for alt, medens han selv paa Grund af sin 'uvidenhed er tilgængelig for de hæsligste Laster, forkuet og pjaltet nok til at lade sig tyrannisere af en Kone, som han ved, er ham utro". For Claussen er 'Jeppe' en voldsom anklage mod tidens reaktionære holdning i den såkaldte ""bedre Klasse", som passer bedst" på forholdene på Holbergs tid.

På dette punkt repræsenterer Claussen en fornyelse i 'Jeppe's historie. Det er første gang stykket bliver brugt til at slå nutidens politik og meninger oven i hovedet med.

Claussen uddyber ikke kritikken og i anmeldelsen virker den som en kommentar i en løbende debat.

Tragedieopfattelsen er tidligere blevet forkastet flere gange, senest i Oluf Skavlans 'Holberg som Komedieforfatter' fra 1872. Han lægger sig i forlængelse af C.W. Smith og N.M. Petersens opfattelser, når han skriver: "Betragt Holbergs godmodige Kjærlighed i Behandlingen af denne fordrukne Bonde! Man faar Deltagelse for Manden midt i hans Daarskaber. Og dog er han langtfra sentimentalt skildret" (171). Skavlan forkaster hvad Claussen forfægter: "Intet af det sædvanlige Følsomheds-Klister for at faa Sympathierne til at hænge sammen! Tværtimod". Skavlan pointerer at "selv hvor sterkere eller dybere Stemninger skal klinge igennem, vælger han saagodtsom altid afgjort at stille sig paa Lystspillets Grund (...) saaledes Dele af "Jeppe paa Bjerget", af "Erasmus Montanus", som alene en forskruet Æsthetik har kunnet: fremstille som et Slags høiere Tragedier" (171).

Efter dette skulle de fleste opfattelser af 'Jeppe' gennem tiden være repræsenteret i perioden. Tilbage står den nærmest pluralistiske, som Georg Brandes står for og som favner både det positive og negative, med hovedvægten lagt på det første; og til allersidst den tolkning som også var den første, nemlig den komiske og afstandtagende, som Holberg selv stod for og som Edvard Brandes efterlyser i 1880, som Goldschmidt gjorde det i 1851.

4.9 GEORG & EDVARD BRANDES

Med brødrene Georg og Edvard Brandes kan dette kapitel slutte. Deres anmeldelser af 'Jeppe' fra 1868 og 1880 er eksemplariske gennemgange af tendenser og opfattelser, der peger både bagud og fremad.

For Georg Brandes (GB) er det ydermere en anmeldelse, der er fastforankret i hans forfatterskab, idet den er genoptaget både i 'Kritiker og Portrætter' fra 1870 og i jubilæumsbogen 'Ludvig Holberg' fra 1884.

GEORG BRANDES

Den forståelse og medfølelse for Jeppe som GB udviser, peger tilbage i to retninger. Den ene er Phisters spil, som formentlig er den direkte årsag til analysen, den anden er Hauchs analyse fra 1857. Men inden da trækker GB linjen langt længere tilbage. Han indleder sin anmeldelse med at karakterisere 'Jeppe' som et Fastelavnsmandagsstykke, opført for et "Publicum, af hvilket Børn og Tjenestefolk udgjøre den friskeste og meest lattermilde Deel" (172). Derved bringer han sig på linje med først og fremmest Rosenstand-Goiske fra 1771. Også ønsket eller rettere kravet til Jeppes fremstiller om at "gjøre ham comisk uden at blive hæslig" peger bagud til Rahbek, Y.Z., Oehlenschläger m.fl.

Som et konglomerat af perioden fra Oehlenschläger og fremad, og som en besværgelse af fremtiden skriver GB om Jeppe selv: "kuet indtil Sløvhed, Træl af Herremanden, Ridefogden og Konen, krænket og haanet af hende og Degnen, Modløs overfor sin kvindelige Plageaand, retløs overfor sine mandlige Despoter, udskjældt og pryglet, fordi han drikker, og drikkende for at glemme Skjeldsord og Prygl!".

Muligheden for at alt dette stoppede og årsagen dertil er nok nævnt, men den forkastes hurtigt. GB forstår at Jeppe tyr til brændevinen, for "Er det ikke en kun altfor naturlig Ting?". Jeppe karakteriseres ved sit "gode Hoved og sunde Vid", ved at være "besindig, luun, sjællandsk nok, til at Hjertet ikke løber af med ham" og hjerte har han. Jeppe er, som også Hauch mente det, et udtryk for "Folkestammens Seihed og Livskraft midt under Fornedrelsen". GB analyserer imidlertid Jeppe ud fra en mere psykologisk synsvinkel end Hauch. For GB er Jeppes kår nok usle, men det bruges som en karakteristik af Jeppe: "den, der arbeiter som en Hest, fornøier sig som en Hund", hvor vilkårene og Jeppes adfærd hos Hauch blev anskuet som en slags proletariatets revolution.

GBs interesse i Jeppe er af psykologisk mere end af social art. Jeppe er et interessant fænomen snarere end et udtryk for folket.

Phisters forsvar for Jeppe falder godt sammen med GBs egen opfattelse. GB er fuld af beundring for Phister, der fra første øjeblik skaber sympati: "Hans Ansigt er intelligent, hans Udseende er kuet (...) i hans Udseende, Optræden og Diction ikke et Træk og ikke en Tone, som forraader den forhærdede Drukkenbolt. Tilskueren er med eet Slag vunden for Jeppe". Det er Phisters metode og det kalder GB for "Denne berettigede Idealisering af Figuren" og erklærer sig altså enig.

Den øvrige karakteristik af Phisters spil fortæller bedre end GBs egen analyse af stykket om hans opfattelse af Jeppe: Phister er "Jeppes sande Defensor (...) han forædler og forskjønner ham" og GB konkluderer: "vil Du

da vel negte denne sølle Stakkel, dette store Barn, dette lyse Hoved din Sympathi? Du vil det ikke".

Her har vi medfølelsen, naiviteten, intelligensen og sympatien for Jeppe sammen med skuespillerens indædte forsvar. Recepten er givet og bruges endnu i 1984, over hundrede år senere på Det kgl. Teater. Med et sådant billede af Jeppe bliver resten af personerne som de plejer. Nille er Jeppes "kvindelige Plageaand" og hendes regimente sammenlignes med hærens for Jeppe, der har stået "under sin Hustrues end værre Malice". Nilles fremstiller nævnes ikke med eet ord af GB. Det er Jeppe det gælder. Derfor er hans mening om Baronen også kun at finde i analysen, ikke i omtalen af rolleindehaverne. Med én bemærkning fordømmer GB Baronen i omtalen af "hans utilgivelige Barbari". Det er alt.

I sin bog 'Ludvig Holberg' giver han dog også udtryk for sin opfattelse af Baronen: "Der er her i Latteren noget Saarende, omtrent som naar i Jeppe den raa Baron tilsidst staar med Palmer i Hænderne som Moralens Bærer, medens den stakkels Jeppe, der er saa langt mere værd end han, driver af med Skamme, slukøret som en vaad Hund" (173). Men trods al medfølelsen og sympatien har GB også blik for det komiske hos ham. Det viser dels fastelavnsplaceringen og dels hans pointering af at man skiftevis ler af og med Jeppe. Han understreger også at Jeppe skal gøres elsk-værdig uden at blive rørende, hvordan det så ellers skal forenes med det ovenstående. Og så har både GB og Phister travlt med at gøre Jeppe ufarlig. I modsætning til Hauch mente ingen af de to at Jeppe som despot var en virkelig trussel mod noget som helst. I dét spørgsmål og i hele den akt er Jeppe bare latterlig, hvilket også er den logiske konsekvens af opfattelsen.

En tolkning af Jeppe som intelligent må nødvendigvis underspille 2. akts tyranniske tendenser, hvis sympatien skal bevares. Dermed forsvinder dét politiske element, som Hauch tolkede i komedien. Det politiske er for GB "at advare mod en Venden op og ned paa Samfundets Orden og Skik, for hvilken der iøvrigt visselig den Gang ingen Fare var" (174). Som så mange andre overser GB de små ord "i Hast" og det er jo deri pointen ligger.

Tilbage bliver et psykologisk studium af et enkelt individ: "Tilskueren faar neppe Lejlighed til at finde Drukkenbolten uskjøn, før han finder ham interessant" (174).

'Jeppe' er ikke et museumsstykke, som Oehlenschläger bevidst eller ubevidst mente, men det er heller ikke et nutidigt eller særlig vedkommende stykke. Der er ikke noget alment i det; nu er Jeppe snarere en interessant ener, som skal studeres under luppen.

EDVARD BRANDES

GB afskrev Jeppe som lasteperson. Det uskjønne var væk. Det savnede Edvard Brandes (EB). Phisters fremstilling var fremragende, men opfattelsen var han ikke enig i. Det var blevet for pænt og sympatisk. Jeppe var for neddæmpet; "den forhærdede Drukkenbolt" (175) manglede og det tragiske ved figuren kom i højsædet. Morskaben veg for medlidenheden. EB ønskede sig en Jeppe der hørte til "Menneskehedens Bærme, usympatisk i Ydre og Manerer (...) sløv til Dagligdag og despotisk i Rusen" (175). Det hæslige skulle træde i stedet for det tragiske og komikken skulle opbløde indtrykket. Man skulle le af Jeppe, kort sagt.

Kun Moralen har EB som GB lidt svært ved, men han glider let hen over den i spørgsmålet: "Paa hvis Standpunkt stod Holberg, paa Baronens eller Jeppes? Fandt han, at Herremanden havde Ret eller var han den første danske "Bondeven"?" (175). Svaret ligger jo i medieringen af de to: Baronen havde ret i tilfældet Jeppe og Holberg var bondeven; men en dårlig bondeven, hvis han havde givet Jeppe ret.

Forskellen på Georg og Edvard Brandes' synsvinkler summerer udviklingen op. Hvor GB søger de bestemmende faktorer udenfor Jeppe og lader ham fremstå som offer, dér mener EB at Jeppes skæbne er bestemt af hans egne egenskaber og at han selv er skyld i sin skæbne. GB forklarer og forstår, EB fordømmer. Den ene lægger vægten og skylden på omgivelserne, den anden på personen og de medfødte egenskaber selv.

Det næste kapitel vil vise hvem af de to brødre, der gik af med sejren; hvilken opfattelse der blev den herskende "på Bjerget".

5 PERIODEN 1888-1959

5.1 FOLKETEATRET 1888

Folketeatrets opførelse i 1888 er taget med her af to årsager. For det første er anledningen til forestillingen interessant. Det kgl. Teater sad stadigvæk på rettighederne og Folketeatret havde kun fået tilladelse til 4 opførelser i anledning af 100-året for stavnsbåndets ophævelse. Man jubilerede altså ved at spille en komedie om en bonde, der var ganske uegnet, både som stavnsbonde og som fri mand.

Den anden årsag hænger sammen med den første, for således blev 'Jeppe' naturligvis ikke opfattet. Folketeatret afslutter et århundrede, der hvad opførelserne angår i hvert fald lagde vægt på det medfølende og medlidende. Den generelle opfattelse i forestillingen var at det var synd for Jeppe; en opfattelse som den havde overtaget fra Phister, som den var en tro kopi af. Opførelsen gav således Georg Brandes ret. I anmeldelserne var det kun det konservative 'Nationaltidende' der bebrejdede Baronen at han ikke med tilstrækkeligt eftertryk forkyndte Moralen, så den stod helt klar for tilskuerne (176). Men ellers var holdningen medfølende. 'Socialdemokraten' udtrykte det ganske traditionelt: "Tampet op under Militsen, udpint af Herremanden, drevet til Arbejde som et Bæst af Ridefogden, naar galt skulde være kujoneret af en arrig Kone og gjort til Hanrej af Degnen" (177). 'Morgenbladet's karakteristik af Nille ligner også sig selv: "Fru Møller var en naturtro arrig Kvinde" (178).

Anmelderne samstemmede i at det nærmere var datidens herremænd, der ved "Undertrykkelsen og Fordummelsen har vanskabt hans sande Natur" (177), altså en tilbagevenden til Hauchs opfattelse.

Tolket på denne måde bliver opførelsen en rimelig dom over stavnsbåndet, men unægtelig ikke lige hvad Holberg havde tænkt.

5.2 OLAF POULSEN 1903

I 1903 satte William Bloch 'Jeppe' op med Olaf Poulsen i titelrollen. Hvad der lader til at have været det essentielle i Blochs Holberg-opsætninger er dels den naturalistiske ramme og selve spillet, men, hvad der er vigtigere, et forsøg på at tilføre stykkerne liv og festivitas. Borte var de tragiske tolkninger af 'Jeppe' og 'Erasmus' m.fl. Det var det komiske, der blev det væsentlige og dermed også en stærkere satire og dom over lastepersonerne.

Tiden var åbenbart til det og den Bloch'ske naturalisme har siden hvilet som en tung dyne over dansk teater, mens desværre lystigheden og festivitas'en hos Holberg ikke altid fulgte med.

Hos Bloch fejrede naturalismen triumfer, selv om hans to levende svin på scenen måtte fjernes efter premieren. Til gengæld var Ridefogdens Kone for første gang i 99 år på Det kgl. Teater en kvinde!

Dette faldt ikke i alle anmelderes smag og bl.a. Vilhelm Andersen bebrejdede Bloch, at han, der netop havde understreget komediepræget og komedien-i-komedien, ikke lod konen spille af en fadeburspige eller "et udstoppet Mandfolk, helst Erik Lakaj" (179).

Blochs og Poulsens opfattelse af Jeppe selv kommer tydeligt frem i alle anmeldelserne. Det bemærkelsesværdige er ikke at de to tolker Jeppe mere oprindeligt end sædvanligt, men at anmelderne generelt applauderer denne opfattelse. I positiv betydning skriver 'Samfundet': "Olaf Poulsen er ikke for god ved Jeppe; alt det Brutale i ham giver han med ubændig Kraft" (180). 'Vort Land' taler om "Jeppes smaa Svineøjne" som en karakteristik af figuren (181) og Christian Gulmann siger i 'Dansk Maanedsskrift' at Jeppe "gør snarere et fiffigt ugideligt og sløvt begærligt Indtryk end egentlig forpint" (182).

Gulmann beklager at Jeppes farvel-scene (IV.6) er delvis overtaget efter Phister, fordi den derved bliver "en Kende begrædelig i Stedet for bredt komisk" (182) og 'Samfundet' bebrejder ligefrem de øvrige medvirkende at de ikke giver den hele armen! Avisen skriver: "Men den grovkornede Spøg, som hele Fabelen er, burde les ud af fuldere Lunger" (183).

Egentlig er det besynderligt. Enten har de skuespillere (og deres instruktører), der spillede Jeppe været så store kunstnere at de formåede at overbevise kritikerne (selvfølgelig med enkelte undtagelser) om at deres fortolkning var den rigtige eller også ligger tolkningen simpelthen i tiden, således at på et givent tidspunkt er alle (næsten) enige om hvordan Jeppe skal opfattes.

Et karakteristisk eksempel er Olaf Poulsen contra Phister, hvor sidstnævntes opfattelse så sent som i 1880'erne var den rigtige, mens Poulsens i 1903 får lige så stor anerkendelse, skønt den går den modsatte vej i det centrale spørgsmål: medfølelse / latter til Jeppe.

Begge tolkninger bliver med 20 års forskel opfattet som rigtige af det store flertal af såvel publikum som anmeldere, selv om der selvfølgelig er enkelte indsigelser: "En Tilskuer" foreslår i 'Nationaltidende' at give Baronen "en brutal Landjunkers Skikkelse", da hans intrige er "lige saa simpel og raa som Jeppes eget Drikkeri og øvrige Væsen". Derved kunne Moralen også

sættes i et grellere lys, mener tilskueren (184). Dette er jo en løsning som bl.a. Kaspar Rostrup anvendte på Det ny Teater i 1971 og på film i 1980.

Karl Mantzius (som spillede Baronen) svarer på forslaget og forkaster ideen. For det første ville den ikke passe i Blochs opsætning og for det andet mener han at det aldrig har været Holbergs mening at tolke Baronen således. I Blochs opsætning, hvor Jeppe jo udleveres mere brutalt end ellers, ville det ødelægge forholdet mellem Jeppe og Baronen: det grove overfor det fine (185). Argumentationen er gyldig for 'Jeppe's udviklingshistorie i det hele taget: jo finere Jeppe bliver, jo grovere bliver Baronen.

Men ellers er der bred enighed. Der skal ikke ynkes mere; det var i romantikkens tid: "Efter den kraftigt realistiske, den komisk forklarede og til sidst den helt psykologisk forsvarede Jeppe, har vi da faaet den grove og plumpt fordrukne Bonde" (182). Nu understreges det lystige i komedien samt det nationale: "Hvad er mere dansk..." (186) hedder det som en typisk karakteristik.

'Nationaltidende' fremhæver det komiske: "I Retning af grovkornet og massiv Komik bærer imidlertid tredie Akt Prisen", siges det rosende (186) 'Jeppe' bliver andenopført fastelavnsmandag 1903, hvilket 'Nationaltidende' finder er en god tradition, der herved får mulighed for at blive genoptaget.

'Berlingske Tidende's konklusion dækker hovedparten: "Holberg har ikke tænkt sig, at Jeppe skal vække Sympathi, og han blev heller ikke sympatetisk. Alt det plumpe og grimme kom frem hos Jeppe, hans bondeagtige Mistænksomhed og Dyriskhed blev intet Øjeblik stukket tilside". Poulsen blev "paa ingen Maade Jeppes Defensor" (187), helt tydeligt i modsætning til Phister, der jo netop af Georg Brandes blev kjaldt dette.

Svend Leopold roser i 'Teatret' (1902-03) opsætningen og siger: "Der er i Stykket en saa ægte, en saa uforfalsket Duft fra Svinestien og Brændevinsflasken, at vi føler os hjemligt stemte" (188).

Det er meget længe siden at Jeppes miljø er blevet omtalt positivt, men det hænger sammen med hele komediens opfattelse af Jeppe som den komiske og ikke-medynkvækkende person.

Lidt besynderligt kan man så til gengæld finde den kendsgerning at i samme opsætning og samme anmeldelser er der ingen der tager Nilles rolle op til fornyet tolkning. De steder hvor hun bliver nævnt for andet end godt / dårligt spil, er det yderst traditionelt hvad der står. 'Vort Land' skriver at skuespilleren var "fuldt ud den arrige Bondekælling, som fra Digterens Side er stærkest understreget" (189), og 'Nationaltidende' skriver om en anden skuespiller, der alternerer med den første, at hun ikke mestrer dialekten, men dog "undertiden havde den rette Arrigskabens hellige Ild over sig" (190). Som den eneste skriver Christian Gulmann: "Egentlig havde Nille vist slet ikke anden Udvej end at svinge Krabasken over sin Drukkenboldt. Hun ligner i sin drøje Bredde med den fiffige plumpe Gemytlighed en af Adrian Brouwers Sviregaster" (182).

Det er den ene side af anmeldelserne. Den anden side og opfattelse hænger sammen med den historiske gennemgang, de fleste anmeldere bruger halvdelen af anmeldelsen til.

Stadig er 'Jeppe' et "Kulturbillede af den danske Sjællandske Bondestands Vilkaar for omtrent halvandet Aarhundrede siden" (191). Socialdemokraten's C.E. Jensen taler om "Holbergs konservative Moral" der er slået omkuld af udviklingen. I dag er den falsk og forældet" (192). Det er "Samfundstilstanden" dengang der er skyld i Jeppes magtmisbrug. Det er Holbergs fortjeneste at have givet en virkelighedsskildring der har medvirket til forbedringen af tilstanden for bønderne. I sin anmeldelse to dage senere taler han om "Holbergs Bedrift, at han bevæget af sin Menneskekundskab og Medfølelse løftede denne Bonde op i Litteraturen" (193). "Jeppes Type er uddød", mener Jensen og overser at typen er drankeren og dagdrømmeren, og ikke den forarmede bonde, og drankeren er såvist ikke uddød!

I 'Politiken' skriver mærket 'Hilarius' en rørende historie om Jeppes fremtid. Han tager Jeppe for virkelighedens bonde og fører ham frem gennem tiden, hvor han til sidst ender i Folketinget, sådan som bondestanden gjorde det omkring århundredskiftet.

Baronen derimod er det gået sørgeligt tilbage for. Han er degenereret til forfald. Anledningen til artiklen er det demonstrative bifald premierens Morale-fremsigelse fik af publikum. 'Hilarius' mener at Moralen trænger til en ny morale: "Derfor vi dygtig Øvrighed fra Ploven trygt vil tage - og lade Hr. Baronen dum og flov tilbage" (194) .

Stadig hersker altså opfattelsen af Jeppe som repræsentant for den historiske bonde hos anmelderne: "Vil man forstaa, at denne Type paa Bondestandens Undertrykkelse nogensinde har existeret i dette Land" (195), spørger 'Vort Land' og mener at der i dag er vendt op og ned på herre og træl; at bønderne i dag er dem der har magten. Stykket er derfor lidt forældet. Det er museumsstykke-opfattelsen fra Oehlenschläger, der spøger igen.

Som i karakteristikken af opførelsen er det 'Berlingske Tidende', der opsummerer det historiske aspekt i definitionen af Jeppe som udtryk for "Normaltilstanden" (187) på Holbergs tid.

Som tidligere nævnt er det mest bemærkelsesværdige ved denne opsætning at anmelderne accepterer Blochs og Poulsens tilbagevenden til Holbergs egen opfattelse. I anmeldelserne står beskrivelsen og deres medfølelse med bondestandens dårlige vilkår side om side med accepten af den fuldstændige latterliggørelse af Jeppe som en efter deres egen definition fuldgyldig repræsentant for den selvsamme bondestand.

5.3 HENRIK MALBERG 1917

I 1917 er det blevet revolutionstid igen. i hvert fald for nogle af anmelderne. Den revolutionære Jeppe har hvilet sig siden 1857 og Carsten Hauch, men nu hales han frem af mølposen igen. Anledningen er Henrik Malberg som Jeppe i Poul Nielsens opsætning med premiere d.3. december 1917. Nielsen havde sat i scene efter William Blochs mise-en-scène. Årsagen til revolutionstolkningen er selvfølgelig den russiske revolution samme år, og selv om det kun er Harald Nielsen, der direkte mener at der næppe kan "være Tvivl om, at Begivenhederne i Rusland, hele det bolsjevikiske Gennembrud var Baggrunden for Malbergs Spil" (196), så spøger revolutionsudtrykkene hos enkelte af anmelderne. At det netop kun er hos fåtallet svækker Nielsens påstand om Malbergs inspirationskilder.

At Malberg var Jeppes forsvarer er der ingen tvivl om, men bondeoprøret står for anmeldernes egen regning. I bogen 'Scenisk Kunst' fra samme år skriver Malberg om "Bonden paa Scenen". Han omtaler ikke Jeppe, men gennem hans opfattelse af teaterbonden kan man få et indtryk af hans kommende Jeppe-karakteristik: "Igennem mange Aar saa man kun Bonden som komisk Figur paa Scenen", skriver han, men i "vore Dage er man naaet saavidt, at Publikum ikke alene lytter efter, naar Bonden er alvorlig paa Scenen, men græder med ham, naar han græder" (197).

Der er i Malbergs artikel en dyb glæde og respekt for bønder, og den efterlader ingen tvivl om at Jeppe er blevet forsvaret og ikke udleveret til latter af Malberg. Den komiske bondes tid er forbi, mener han. Artiklen nævner intet om revolution eller oprør som en mulighed, hverken historisk eller i 1917.

Når altså Valdemar Vedel i 'Nationaltidende' karakteriserer Jeppes fremtræden som Baron som "en halvgal Terrorists fra Revolutionen" (198) og når Christian Rimestad i 'København' siger at "Der var Øjeblikke hvor den arme sjællandske Bonde grangiveligt mindede om selve Marat!" (199), så er det den russiske revolution der spøger. Men kun Helmer Lind i 'Illustreret Tidende' siger det lige ud: Mal- berg viser "Proletaren, Dyret i Bonden (...) i hvem Raseriet over Aarhundreders Undertrykkelse blussede op. Og det blev ikke længere Holbergs usle Bonde alene. Sad man ikke der i Teatret og tænkte: Rusland!" (200). Linds anmeldelse kom først knap 14 dage efter pre- mieren, så han havde også haft tid til at tænke sig ekstra om!

Den slags tanker havde de andre københavnske anmeldere ikke. Hvor de ovennævnte hæftede sig Malbergs brutale spil som Baron, har de andre anmeldere mere blik for det medynkvækkende hos Jeppe.

Alle taler de om medfølelse og om mennesket, der trådte "tydeligere frem, end før er set - den forkuede, den forslaaede Stymper røbede sig ved hver Bevægelse. En ulykkelig Mand! Nilles Pisk havde huseret grumt mod hans Ribben" og hele hans fremtræden "fortalte med rent legemlig Tydelighed om Mandens Tragedie", mente Sven Lange i 'Politiken' (201), der også mente at brændevinen var trøsteren og ikke fordærveren for Jeppe. Med denne næsten tragiske opfattelse kan der ikke blive nogen revolution for Sven Lange. Jeppes Baronvælde er da også kun "Løjer" for ham.

Valdemar Møller taler om "det stilfærdigt rørende Vemod hos den forkuede og dog endnu frihedslystne Bonde. Det var et Vemod, der bundede i den enfoldige Almuesmands haardt tilkæmpede Resignation overfor de Magter i

Tilværelsen, der gjorde deres yderste for at kujonere ham, først og fremmest Nille med Krabasken i Haanden" (202). Her er det altså nærmest Nille der er skyld i Jeppes ynkelige tilværelse og samtidig er det hvad der er af anmeldelse af hende. Kun 'Hovedstaden' nævner overhovedet skuespilleren og det er med standardfrasen: "Fru Sigrid Neiiendam var en solid og arrig Nille" (203) .

Opsætningen i 1917 var som sagt en genopsætning med nye navne og det må have været en underlig forestilling, når hovedpersonen blev fortolket helt anderledes og modsat af forgængeren i samme opsætning. Året efter spilles Baronen af en ny skuespiller og det førte til en mærkelig konstellation: medfølelse med Jeppe og samtidig en Baron, som af skuespilleren Johannes Poulsen blev gjort "yngre og muntere, i det hele taget mere sympatisk end han sædvanligvis fremstilles. Han faar endogsaa den temmelig indskrænkede Moral (...) til at glide ned. Publikum har Raad til at tage den med og le ad den, fordi den saa grundigt er gjort til Skamme af Udviklingen" (204).

Sagt på en anden måde: i 1903 er i Blochs opsætning Jeppe komisk og Baronen positiv; i 1917 stadig Blochs opsætning men med Jeppe som sympatisk og Baronen mere usympatisk, og endelig i 1918 sympati til begge!

Hvad der mere forsvandt fra Blochs original var hvad Sven Lange bebrejdede Olaf Poulsen i 1917: at han altid var "langt mere Komediant og Fantast end Virkelighedsskildrer" i 'Jeppe'. Det skete i en anmeldelse af Malbergs Jeppe, der netop, i hvert fald for Sven Lange, spillede "fuldkommen naturligt". Hos Poulsen blev "den realistiske Ramme (...) fattig", hos Malberg "en pludselig Virkelighed i Kød og Blod" (205). Komedien-i-komedien forsvandt til fordel for realismen. Endnu et omslag i opfattelsen på mindre end 15 år!

Men ellers ligner anmelderne sig selv. Det lille historiske resumé mangler ikke, her fx. C.E. Jensen i 'Socialdemokraten': Digteren har "givet et uforgængeligt Billede af det attende Aarbundredes livegne Bonde" (206) . Det sagde allerede Rabbek 100 år tidligere! Sammenligningen med forgængeren er også smukt repræsenteret: som Baron er han "adskillige Grader raaere og gemenere, mere ondartet og farlig end Poulsens Jeppe", skriver 'Nationaltidende' (198), der jo tilhører revolutionsholdet.

Hertil står som modsætning Julius Clausen i 'Berlingske Tidende', der sammenligner og mener at Poulsen "understregede alt det kyniske og dyriske, ogsaa det vittige hos Jeppe; han gjorde Bonden overvejende til en komisk Figur (...) Omvendt med Henrik Malberg. Han blev den uselige Bondes Forsvarer (...) ved det Hjertelag og den Varme[1], han lagde over Skikkelsen (...) en meget fyldig, varm og malerisk Fremstilling" (207).

I et interview i 1954 i anledning af Osvald Helmuths Jeppe-premiere udtalte Malberg at "Min opfattelse var noget afvigende fra de andres (...) Min opfattelse er maaske nok (...) socialt paavirket" (208). Han nævner Harald Nielsens tolkning og fortæller at dagen efter premieren gav filminstruktøren Benjamin Christensen udtryk for den samme opfattelse, blot med den forskel at Christensen opfattede revolutionen positivt og Nielsen den negativt.

1 Rettet fra: Varmen

Malberg selv nævner intet om at være blevet inspireret af udviklingen i Rusland, hvad han nok ville have gjort, hvis det havde været tilfældet. Han fremhæver derimod selv at stykket er "dybt menneskeligt«.

Som afslutning på 1917-opsætningen kan passende citeres at da Olaf Poulsen forlod "teatret, sagde man, at nu kunne det godt lukke sine porte. Der var ingen mere, der kunne spille Holberg. I det mindste ikke Jeppe" (208). Poulsen forlod teatret i 1916 og Henrik Malberg, fra hvem citatet stammer, spillede rollen et halvt år senere.

Til anmeldernes udelte begejstring!

5.4 PERIODEN 1920-1929

Tiåret bringer kun et enkelt markant nyt synspunkt frem, nemlig Harald Nielsens forkastede disputats fra 1923, der som enkelte andre anmeldere trækker paralleller til den russiske revolution.

Men ellers er medfølelsen med Jeppe den samme og om Henrik Malberg, der i øvrigt spiller rollen helt frem til 1933, hedder det i den obligatoriske sammenligning med forgængeren: "Hr. Malbergs Gengivelse Jeppefiguren bunder i en dyb menneskelig Opfattelse af den fordrukne Bonde. I hans Fortolkning ser man ikke alene den komiske Figur, der tidligere har været det væsentlige, man har søgt at faa frem, men lige saa meget Mennesket Jeppe (...) et stakkels Individ, der fuldstændig ligger under for Drikkelasten, fordi hans Hustru mishandler og bedrager ham. Denne Opfattelse af Figuren appellerer ikke alene til Munterheden men ogsaa til Medlidenheden" (209). Det kan også siges kort og fyndigt som 'Danskeren' gør det: "Denne fordrukne og forkuede Bonde (...) har Krav paa Medfølelse" (210).

Imellem periodens to store litteraturfolk er der uenighed: Vilhelm Andersen mener at "Holberg stiller sig paa Bondens Stade" og at han efter at være blevet baron "morede sig ved at tale med Jeppe om solide Ting" (211), mens Hans Brix har et efter min mening fornuftigere syn på 'Jeppe'. Han forveksler ikke komedie og virkelighed, men opregner alle Jeppes fejl og karakteriserer ham som et "Stykke Livets Luksus, blot til at more sig over". Det spændende i komedien er for Brix Jeppes farlighed, ganske som også Holberg selv udtrykker det i Moralen. Jeppe er uegnet og kun til at le af. Han "er en Sansernes Træl (...) hvis Trang det er at leve i aktive Lystfornemmelser" (212). Synspunktet er befriende usentimentalt og karakteristikken af Jeppe som et "Stykke Livets Luksus" kunne være Holbergs egen: unyttig i sig selv, men nyttig som underholdning.

Nordmanden Francis Bull mener, som også 'Politiken's Sven Lange gjorde det, at Holberg har "stillet seg (...) paa Jeppes plads, at det avskrækkende eksempel paa en brutal tyran, som vises i tredje akt, virker som noget forholdsvis underordnet i stykket" (213). Denne opfattelse af tredie akt deles ikke af Harald Nielsens 'Holberg i Nutidsbelysning' (1923), hvor han foretager en gennemgang af tidligere opførelser.'Jeppe's historie er for ham en historie om virkelighedens revolutionære tendenser gennem tiden. I 1922-23 er det Rusland og dets revolution, der trænger sig på, og hans påstand er at 'Jeppe' bliver "snarere en Profeti om den kommende Revolution end om den kommende Bondefrigørelse" (214). Nielsen tager ikke afstand til Moralen, tværtimod. Jeppe er "denne nybagte "Baron", der øjeblikkelig bruger sin Magt til at brutalisere Omgivelserne og tilfredsstille sine Instinkter - hvad var det andet end Dagens Erfaringer, "Børsstorm" og "Bolshevisme", omsat i Digtningens sammentrængte og anskuelige Form" (215). Nielsens mening er at "naarsomhelst og hvorsomhelst en Underklasse havde sat sig ved Overklassens Taffel - de samme Handlinger med den samme Begrundelse. Denne nederdrægtige Indsigt i Modstandernes Svagheder, denne ubønhørlige Logik ledet af Hævnlyst, denne Graadighed og Grusomhed - hvad var det alt sammen andet end Demokratiet i Funktion, tænkende, følende, handlende efter sine nødvendige Forudsætninger. Kortsynetheden, Klassehadet, Afstumpetheden i Jeppes Replikker, Kulturforskellen, Mangelen paa Forstaaelse og Medansvarlighed, Selvbedraget, hele hans Fremgangsmaade, saavel som

hans Begrundelse af sin Fremgangsmaade mindede som Lynglimt af eviggyldig Indsigt om det aarhundredlange Verdensdrama, af hvilket vi er Vidne til den foreløbig sidste Akt: Udfoldelsen af de skjulte, dæmoniske Kræfter" (216).

Som det lange citat viser, opfatter Nielsen altså som andre komedien som en diskussion af virkelighedens bonde og hans muligheder / evner. Han mener at nogle scener "genskaber Sympatien for ham, mildner Indtrykket af hans Underlegenhed" (217) og "Overfor Nille hævder han sig ved sin Mangel paa Ondskab" (218), som hun altså åbenbart besidder.

Selv om Nielsens bog er mere spændende og polemisk end så mange andre, er det stadigvæk under en virkelighedens eller, kunne man fristes til at sige, en naturalismens synsvinkel han ser Jeppe.

Komedien har altid skullet ligne, enten på scenen eller i litteraternes fortolkning. Eventyret, som Holberg kalder det, har ikke haft mange chancer. Det er hele tiden blevet holdt op mod virkeligheden.

Et andet vægtigt indlæg, som dog ikke bringer noget nyt, kommer fra Bernhard Jensen, der i 'Tilskueren' (219) spørger om Det kgl. Teaters 'Jeppe'-opsætning i visse henseender er forældet. Det forældede handler især om opfattelsen af Nille. Artiklen gentages i 1934 i bogen 'Omkring Holberg', hvorfra her citeres. Jensen sammenligner 'Jeppe' med 'Den politiske Kandestøber' og finder at skønt komedierne er ens i Moralerne, er de dog helt forskellige i spørgsmålet om sympati. "Jeppe er som Natur sand og uforfalsket", i modsætning til Mester Hermann, mener Jensen (220) og derfor må Jeppe dømmes anderledes end ham; "Derfor føler vi helt anderledes overfor Jeppe" (220). Jensen vil ikke udnævne Jeppe til hverken "tragisk Hero eller Martyr" (221), men mens 'Kandestøberen' er en komedie, bliver 'Jeppe' for Jensen en tragi-komedie. Men ud over denne ret traditionelle opfattelse af hovedpersonen, leverer Jensen altså noget meget mere spændende, nemlig en uddybende karakteristik af Nille. Alene i kraft af sin sjældenhed er dette interessant.

Tilsyneladende giver han hende hvad hendes er. Han fremhæver de positive argumenter teksten leverer til forsvar for hende og spørger om det ikke er rimeligt at hun handler som hun gør. Desværre er hans svar og argumentation af nærmest Erasmus-Montanus-agtig karakter: han svarer nemlig: "Nej, hvis vi skal tro Jeppe paa hans Ord, hvis vi skal føle os slaaet af hans Klagemaal (...) da maa vi se Nille som den, hun er: det nedbrydende og nedværdigende Element i Mandens Tilværelse" (222). Argumentationen for hvorfor "vi skal tro" og hvorfor "vi skal føle" med Jeppe, mangler ganske.

Og så får Nille ellers læst og påskrevet. Hun er et Strindbergsk hundyr, "den i Bund og Grund samvittighedsløse", hun bliver "det Ondes Begreb, Lucifers Søskendebarn" og derfor er hendes sorg i 4. akt også kun hysteri, "thi Hysteri har jo altid gjort det ud for Følelse hos alle ufølsomme Naturer". Vi har derfor "ogsaa Lov til at tro at hun ikke er den stræbsomme og dygtige Kone, hun giver sig ud for at være i sin første Monolog" (223).

Med den opfattelse, der jo tager hvert eneste af Jeppes ord for den skinbarlige sandhed, mens alle andre lyver, er Jensen ikke begejstret for Det kgl. Teaters opførelse, der efter traditionen åbner med at Nille vasker tøj. "Hvor langt rigtigere vilde det ikke være, om man under den lange

Monolog saa Nille pleje og fede sig selv (...) Hun slider ikke for Jeppe, men plejer sig selv og sin egen Magelighed i glubsk Forventning om Degnen" (224). Når Det kgl.Teater derfor nok gør hende til en rappenskralde, men dog også giver billedet af en stræbsom kone, så "er Det kgl. Teaters Opførelse uholbergsk" (225), for efter Jensens mening er det Holbergs mening at det "er Nille, der danner Jeppe og kaster ham ud til herreløst Bytte for allehaande Muligheder" (225).

Jeg har citeret så grundigt her, fordi Jensen efter min mening dels er urkomisk, og dels er et smukt eksempel på skødesynden hos en lang række fortolkere.

Samtidig med at de kalder 'Jeppe' for en karakterkomedie, hvad også Jensen gør, glemmer de at pointen i karakterkomedien netop er lastepersonen, der ikke er positiv. Hvis analyserne så endda ville vedgå at de var nytolkninger, men de postulerer alle at udtrykke Holbergs egentlige mening på trods af teksten og Holbergs øvrige udsagn. Hos Jensen fører det nærmest ud i komik, når han fuldstændig tager Jeppes udsagn om Nille for sandhed. Han gør Jeppe til Holbergs talerør, hvad der i det hele taget generelt er noget sludder at tale om og specielt er det i dette tilfælde.

Hvad perioden bragte, var egentlig kun "antidemokraten" (226) Harald Nielsens forsøg på en disputats med påstanden om Jeppe som repræsentant for noget revolutionært, der skulle holdes nede: "Thi - dette var ikke det mindst forbavsende - tredie Akt stemmede ikke blot med den Virkelighed, der udfoldede sig udenfor Teatrets Mure, men - den stemmede ogsaa til Punkt og Prikke med hvad Forfatteren selv i Slutningsversene havde forklaret som Stykkets Mening" (227).

Holberg, der som en spåmand advarer mod underklassens oprør – springet er sandelig stort til Hauchs totalt modsatte opfattelse.

Og begge er de fjernt fra Holbergs egen mening.

5.5 PERIODEN 1930-1939

Trediverne var et ringe tiår – både hvad angik Holberg-forestillinger på Det kgl. Teatewr og specielt hvad fornyelsen angik.

Svend Borbergs ' Jeppe'-anmeldelse fra 1931 antyder måske noget om grunden: han mener at Holberg og 'Jeppe. "er blevet en Museumsgenstand for os", men "Det er dog muligt, at der endnu kunde bringes noget Nyt ud af f.Eks. "Jeppe", om man ikke efterhaanden spillede dem som en Art Tragedie" (228). Borberg bebrejder Malberg at 'Jeppe' "spilles realistisk". Derved bliver Baronens intrige en "ualmindelig Hjerteløshed". Komedien 'Jeppe' mangler med al dens festivitas - altså netop det samme som Olaf Poulsen blev rost for knap 30 år tidligere.

I øvrigt var 'Jeppe' sammen med 'Den Vægelsindede' ene om at forsvare Holberg i sæsonen 32-33, hvor Malberg spillede sidste gang (jubilæum i 1936 og afskedsforestilling i 1950 undtaget). De følgende sæsoner i trediverne bød på een eller to Holberg-forestillinger med et ikke overvældende opførelsestal .

En enkelt bemærkning fra Inge Dam fra Malbergs jubilæumsforestilling viser stilstanden i opfattelsen af 'Jeppe'. For hende er Malberg "Prototypen paa den danske Bonde, saadan som Holberg opfattede ham. Snu og naiv, træg og fuld af Lune, komisk og bedrøvelig - alt det Holberg har villet udtrykke med sin Jeppe" (229).

At Bernhard Jensen, som tidligere nævnt, gentog sit synspunkt i sin bog i 1934, gjorde det ikke hverken rigtigere eller mere befordrende for den fornyelse som Borberg efterlyste.

På Det kgl. Teater skulle 'Jeppe' hvile sig helt frem til 1954, hvor Osvald Helmuth tog over. Det vakte opsigt at en revykunstner spillede denne rolle, men allerede i 1941 var dette faktisk sket på Folketeatret.

5.6 CARL ALSTRUP 1941

5. marts 1941 holdt Folketeatret for anden gang premiere på 'Jeppe', denne gang med Carl Alstrup i titelrollen. Han var, som flere anmeldere gjorde opmærksom på, ellers kendt i det mere letløbende repertoire, men fik nu lov til at prøve kræfter med Holberg.

En del af anmelderne mente at opsætningen efterlignede Det kgl. Teaters i 1917-33 og at Carl Alstrup var en om ikke kopi så dog lå tæt op af Henrik Malberg - kort sagt: at Folketeatrets udgave var en mattere version af Det kgl. Teaters - mattere både fordi instruktøren Nikolai Neiiendam ikke havde en særlig selvstændig tolkning og fordi skuespillerne efter anmeldernes mening ikke var af Holbergsk standard.

Som Jeppe fremhævede Alstrup "det tragiske Islæt i Jeppe-Komedien paa Bekostning af det Komiske", hvilket var berettiget, mente Georg Wiinblad i 'Socialdemokraten' (230), fordi "den forkuede Bondemand virkelig er en dybfølt Menneskeskildring". Problemet var bare at han endte "i den Ynkelighed, som altsaa er ment som tragisk, men dog ikke vækker Medynk". Det tragiske og medfølende ønskede også Inge Dam: "Vi skal le ad Jeppe i Baronens Seng, men vi skal ynkes over Jeppe i Galgen - for han er dog trods alt en taalmodig og godlidende Mand, der finder sig i Nille (...) og kan han gøre for, at Degnen gør ham til Hanrej , at Nille prygler ham, og at Ridefogden hundser ham?", spurgte hun og mente vel at det trods alt ikke var Jeppes skyld (231). Men heller ikke hun er tilfreds med Alstrup: Jeppes "Afsked med Livet er en tragisk Scene - men Alstrup spiller den uden at man et Øjeblik gribes eller røres" (231).

Det positive ved Jeppe var anmelderne stort set enige om. I 'Fædrelandet' opfatter Thorkild Barfod Alstrups Jeppe som en sund og god sjæl, som "godt kunde slaa fra sig, hvis ikke det var for hans gode og fredsommelige Hjærtes Skyld" (232), og Svend Borberg roste Alstrup for den samme scene som Inge Dam kritiserede: "et latterligt og ynkeligt Menneske, sød og medynkvækkende som en stor, gennempryglet Hund". Hans afskedsscene var "dybt, dybt gribende i allerstørste Enkelhed" (233).

Overfor denne samlede opfattelse af medlidenhed med Jeppe står to markante undtagelser, hvoraf den ene, 'Politiken's Frederik Schyberg var ret egendommelig. Han roser Alstrup for hans "Baggrund af jævn Natur" og mener at Alstrup fremstiller Jeppe i stedet for at forsvare ham. Han "skal jo aldeles ikke "forsvares"; gør man det, kommer i Modstrid med Komediens klare Linje" (234). Schyberg understreger 'det farlige' hos Jeppe, som Alstrup efter hans mening får frem. "Jeppe er Undermennesket (...) Baronen og hans Følge er "Over"menneskene". I følge Schyberg er der altså ikke noget medfølende eller sentimentalt, hverken i stykket eller i denne fremstilling. Altså en helt anden opfattelse af forestillingen end de øvrige. Eksemplet viser hvor farligt det er at karakterisere en opsætning blot ud fra en enkelt anmelders mening, som fx. Jens Kristian Andersen gør det i sin lille bog om Holberg, hvor han bl.a. falder for revolutionstolkningen hos Malberg (235).

I opfattelsen af komedien ligger 'Kristeligt Dagblad's anmelder på linje med Schyberg, men i bedømmelsen af Alstrup mener han det modsatte: Alstrup spiller på det medfølende og tragiske. Om stykket skriver han: "Saa vil man spille Stykket i Holbergs Aand, skal det som "Don Ranudo" danse, nej flyve

over Scenen, saa Tilskuerne ikke faar Stunder til at forarges over den elegante Barons nederdrægtige Anslag mod et Medmenneske". "Et Stænk af denne Grumhed er der i enhver Komedie, men den tilsløres, ja ophæves, naar Geniet rører paa sig" (236). Anmelderen Oscar Geismar gør op med både den revolutionære Jeppe og den realistisk / naturalistiske arv fra Bloch: Stykket skal ikke fyldes med "Mening og Tendens" eller spilles med "nøgtern Realisme som et Sujet af Virkeligheden" for så ødelægges komedien og bliver -i stedet til "en sentimental Halvtragedie eller et socialt Indlæg" (236).

Han roser Olaf Poulsen netop for denne komedie-understregning, mens den realisme-betoning som først Malberg og nu Alstrup lægger over komedien ødelægger Holbergs latter. Geismar udtrykker det sådan: "Holberg hindrede En i at græde over Jeppe, og Alstrup hindrede En i at juble med ham" (236).

Er der blandede meninger om Jeppe, er der til gengæld udelt glæde over Nille, eller rettere hendes fremstiller: "Maria Garland var en flot, buttet og rapkæftet Nille, der svang Krabasken som en Virtuos".

Hun "har maaske faaet det til at gibbe i Mangen en Ægtemand blandt Publikum. Der findes jo Niller blandt os endnu!", skrev Thorkild Barfod i 'Fædrelandet' (232). Heri var Frederik Schyberg enig: Nille var "ung, frodig, dygtig, et struttende haandfast Bondefruentimmer, en af dem med Fremdrift i - og som kan blive forfærdelig vred, naar hun møder Dovenskab, Drukkenskab og Mænd, der deserterer, naar det almene skal realiseres! Hun maa gøre Jeppe til Hanrej. Opfattelsen var ny og rigtig. Hvad skal Kvinder stille op, naar deres Mænd ligger paa Møddingen?" (234).

Også 'Nationaltidende's Nils Schiørring talte om Nille "der stod vidunderlig fast i det ellers noget kaotiske Billede" (237) og Inge Dam stemte i og fandt at "Aftenens bedste Præstation var Maria Garlands rapkæftede Nille - sikke et Fruentimmer! af et Temperament, en Vitalitet, en Frodighed uden Mage" (231).

Nye toner om Nille, bade i opsætning og anmeldelser. Det unge og frodige er ikke blevet prøvet før og det er næsten det mest spændende ved denne opførelse, specielt fordi det åbenbart er faldet i anmeldernes smag, uanset hvad de ellers har ment om tolkning og opsætning.

5.7 PERIODEN 1940-1949

I forbindelse med Folketeatrets opførelse skrev Hans Brix en anmeldelse og en karakteristik af 'Jeppe', som han året efter uddybede i sin bog om 'Ludvig Holbergs Komedier'.

Brix gør sig stor umage for at opregne fordele og bagdele ved personerne og prøver at være så upartisk som muligt. Alligevel må han, som han gjorde det i 1925 (se 5.4), ende med at karakterisere Jeppe som skurken i komedien. Forholdet mellem Jeppe og Nille forklarer han således i anmeldelsen: "Man er positivt uvillig til at acceptere Jeppes Henvisning til sin ægteskabelige Ulykke som Forklaring paa hans Dovenskab og Drukkenskab. Nille kan med bedre Ret henvise til dem som Aarsagen til hendes Utroskab og Ondskab" (238). Jeppe "drikker ikke af Sorg, det er Løgn, han drikker af Lyst".

Også i opfattelsen af Jeppes regime som Baron holder Brix fast ved sine standpunkter fra 1925 og ser dem bekræftet i Folketeatrets opsætning. Som Baron "opstod Omridset af en ubændig Russer, saaledes som Czar Peter den Gang var, eller af en asiatisk Despot. Jeppe nedbrød og søndertrampede Gærdet mellem sig og Baronens Flok. Hvad en virkelig Baron forstod at nyde med epikuræiske Manerer, deri svælgede Jeppe" (238).

"Holberg lader bare Bonden rase, og Carl Alstrup realiserede de dramatiske Intentioner til Fuldkommenhed. Han var livsfarlig: en gal og drukken Barbar (...) Orgiet bliver bestialsk, og dermed realiseres Holbergs Idé, der er at antyde, i Komedieform, en tøjlesløs Demagog" (238). Det er igen Jeppes farlighed Brix er optaget af, men ikke farlighed i den revolutionære betydning. Brix' hentydninger går ikke på den russiske bondes retfærdige oprør, men på de russiske despoter, som Jeppe sammenlignes med. Han påpeger også at Jeppes fremfærd som Baron ikke skal ses som nogen "Aktion mod Undertrykkelsen, kun komisk Udfoldelse" (239). Jeppe er nemlig "ingen Martyr og Komedien paa Slottet ikke nogen Gengældelsesakt med Lyn og Justits" (240). Nille har Brix mere besvær med. Hans karakteristik af hende stemmer ikke med hans anmeldelse året før. Dér skrev han: "Som Nille var Maria Garland og som Ridefogdens Kone Tove Bang begge passende kønne og attraaværdige efter Degnens og Jeppes kraftige Smag" (238).

I bogen derimod mener han at "Hun er i Pengesager en reel Natur, dygtig som Gaardkone". Så langt, så godt, men så kommer det: "Hvas som et Knivsblad og med saa ringe Varme i sit Væsen, at man for at forstaa Degnens Smag maa regne med en Degneappetit som noget langt ud over det sædvanlige" (241). Den sceniske realisations fornyelse hvad angår Nille har altså fået Brix til at ændre standpunkt i retning mod den mere positive opfattelse af hende, som stemmer bedre overens med hans syn på Jeppe.

I spørgsmålet om Jeppe som Baron contra den virkelige Baron og dennes ofte påståede grusomhed overfor Jeppe, siger Brix kort og klart: "Forskellen paa de to Godsherrer ses fra Velfærdsprincippets Stade. Baronen er sine Ejendommes forstandige Forsorg - naar han ikke er ude efter lidt Adspredelse. Jeppe er en Husbuk. Godsejeren er en Opbygger, Jeppe er Nedbryder. Dermed er Dommen over begge afsagt" (240).

Men Brix har trods alt også blik for det menneskelige hos Jeppe. Hans slutbemærkning viser at han også har sympati for ham: Holberg

"frembragte ganske vist et meget ringe Menneske, men et Menneske. Et barokt Eksemplar af Slægten Homo Sapiens" (242). Sympati ja, men ikke rørstrømsk medfølelse.

Brix' analyser står vel som de mest retfærdige og Holbergtro overhovedet. Han holder fast i lastepersonen Jeppe, viser ham som farlig uden at stemple Holberg (eller sig selv) som hverken reaktionær eller forældet. Han forklarer og argumenterer hele tiden med grundholdningen: dette er en komedie. Selv når Jeppe er vildest, er han kun til grin. Brix er hverken ubarmhjertig eller medfølende - han balancerer meget fint midt mellem begge afgrunde, som også Holberg gør det.

I en kronik i 'Berlingske Aftenblad' (8.jan.1944) taler forfatteren Axel Garde om "Jeppes Selvhævdelse", hvormed han mener at Jeppe trods alt er karl for sin hat, at hans ydmygelse ikke er fuldkommen. Dette bevises i slutscenen, hvor Jeppe truer Magnus: "Lad mig gaa, jeg gør ellers en Ulykke paa dig". Dette skulle vise at "Jeppe taaler ikke at blive gjort til en Nar". Når Garde kan mene dette, hænger det sammen med hans opfattelse af at 'Jeppe' er "gjort for at give et Billede af Holbergs Harme over, hvor dybt Bonden kan synke, naar han holdes nede i Trældom og Usselhed". Et ikke ligefrem nyt synspunkt, men jo ikke mere rigtigt af den grund. Garde mener også at efter denne trussel går Jeppe hjem og Holberg "ender med at give sine Læsere og sine Tilskuere den Befrielse, at Jeppe dog alligevel har eet Fristed, hvor han kan være sig selv". Men her glemmer Garde noget som ellers af hans forgængere er blevet understreget til bevidstløshed: hjemme hersker Nille, som jo ellers plejer at have hovedskylden for Jeppes elendighed. Garde vil genoprette Jeppes "Selvhævdelse" og kører derfor frem med det sædvanlige: "Inderst inde er Holberg paa Jeppes Side" og Moralen er ikke komediens Morale, men Holbergs "Afsked med ham: Baron Nilus ser i sin Verden ikke længere end til sin egen Næse, ligesom Jeppe i sin. Komedien har ligesom saa mange andre af Holbergs en dobbelt Bund". Derfor er "Satiren i denne Komedie (...) rettet imod begge Parter, lige saavel imod Baron Nilus og hans Slæng af Lakajer og Tjenere som imod den arme, fordrukne Jeppe selv".

Det er et idyllisk billede Garde tegner af Jeppe som den, der er "Mand i sin egen Gaard, Bonden i sin Landsby, der betaler sit Landgilde og sine Skatter". Han er "midt imellem sine Byfæller sin egen Herre med Byens Lov omkring sig. Der skal ingen komme ham for nær". For at kunne tegne denne idyl er Garde nødt til totalt at se bort ikke bare fra Nille som husets herre, men også fra Jacob Skomager og Magnus som mulige repræsentanter for byen. Vidste man ikke bedre, ville man tro at Garde talte om Jeppe Berg fra 'Erasmus Montanus' og ikke 'Jeppe paa Bierget'!

5.8 OSVALD HELMUTH 1955

Det gennemgående træk hos anmelderne om Osvald Helmuths Jeppe, der havde premiere d. 31. december 1954, er komediepræget og understregningen af det usentimentale.

I 'Aftenbladet' foretog Inge Dam en kovending fra sin opfattelse 14 år tidligere. Ved Carl Alstrup-udgaven i 1941 var det ikke Jeppes skyld - han behøvede medlidenhed. Nu kaldte hun Jeppe for "en farlig mand. Dybt i denne sølle, fordrukne bondes sind lurer det kuede menneskes afmægtige, men aldrig helt døvede nag til dem, der gør ham uret" (243). Helmuth gør ikke Jeppe "tragisk", tværtimod "fik den sin grundtone af strømmende lystighed, der er komediens mening". "Og det er ikke synd for ham, at han bliver hængt op i fjerde akt (...) det er løn som fortjent" (243). Man har et standpunkt, til man tager et nyt!

'Kristeligt Dagblad' var enig med Inge Dam: "denne Jeppe [er] hverken forgrovet eller selvmedlidende" (244), og for 'Berlingske's Hans Brix var Helmuths komedieunderstregning yderst velkommen: denne Jeppe "var lystig og ledig. En aldrig forknyt! Jeppe, man kan lige saa gerne være glad som fornøjet". "Hvad der manglede, var Svinet. Drankere er vandsky, ogsaa udvendig Brug deraf" (245). Det grove og det farlige manglede altså; godmodigheden dominerede. 'Land og Folk's Sven Møller Kristensen så det som et positivt træk: "Det er ikke det farlige i Jeppe, han giver udtryk for, ikke det underkuede temperament, ikke slaven, der gør oprør, men først og fremmest den skikkelige, fredsommelige, "ejegode" og fiffige mand" (246). Møller Kristensen understreger at man skal forstå Holberg "historisk og vide, at han beundrede de praktiske og nyttige bønder, at hans hjerte var hos Jeppe, og at han inden for den givne ramme gav Jeppe de bedst mulige kort på hånden" (246). Anmelderne blev altså ved med at strides om hvor Holbergs sympati havde ligget. Overfor Møller Kristensen stod Hans Brix og understregede årsag og virkning: "Jeppe er Dranker, fordi han ikke kan lide Mosten. Man skal ikke tage hans Undskyldninger for Alvor. Han har en god Gaard og en dygtig Kone, men ikke Sind til Landbruget" (245). Og Brix tydeliggør det helt: "Til Ansvar kender han ikke, men Undskyldninger i Overflod". "Nilles Tilværelse har han grundig spoleret" (245).

Møller Kristensens standpunkt deltes af Helmuth selv. Før premieren udtalte han som, Malberg før ham: "Holberg har haft medlidenhed med Jeppe. Jeppe var datidens almene bonde. Han har siddet på træhest. Han har lidt, og det allerværste han har været hanrej. Så drak han, og brændevinen var billig" (247).

Erklæringen fremkom i 'Socialdemokraten', hvis anmelder Svend Erichsen samme dag mente noget andet om medlidenheden: "Man lo uhæmmet og man lo medfølende, men latteren gjorde ikke ondt. Den befriede" (248). "Denne Jeppe var totalt renset for enhver antydning af overdreven følsomhed, af udtværet "menneskelighed". Det var en sund og komisk, realistisk skikkelse" (248).

Af faste indslag tog 'Dagens Nyheder' sig af sammenligningen med forgængerne: Helmuths Jeppe er "mindre farlig, end hans to umiddelbare Forgængere, Henrik Malberg og Carl Alstrup spillede ham" og Helmuths Jeppe besidder en "fundamental Godmodighed" (249). Møller Kristensen havde jo allerede placeret Jeppe som bondestandens typiske repræsentant

og 'Information' tog sig nu af den historiske bedrøvelighed: "Men hvor mærkelig den end er, er de fleste tilbøjelige til at betragte skikkelsen som en repræsentant for et stykke Danmark, der for evigt er manet i graven. Helmuth har imidlertid manet ham op igen, saaledes at vi genkender os selv i ham. Hans fornedrelse bliver identisk med vor egen fornedrelse, saa sandt som vi vel alle i mere eller mindre grad har en ridefoged eller en Nille i vort liv. Hans alkoholisme bliver derved ogsaa umiddelbart begribelig for os. Den antager karakter af en slags narkomani, som har til formaal at undslippe Virkelighedens utaalelige byrde" (250). Her blev Jeppe nutidig, genkendelig, forklaret og undskyldt i een mundfuld!

I karakteriseringen af Nille stilledes der nu øgede krav om forsvar af rollen: "Ellen Gottschalch havde morsomme og menneskelige glimt som Nille, men konen kan forsvares bedre, og hvorfor skal hun altid ligne en ulykke, har den degn ikke øjne i hovedet?", spurgte 'Poli- tiken's Harald Engberg (251) og det sluttede 'Information' op om: hun "udleverer sin Nille til det billige grin uden at gøre noget for at forsvare hende" (250), mens 'Kristeligt Dagblad' var bedre tilfreds: "i det forholdsvis lidet, Nille har at vise sig i af scener, motiverer Ellen Gottschalch bendes slæv med så tilpas modificeret styrke, at man ikke blot overbevises om, hvor godt hun selv slås. Hun kan tørre hænderne i sit forklæde, så man bliver hele hendes indre kval så aldeles var, og det gør hun" (244).

For dem alle gælder det dog at Nille altså ikke mere bare er den skrappe kone; hun og bendes handlinger kan forsvares!

Et sidste punkt står tilbage. Det er Moralen og afslutningen: "Mon det var rigtig velbetænkt til slut at lade Baronen og hans Følge blive skamfulde over de Løjer de har haft for med Jeppe? Helmuths Spil rører og griber i sig selv, det er aldeles overflødigt at understrege det med en tragisk Pegefinger, som er uholbergsk" (249).

Det modsatte mente til gengæld 'Information'; det var både velbetænkt og holbergsk: instruktøren Kai Wilton har "meget tydeligt, behændigt og sympatisk (...) taget parti for Jeppe mod baronen og hans slæng af spytslikkere (...) Det er Jeppe, der står med palmerne i haanden" (250).

Anmeldelserne tegner et billede af en opsætning, der ville både det ene og det andet. En positiv Nille og en lidt negativ Baron og midt mellem dem en godmodig Jeppe uden udlevering og uden brug for medlidenhed. En komedie-udgave, hvor komedianterne får ris! Opførelsen blev på denne måde en slags realisering af den analyse, som Volmer Dissing gav i 'Berlingske Tidende' d. 28. september 1954. Her opridser han den positive og negative Jeppe-tolkning og mulighederne for psykologisering i stykket, forsvaret / angrebet på Nille og Baronen, og ender med komedien om mennesket. Holberg "skænkede ham ogsaa hist og her af sit Vid i Stedet for kun at udgyde det over ham, som han ellers vilde have gjort og senere næsten altid gjorde med sine komiske Hovedpersoner. Jeppe blev derved ikke vellykket som farcefigur saadan som Den pantsatte Bondedreng, der ikke appellerer til Medmenneskeligheden; han blev heller ikke en "Karakter" af den Slags, man dengang fordrede, som Den Stundesløse. Han blev et forunderligt og latterligt Misfoster paa en Scene: et Menneske" (252).

Da komedien året efter blev genoptaget på Frederiksberg Teater efter ialt 97 opførelser, dels på Nye Scene og dels på tourné, spillede den 131 gange

og af anmeldelserne skal blot noteres omtalen og vurderingen af Nille. Den var positiv: "Endelig fik Helmuth her det modspil, han fortjente. Betty Helsengreens Nille var ikke blot et skræmsel, men et bovnende bondefruentimmer med saft og kraft, som paa sin side havde fortjent bedre end at have en fordrukken sut til mand og en smule degn til forlystelse. Der var foretagsomhed i det kvindfolk" (253). Det mente 'Information' også nu: "Nille, som Betty Helsengreen spillede, saa man forstod, at det drejede sig om en kvinde, der var respektindgydende i mere end een forstand. Hun kunne ikke blot bruge sine næver til at svinge krabasken, men ogsaa til at bestille noget" (254).

Efter successen på Frederiksberg spillede Helmuth den i øvrigt 88 gange på tourné med Herman Gellins Teaterselskab foråret 1957 og endelig 240 gange i sæsonen 62 / 63, dels for Landsskolescenen og dels som almindelig tourné. Han er således den skuespiller næst efter Carl 0. Stein, der har spillet Jeppe flest gange. Stein, der ifølge Gunnar Sandfeld, spillede Jeppe over 700 gange på tourné i provinsen, blev kaldt "provinsens Olaf Poulsen" som en hæderstitel (255). Helmuth ligger med sine 556 opførelser på en flot andenplads.

5.9 PERIODEN 1950-1959

Trods nytænkning var gamle og hæderkronede opfattelser stadig repræsenterede på bjerget. I 'Danske Studier' 1954 mente Hans Møller at det i virkeligheden er "Jeppe, der har vundet spillet. Når Jeppe er latterlig, er det egentlig kun i baronens øjne (...) baronen er komisk, når Jeppe ser på ham" (256), og Aage Kabell var overbevist om at "Satirens moraliserende hensigt ofres ikke sjældent netop for den fuldendte skildring af en figur som Jeppe, der ikke skal forbedres, men forstås og tilgives" (257).

Også nordmanden Kåre Foss forstod og tilgav. Han mente at både Holberg og tilskuerne forstod Jeppes lyst til brændevin på grund af hans elendighed. Det var igen samfundsforholdene, der var "Det virkelige opphavet til Jeppes laster eller feil" (258). Dette gjaldt dog også for Nille, hvis ondskab blev sat i gåseøjne af Foss.

Om Moralen hed det: "det er baronen, Jeppes plageånd, som fremsier den" og "Baronen kan forkomme oss grovere end bonden selv". Med dette synspunkt peger Foss frem mod Kaspar Rostrups opsætning i 1971 og tilbage til fx. Carsten Hauch i 1857.

Som svar på dette kan passende citeres Volmer Dissings mening: "De forsøgte Tolkninger kan rummes i komedien, men de ligger ikke i den" (259).

6 PERIODEN 1960-1984

6.1 PERIODEN 1960-1969

I 1960'erne blev 'Jeppe' flittigt spillet, både i København, provinsen, TV-teatret og med udenlandske gæstespil, hvoraf der dog ikke fremstod noget nyt. Det var fra litteraturforskningens side fornyelsen kom. Det var til gengæld også en fornyelse, der dog ikke smittede af hverken på litteraturkritikken eller på teatret.

Jens Kruuses bog 'Holbergs Maske' fra 1964 rejste enkelte efterdønninger, bl.a. på Teamteatret i 1969 og Det kgl. Teater i 1966 (260), men ellers løb det hele ud i sandet, fordi Kruuses bog nok var ganske fascinerende, men uden bund i realiteterne.

Hos ham oplevede Holberg det nye at komme til at stå som forfatteren, der skildrer verden som kaos; "det kaos, der findes hvor man intet kan genkende, intet fatte, intet forstå" (261). Mennesker kan ikke nå hinanden; "det er brutaliseringen og aggressionen i verden, der lukker mennesker ude fra hinanden, mangel på ræson og fornuft og på forståen" (261).

For Kruuse er Jeppe fornuftig, for "Det er fornuften, som driver Jeppe til at drikke, trangen til at forstå og blive forstået". Men det bliver han ikke: "Mennesker fratager ham den mulighed" og det er "hans elendighed: en længsel efter forståelse" (262). Kruuse mener altså at skylden kommer udefra, fra de andre: "Der er intet forsøg gjort på at forstå ham" (262) og derfor drikker han. Kruuse tager Jeppes udlægning af årsag og virkning for gode varer og mener at komedien vækker medlidenhed, men også mere, idet den rejser "en utryghed og frygt for den løgn og ikke-forståen, som vil berøve mennesket både drømme og virkelighed" (263) .

Jeppe er altså et almindeligt menneske, der mangler forståelse og tryghed og derfor drikker. Skal forandringen og forbedringen komme, må det ifølge Kruuse ske udefra. Det er omgivelserne, der må ændre sig, før Jeppe gør det.

Kruuses analyse er triviel i den forstand at den som andre før den placerer ansvaret udenfor Jeppe. Til gengæld er den speciel i sin opfattelse af Holbergs samfundsskildring. Hos Kruuse er Holberg skildreren af en verden, hvor det ikke er verden, der er fornuftig og lastepersonen ufornuftig, men derimod næsten det modsatte. Samfundet og verden er kaotisk og mørk, og fornuften er faktisk repræsenteret ved lastepersonen!

Holberg som den kaotiske verdensskildrer forblev en enlig svale, hvorimod svaret på skyld-spørgsmålet lå fast. Den skyldige varierede, men var aldrig Jeppe!

F.J. Billeskov Jansen tager også Jeppes ord for gode varer. Hans syn på komedien går i hvert fald tilbage til disputatsen 'Holberg som Epigrammatiker og Essayist' fra 1938. Her nævner han parentetisk at 'Jeppe' ikke er en skildring af bondens elendighed, tværtimod: "med Jeppe skildrer han komisk en latterlig ussel Bonde" (264). Så langt så godt. I 'Danmarks Digtekunst' fra 1947 understreger Billeskov at 'Jeppe' ikke skal opfattes som "et psykologisk Menneskebillede" eller en tragedie (265). Billeskov er altså velsignet usentimental, men også han lægger skylden for miseren udenfor Jeppe selv: "Holberg gør bondens kone så skrap, at det forklarer, hvorfor Jeppe drikker" (266), skriver han i 'Dansk

Litteraturhistorie' fra 1964 og gentager næsten ord til andet synspunktet i 1976-udgaven (267), i sin indledning til 12-binds udgaven af Holbergs værker (268) og i 'Holberg og hans tid' fra 1979 (269). Samme standpunkt: Nille er skurken. Men også det farlige hos Jeppe selv har Billeskov blik for: Jeppe drager "urigtige, ja, dødsens farlige konklusioner" af sit baroniskab. "Kujonen fra første akt bliver aldeles korrekt til tyrannen i anden akt" (266). Synspunktet gentages i en komedie-kommentar fra 1961 (270) og i den senere udgave af litteraturhistorien (267).

Billeskovs Jeppe-opfattelse er således både rigtig og forkert: usentimental og farlig er rigtigt nok; at skylden skulle være Nilles, er fundamentalt forkert, lige som også hans påstand om at "De Rim, som Holberg her som andre Steder afslutter Komedien med, skal ikke tages for højtidelige" (265) faktisk er dybt beskæmmende i sin totale forkerthed. At også hans bestemmelse af 'Jeppe' som karakterkomedie, som tidligere vist (2.7), slet ikke er holdbar, gør jo ikke sagen bedre. Men understregningen af det usentimentale vejer tungt på plussiden i en periode, hvor det ellers var synd for Jeppe. Det mente Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensen i 'Danmarks Litteratur', hvor de taler om stykkets "næsten tragiske humor" (271).

60'erne bød altså på Kruuses nylæsning af Holberg som skildreren af kaos, på placeringen af skyld og ansvar udenfor Jeppe og på lidt tragik. Efter min mening forkert alt sammen. 50'erne var magre, 60'erne altså ikke mindre. Heldigvis byder 70'erne på mere, både i positiv og negativ retning.

6.2 BUSTER LARSEN 1971 & 1980

70'erne åbnede flot med Kaspar Rostrups opsætning på Det ny Teater. Buster Larsen spillede hovedrollen og der var premiere d. 7. januar 1971.

I denne opsætning tegner der sig et billede af en Jeppe, der ikke bare er medynkvækkende. Hans mørke sider, hans grådighed og andre negative træk bliver også understreget. Anmelderne taler om "uventet brutalitet" (272) og om "råheden" hos Jeppe. Sidstnævnte kom fra Svend Kragh-Jacobsen, der i sin anmeldelse ramte pointen i Rostrups iscenesættelse, nemlig at under andre forhold end under stavnsbåndet "kunne denne Jeppe med sit vid, sit hjerte og sin snedighed være blevet et nyttigt menneske i samfundet" (273). Det er altså samfundets skyld, repræsenteret ved Baronen i "det slutbillede, der udleverede overklassen i dens stupiditet. Dyrere, men lige så rå som Jeppes" (273). Når Baronen nemlig disker op med Moralen, er han "fuld som Jeppe, en anden Jeppe. Men selvfølgelig: hvad der er forkasteligt det ene sted, er tilgiveligt det andet sted" (274). Ideen er altså at der ikke er stor forskel på brutaliteten i Baronens verden og i Jeppes, samt at epilogen ikke stod for Holbergs regning, men kun for Baronens. Det mente allerede Oehlenschläger, så synspunktet er ikke ligefrem nyt.

'Information' mente at der var "meget Wozzeck i denne Jeppe, der ydmyges og misbruges, hånes af de, der har magt over ham, og bedrages af sine nærmeste, nedværdiges til forsøgsdyr og mister forstanden" (274). Samme opfattelse havde 'Berligske Aftenavis', der mente at over- og underklassen var "lige skarnagtige over for ofret: Jeppe" (275). Såvel Baron som bønder er altså lige grusomme mod Jeppe og dermed bliver det alle mod een og altså samfundet mod den enkelte. Men som tidligere nævnt fremstår Jeppe altså ikke blot som et dydsmønster. Nok er der medfølelse, både specifikt med personen Jeppe og med ham som et billede på et menneske, der udnyttes af magthaverne, og nok giver forestillingen "suggestionen af, at den enes slid er den andens fråds" (274), men der er altså også sat streg under Jeppes egne dårlige sider og egenskaber. Dette sker for at trække parallellen mellem Baronen og Jeppe. I slutscenen er Baronen og hans følge en "tilstand af fremskreden opløsning. Flere er faldet i søvn og Baronen kan ikke holde sig oprejst uden støtte. Ridefogdens kone må finde sig i at blive lagt op på bordet som en herreret. I denne situation, som kun adskiller sig fra den vi lige har set Jeppe som Baron ved at være dyrere, lader Rostrup baronen uddrage historiens moral" (272) nemlig at forskellen ikke er så stor: både Jeppe og Baronen er farlige folk.

I forhold til den filmversion Rostrup lavede i 1980, er det klynkende hos Jeppe ikke så stærkt betonet. Baronen og Jeppe er mere jævnbyrdige modstandere, mens filmen giver Jeppe ret hele vejen igennem. Herom mere senere. Først skal lige nævnes at hverken Nilles fremstiller (Vigga Bro) eller Baronens (John Wittig) er nævnt her fordi de ifølge anmeldelserne ikke bød på noget som helst. Nille bliver knap nok nævnt og Baronen mere som bærer af Rostrups idé end som selvstændig figur. En enkelt anmelder skilte sig ud og viste hvor forskelligt den samme forestilling kunne ses. Harald Engberg mente i 'Politiken' at Rostrup ikke havde medlidenhed med Jeppe og understregede at det sagde teksten heller ikke, tværtimod. Rostrup "spiller Jeppes bestialske tilbøjeligheder ud til sidste punktum". Engberg funderer over om instruktøren mener at publikum skal drage paralleller til

"de diktatoriske opkomlinge, der i vore dage myrder løs for at komme til magten". Baronens drukkenskab til slut ser Engberg også anderledes: "mens baronen kan bære sin kæfert, bliver Jeppe livsfarlig for omgivelserne" (276). Det er næppe en tolkning som denne Rostrup har ønsket, men anmeldelsen viser at det er muligt at se hvad man vil se. Parallellen tilbage til Schyberg i 50'erne er tydelig. Der kan i dette tilfælde næppe herske tvivl om at Engbergs tolkning ikke holder, specielt ikke når man tager Rostrups filmversion i betragtning. Hvor teaterversionen understregede eventyret i komedien, blev 'Jeppe på Bjerget eller Konge for en dag', "frit efter Holberg" en film hvor den hæderkronede danske naturalisme endelig fik hvad den havde sukket efter i århundreder. Her væltede Jeppe sig på møddingen og her væltede Baronen sig i orgier, som komedien aldrig havde set magen til. Det var svineri både det ene og det andet stedl

Baronen blev placeret som den ene udbytter af stakkels Jeppe; Jacob Skomager var den anden. Han var til overflod udstyret med en kone / mor der som selve den onde kapital lå i sengens mørke og samlede til bunke af andre menneskers penge. Også Baronen var en ødelægger af andre menneskers liv: under en jagt væltes og ødelægges en fattig mands kurv med mad, hvilket jo som Jacobs mor er fri fantasi. Også slutningen er fri fantasi: Baronen afsløres som en dekadent og liderlig person, der har tabt alt håret. Moralen modsiges altså af virkeligheden som tilskueren ser omkring Moralens udsiger. Også hans egen person modsiger Moralens gyldighed; Kapitalen er demaskeret! At Nille er skrappere end nogensinde er næsten overflødigt at bemærke, og at Jeppe er søllere og mere ynkværdig end tidligere, er indlysende. Dette er naturalismens og det rørende teaters kulmination.Borte er naturligvis også monologernes unatur; de er forvandlede til dialoger eller enetaler med stum tilhører.

Slutningen på filmen kan ses både som en nyfortolkning men også som en videreførelse af Wiltons idé i 50'erne, hvor såvel Baron som tjenerskab blev skamfulde over deres komedie. Her er det kun tjenerskabet der siger fra. De bliver ikke skamfulde; de bliver farlige, farlige for Baronens verden. De indleder revolutionen, da Baronen demaskeres og taber håret. Det er et oprør mod magtens misbrug og fornedrelsen af mennesker på samme måde som Jeppe var det hos Carsten Hauch i 1850'erne. En dekadent livsform har for Rostrup spillet fallit; en ny er ved at opstå. Det var vist klogt at han skrev "frit efter Holberg"!

6.3 PERIODEN 1970-1979

Også ud fra en ren marxistisk-socialistisk litteraturopfattelse er 'Jeppe' blevet tolket. Det skete i 1973, hvor Niels Ole Finneman opfattede "klassebegrebet" som det centrale i komedien (277). Han opstiller tre hovedpunkter: 1) stykkets sociale virkelighed, 2) virkelighedsmanipulationen og 3) moralismen, og gør Jeppe til det uskyldige offer i alle tre.

1) Stykkets sociale virkelighed består af fortiden (Jeppes forfædre som var "frie bønder" (278), nutiden (Nille, som "repræsenterer seksuel og fysisk undertrykkelse" (278)) og fremtiden (børnene som han - på eet nær - ikke er sikker på at være far til).

For Finneman betyder alt dette en uforskyldt afmagt for Jeppe og denne både personlige og sociale afmagt og hans ensomhed uden mulighed for at knytte sig til nogen, betinger intrigens og 2) virkelighedsmanipulationens muliggørelse.

Hvad 3) moralismen angår, når Finneman kun frem til den ene halvdel: "det er farligt at give små folk magt" (279). Han opsummerer på det rent konkrete hvad Jeppes forseelser som Baron er, og konkluderer at "Disse tyranniske reaktioner er således intet andet end de præcise modreaktioner på den daglige undertrykkelse" (279). Jeppe ville have været unormal, hvis han havde handlet anderledes!

Men det er ikke adelen Finneman kan bruge i 1973. Han når frem til at både Baronen og Jeppe hænges ud; både adelen og arbejderklassen (hvis ellers Jeppe kan repræsentere den!) latterliggøres og det sker fordi Holbergs publikum var det borgerlige publikum. Derfor er Moralen også udtryk for "den borgerlige fornuft" (280) og det var jo denne borgerlighed, der var hovedfjenden i 70'erne. Det er egentlig det eneste nye hos Finneman; at det er alle de andres skyld er jo et ældgammelt synspunkt. Her er det bare blevet iklædt marxistiske gevandter.

Også i Norge rumsterede undertrykkelsen: "Jeppe er prototypen på den undertrykte menneske. Han utnyttes av godseieren, ridefogden, degnen (klokkeren) og konen" (281), skrev Kjell Heggelund i 'Norsk litteraturhistorie' fra 1974.

Periodens komiske indslag kom i 1978. Hvor Finnemans analyse havde et rimelighedens skær over sig, er Asger Albjergs gennemgang direkte morsom. Han slår i 'Ludvig Holbergs poetiske maskerade' Harald Nielsens opfattelse oven i hovedet, fordi Nielsen "begår den politisk engagerede litteraturkritikers klassiske fejltagelse: i den grad at læse sin egen ideologi ind i et kunstværk, at det virker blokerende for en hensyntagen til kunstværkets samtlige aspekter" (282). Faktisk er det jo som vist netop hvad der er sket tidligere i en lang række tilfælde, men desværre sker det også for Albjerg selv. Komedien er for ham "en af tilfældet inspireret, rå, morskabsstyret manipulation med en uskyldig og forsvarsløs subaltern" (283). Men uskyldig er han jo netop ikke, for så ville han have passet sit arbejde og ingen kunne spille en komedie med ham (og ingen ville heller drømme om at gøre det!). Forsvarsløs er han jo heller ikke ligefrem, for så ville komedien jo kalde på vores medlidenhed. At nogen alligevel mener det, er der ikke dækning for i stykket. Albjerg begår næsten alle de "klassiske" fejltagelser man kan begå. Længere henne, hvor Jeppe i modsætning til andre figurer i de øvrige bondekomedier fremstår som "den videre

handlings bemestrer" (284) har Albjerg glemt at Jeppe var forsvarsløs. Han kører også frem med den historiske bonde og glemmer at Jeppe for Holberg ikke repræsenterer tidens bonde, tværtimod. Albjerg roser Jeppe for at være "sig selv og sine vilkår bevidst" (285) og indser ikke at det netop dømmer Jeppe særlig hårdt. Han frakender Baronen "enhver moraliserende hensigt" (286), hvilket som vist ikke er tilfældet. Han hæver Jeppe op over 'den politiske Kandestøber', 'Jacob von Thyboe' og når han siger at Jeppe i modsætning til de andre ikke uden videre "er til at overbevise om sin "forvandling"" (287), afslører han at han åbenbart ikke har læst komedierne godt nok. Jeppes "forvandling" er jo i modsætning til de øvriges ikke ønsket af ham selv.

Hans regime som Baron er for Albjerg "styret af en reel, skønt højst uudviklet og summarisk kritisk indsigt i tingenes virkelige sammenhæng, af fornuft" (288), i modsætning til Baronen, der er styret af "passion". Albjerg dokumenterer med et langt citat fra (III,2), men standser lige før Jeppe går over gevind og vil hænge den uskyldige hustru og børnene med. Så er det ingen sag at fremstå som fornuftig! Baronen derimod får tørt på. Ord som "perverst", "passionsstyrede", "skamløs" og "despotisk" klæber til Baronen i Albjergs fremstilling. Han er også så forarget og humorforladt i den grad at det slet ikke går op for ham at kampen mellem Jeppes ben og ryg (I,5) er komisk. For Albjerg er det den "tragiske indre konflikt mellem passion og fornuft" (287)!

At slå Harald Nielsen i hovedet er let nok, men for mig er Albjerg selv utroligt meget mere komisk og tragisk på een gang. I den grad læser han sine egne og tidens synspunkter ind i Holberg og i den grad er han nødt til at vride og vende teksten for at få det til at passe. Og så mangler han humor!

6.4 SEJR ANDERSEN 1978

En lille skrabet forestilling om alkoholikeren Jeppe kom i foråret 1978, hvor Caféteatret spillede komedien med Ole Ernst som instruktør. I programmet skriver han at han "piller lidt ved klenodiet, trækker de sociale kontraster stærkere op og fokuserer på alkoholismen". Jeppe bliver altså dranker, fordi han er undertrykt, og hans private problem bliver et socialt problem.

Moralen til slut blev strøget - Baronen var lige så dekadent som hos Kaspar Rostrup, og Jeppe var "den stakkels forfulgte bonde - overklassens offer, alkoholens slave" (289).

Ole Ernst mener at han "piller lidt ved klenodiet", men synet på Jeppe er det sædvanlige; ligeledes opfattelsen af Baronen, som er en "outreret feminin og pyntesyg asparges" (290) . Ej heller Nille bød på fornyelser - tværtimod! "hvor var den perfekte Nille? Jeg har aldrig set hende. Grov, rap, bitter - det er hun altid, men måske kunne man netop her have forventet, at hun også var et sundt, liderligt kvindfolk", mente Ebbe Mørk (291) og konstaterede at på Caféteatret var hun altså ikke!

En ganske traditionel forestilling med Sejr Andersen som Jeppe, Kristin Bjarnadottir som Nille og Ole Ernst som instruktør. Syv år senere kom en lige så traditionel opførelse på Det kgl. Teater - nu med Ole Ernst som Jeppe. Den fik ganske anderledes ros af kritikken!

6.5 ERIK PAASKE 1979

Line Kroghs første bud (det andet blev desværre ikke til noget i 1984 på Det kgl. Teater) på en Jeppe-fortolkning manglede efter de fleste anmelderes mening temperament. Det blev en "elskværdig, men konturløs" Jeppe, Erik Paaske bød på i Det danske Teaters tournéopsætning i foråret 1979 (292).

Der var ikke noget farligt over denne Jeppe, han "kunne lige så lidt gøre sin sorte kat Mons som baronens tjenere fortræd" (293). Paaske havde "livsglæden som det bærende element" (294) og denne livsglæde forbandt Line Krogh med en commedia dell'arte-præget opfattelse, hvor Baronen og Ridefogden kun var en slags forklædninger, et spil i spillet. Helt konsekvent blev Ridefogdens Kone derfor spillet af Erik Lakaj. En medvirkende årsag var selvfølgelig det beskårne personale, der ofte råder på en tourné og hvor manglen på kvinder specielt var iøjnefaldende. At medbringe en kvindelig skuespiller kun til Ridefogdens Kone ville næsten også være for meget. Men løsningen kunne altså også fint forsvares.

Paaskes elskværdighed gjorde ham ifølge Jens Kistrup "ikke til nogen farlig mand. Og derved bliver uretfærdigheden mod ham dobbelt uretfærdig" (295). Denne udgave af Jeppe er ikke til at kue - hans drikkeri er "Af almindelig trang til hygge og godt humør - ingen laster slider i hans tarme, ingen bevidsthedsudvidelse venter ham under rusens sødme", skrev 'Information' (293). Anmelderne savnede det "desperate vid bag elskværdigheden, en eksplosiv tilstand, der enten ødelægger omgivelserne eller manden selv" (292).

Det danske Teaters version kom derved til at minde en hel del om Osvald Helmuths i 50'erne og begyndelsen af 60'erne. En ikke udleveret men heller ikke særlig indfølt eller medlidenhedsvækkende Jeppe. Også hvad de andre hovedpersoner angår, ligger opførelsen på linje med Helmuths.

Krogh går et skridt videre end Wilton og slutter med Moralen, fremsagt af Baronen på møddingen. Hos Wilton blev de alle lidt flove. Her går går tjenerne med afsky. De tager slutordet ud af munden på Baronen og vender dette "Tyranni" imod ham selv. Slutningen går altså et skridt videre end Rostrups teaterversion - i en mere pædagogisk tydelig retning, men tager dog ikke springet så fuldt ud som filmversionen gør året efter. Der er afstand til Baronen, men folkets (tjenerskabets) revolution lurer ikke i kulissen.

Med Nille er opførelsen tilbage ved Wiltons: "Der er et rigtigt og fint moment af fortvivlelse i Else Benedikte Madsens indledningsmonolog. Det gør Nille til mere end en hidsig kone (...) Hun er en yppig kone, hvilket understreges af det dybt nedringede kostume" (296).

Fremstillingen er positiv i sit udsagn om Jeppe. Den er socialt indigneret på hans vegne. Det er ingen sut men en godmodig og rar Jeppe, som alle kan holde af, og da det ikke lader til at genere Jeppe med hele den komedie, der bliver spillet med ham, er der heller ingen grund til at føle medlidenhed med ham. Som en ukuelig optimist er han ikke til at knække. Opførelsen karakteriseres af flere anmeldere som traditionel, hvad der så menes med det. Kombinationen Jeppe godmodig / Nille positiv / Baronen negativ er kun forekommet i Det kgl. Teaters opsætning med Helmuth i 50'erne og hverken før eller siden - en noget kort tradition!

70'erne slutter med et efter min mening sjældent fornuftigt synspunkt, som Palle Lauring udtrykker i sin bog 'Krig, comedier og enevoldsmagt', hvor han netop gør opmærksom på at det synspunkt som skolebøger (og anmeldere (min tilføjelse)) giver udtryk for, at Jeppe er "billedet af den danske fæstebonde i hans elendighed", er forkert (297). Lauring understreger også at Jeppe ikke kun er elskelig, men også farlig som magtmenneske uden forstand dertil.

Og således fik fornuften det sidste ord - ikke fra en litterat eller teatermand, men fra en historiker, endda af den omdiskuterede og lidt nedvurderede slags!

6.6 PERIODEN 1980-1984

Perioden samler sit vejr op til jubilæet i 1984, men så bryder det også løs. Desværre forbløffende ens.

I sin tilsidst godtagne disputats 'Holbergs komik' karakteriserer Erik A. Nielsen Baronen med ord som "grådighed" og "glubskhed", "lovløshed" og "magtmisbrug" (298), mens Jeppe er "sympatisk, intelligent og uindbildsk" (299). Men Nielsen har dog blik for at det ikke nytter noget at gøre Jeppe sentimental og have medfølelse med ham. Derved opstår alle vanskelighederne med komedien nemlig. Nielsen har vel ikke ondt af Jeppe, men han har sympati for ham og dømmer derved Baronen og Nille ganske efter traditionen.

Hun får denne salve med på vejen: "Og vil børn og tjenestefolk ikke makke ret, har hr. Jeronimus altid sin stok ved hånden, sådan som Nille har krabasken og ridefogden sin pisk" (300).

Dette er altså når en person, her Jeppe, vil sætte spørgsmålstegn ved autoriteternes ret til at have magten, ifølge Nielsen. For ham er 'Jeppe' et bevis på at "Verden er i sin daglige talentløshed ubærlig" (301). Derfor drikker Jeppe; derfor keder Baronen sig, for det gør han ifølge Nielsen. "Med Nillefiguren gennemspilles hverdagslivet i al sin forsurede uudholdelighed" (301).

Nielsen mener at alle tre er eskapistiske og udnævner brændevinen til Jeppes flugthjælper og intrigen til Baronens. Hvad Nilles hjælper er, står hen i det uvisse, med mindre det ligefrem skulle være sadisme! Nielsens konklusion er (selvfølgelig) at 'Jeppe' er "Holbergs mest medrivende og modsigelsesfyldte værk. Den kærlige og sympatiske frem- stilling af Jeppes karakter udløser i denne komedie et så bevægende menneskeligt billede, at hjerteløsheden i den traditionelle intrige pludselig råber til himmelen" (302). Særlig pludseligt er det nu ikke; det har faktisk råbt lige siden Oehlenschläger og Hauch.

Som et kuriosum fra Holberg-året skal nævnes H.J. Jürgensens roman 'Jeppe'. Den skildrer tiden før komedien tager sin begyndelse. Jeppe er en begavet bonde, fuld af visioner og ideer til forbedring af agerbruget, men disse kvæles, dels af de andre bønder og dels af herremanden, der ser sin fordel i at holde bonden nede. Derfor synker Jeppe ned i drikkeriet og bliver ligeglad med det hele. Nille er fra starten positivt skildret, men udvikler sig til en dum og overfladisk gås, der bliver arrig og sur på grund af de andre bønders holdning til Jeppe og hende. Det er tydeligvis bl.a. Nilles surhed og ambitioner, der er medvirkende til Jeppes forfald.

Bogen er utraditionel i sin idé og ganske traditionel i sin personkarakteristik.

Mindre traditionel er Bent Rasmussens bog 'Om Ludvig Holberg', selv om han dog har "et stærkt indtryk af et menneske i nød" (303). På den anden side betegner han Nilles vrede som berettiget: "Hendes vilkår er barske" og "Hendes rappenskraldevæsen bliver udtryk for en afmægtig vrede mod" Jeppe (304).

Også Baronen er der en vis sympati for. Fællestrækket for de tre er ensomhed og Baronens intrige udlægges som et forsøg på at få "kontakt med andre mennesker på denne pseudo-agtige måde" (305).

Det er altså synd for alle tre. Rasmussens konklusion bliver at komedien er et udtryk for "en tro på, at menneskesindet har kræfter, der kan ændre de skildrede samfundsskabte undertrykkelsesmekanismer" (305) . Det nutidige i komedien bliver altså at mennesket er i stand til at ændre verden. Det er en meget pluralistisk tolkning, der modsat så mange andre ikke har nogen 'skurk' på scenen. Det er synd for dem alle! At komedien bliver svær at realisere på disse betingelser, er indlysende. På den anden side er tolkningen mere interessant end de sædvanlige og munder da også fra Rasmussens side ud i et forslag om at spille komedien i en mere tidløs opsætning, fjernt fra farcen eller karakterkomedien, som lystighed på alvorlig baggrund med ensomheden som hovedtema.

Et stærkt forsvar for Nille fremkom dog heldigvis også i 1984. Anne E. Jensen fremhævede at alle talte om Jeppes tragedie, men ingen om Nilles (306).

6.7 OLE ERNST 1984

På scenen kom 'Jeppe' også i jubilæumsåret. Med premiere på Det kgl. Teaters nye scene d. 8. september 1984 kom forestillingen, der fik Jens Kistrup til ikke at tøve.

Hvad han ikke tøvede med, var at udnævne Ole Ernst, der spillede hovedrollen til "Vor tids Jeppe - og alle tiders" (307). Hvad han imidlertid blot afslørede var et fundamentalt ukendskab til dansk teaterhistorie med den påstand. Men ellers var kritikerne enige: Jeppe er "forsvaret og forklaret" (308) og hans situation er "denne tragikomiske sandhed om en mand, verden har gjort overflødig og nedsænket i drukkenskab" (309). Dermed er det meste næsten sagt. Jeppe er bonden fra dengang. Han var "knækket af stavnsbånd, hoveri og militærtjeneste, mens baronen teede sig som om feudaltiden skulle vare evigt" (309) . Her har vi opfattelsen af Jeppe som den naturtro gengivelse af original-bonden. Samtidig har vi Baronen som synderen og skurken. Sætningen "den sorgløst legende baron, der udsætter et uskyldigt, enfoldigt menneske for en så grov og umenneskelig spøg" (310) klinger ganske bekendt.

Også Nille "som et uvejr af raseri og utålmodighed som hustru-rappenskralden Nille" (307) lyder som en gammel bekendt. Og alligevel taler anmelderne om en fornyelse af Holberg med denne opsætning! For dem blev 'Jeppe' en dundersucces - næsten demonstrativt, hvilket nok skal ses i lyset af den behandling instruktøren Henning Moritzen gav forestillingens oprindelige instruktør Line Krogh. Her startede nemlig efteråret 84s fejde om arten af den gode instruktør. Og den art hørte Line Krogh efter Moritzens opfattelse ikke til. Hun var nemlig af den analyserende art, mens Moritzen mente at inspirationen og tolkningen kom ovenfra ned! Desværre virkede hans opsætning snarere som om den havde hentet inspirationen nedenfra og op - fra graven. Efter min mening følte man sig hensat til det forrige århundrede.

Selvfølgelig behøver en opsætning ikke at være banebrydende eller original, men at se med egne øjne det man kun har læst om fra Oehlenschläger og fremad, det var alligevel bizart. Intet nyt var der, men i stedet en bevidstløs gentagelse af det gamle. Spillestilen var tung og naturalistisk med teatersjællandsk for alle pengene og grisegrynt på bånd i møddingen. Nille var vred og ond og Baronen klædt ud som hane med fjer og hanekam, så selv de tungnem kunne være med.

Og Jeppe - jo, det var synd for ham! Der var elementer af tragedie og Ole Ernst udtalte i TV at hvis man ikke forsvarede Jeppe fra første replik, ville han blive udleveret til publikums latter. Så der blev forsvaret!

Et enkelt nyskabende træk var der i opsætningen, da Baronen sluttede med at købe øl hos den Jacob Skomager, han selv i begyndelsen ville have afskaffet. Her var der en smule konsekvens i opfattelsen og den blev straks efter ødelagt, da Moralen blev fremsagt som gjaldt det den skinbarlige alvor. Her stod opsætningen øjensynligt inde for sin Barons Morale! Ganske vist var dette en nyhed af rang, men jo ganske uden mening i forhold til tegningen af Baronen forestillingen igennem.

Men først og sidst var forestillingen tung - gumpetung dansk naturalisme, når den er mindst morsom. Men det er jo heller ikke nogen komedie eller farce, vel?

Denne sidste forestillingsgennemgang er bevidst usaglig. Den er det fordi den sammen med filmversionen er den eneste opsætning jeg selv har set. Den er skrevet i retfærdig harme - både over en kedsommelig 'social' behandling af komedien, men også i irritation over en flok anmeldere der, efter min mening, jublende latterligt forkynder en triumf og fornyelse, der virker som Kejserens nye klæder. Der er io ingenting indenunder! Og om 25 år kan man så læse anmeldelser af en fantastisk forestilling med "alle tiders" Jeppe (307).

Hvis der er en tragedie gemt i 'Jeppe' - og det mener jo de fleste så ligger den begravet her. Tragedien om komedien, der forsvandt og om et modigt kompromisløst menneskesyn, der blev forvrænget til ukendelighed.

7 AFSLUTNING

Er Jeppe da offeret? Er han repræsentanten for det spontane og fantasifulde i mennesket på samme måde som Holbergs andre hovedfigurer skulle være det? Er det den kolde og kyniske, umenneskelige fornuft der dræber det legende menneske?

Svaret må være et klart nej. Jeppe og andre med ham falder i den grav, de selv har gravet.

I 'Holbergs komik' mener Erik A. Nielsen at den holbergske latter "spærrer for adgangen til den gamle og mere harmonisk-rytmiske latter, der i dybere forstand genskaber den menneskelige livskraft" (311). Drager man konsekvensen af dette og andre steder i Nielsens bog, vil det sige at Holbergs latter underkuer fantasien og gør danskerne til mere kedelige og ensartede mennesker. "Moralen og sanktionen truer med at udslukke latteren som overskuds- og vitalitetsudtryk" og er en "flytning af livet fra det animalske til det forstandige" (311). Samme synspunkt kommer også til udtryk i Jens Kruuses bog 'Holbergs Maske'.

Synspunktet er efter min mening forkert. Holberg latterliggør den fantasi som narrene udviser, fordi den er unyttig og skadelig for andre mennesker. At rose Jeppe for hans fantasi og hæven sig op over hverdagen, som Nielsen gør, er forkasteligt, når samme hverdag truer med at tage gård og hjem fra Nille og deres børn, fordi Jeppe ikke gider bestille noget.

Når fantasien bruges fornuftigt, er Holberg helt på dens side. At Pernille'r, Marthe'r og Henrik'er m.fl. er i besiddelse af fantasi og visioner kan ingen være i tvivl om, og hos dem ligger Holbergs sympati jo netop. En destruktiv fantasi kan Holberg godt undvære og det er den han gør nar af og advarer imod i sine komedier.

I dag er man åbenbart skræmt af Holbergs klare menneskesyn, der bunder i troen på at individet i kraft af sin fornuft selv er ansvarlig for sine handlinger og at denne ansvarlighed trues af indre stærke affekter og irrationelle passioner. Til at bekæmpe sådanne er ifølge Holbergs 'Natur- og Folke-Ret' historier (og dermed også komedier) velegnede, når de "ere vel skrevne, og blive læset med rette Øyne, føre de en ubeskrivelig Nytte med sig. Man opmuntres af andres Exempler til Dyd; man lærer af andres Feyl at tage sig selv vare; man lærer at kiende sig selv ved at see sit eget Portrait i andre" (312).

Sådan en historie er 'Jeppe'. Ma„ kan se 'Jeppe', som Holbergs medfølende opfattelse af bondestanden; det er forkert. Man kan se den som et bevis på hvordan 'magthaverne' misbruger deres magt; det er lige så forkert. 'Jeppe' handler godt nok om misbrug af andre mennesker, men det er Jeppe der er den skyldige. Og det er det vi bl.a. kan lære af komedien. Den enkeltes respekt og ansvar for andre. Det er hvert enkelt menneskes ansvarlighed der giver et samfund ansvarlighed og modsat. Kravene går begge veje. Hvis man derfor påstår at det er samfundets skyld at Jeppe drikker, er man galt afmarcheret. Det er det nemmeste at påstå, for det fjerner ansvaret fra det enkelte menneske, der sidder som tilskuer. At gribe i egen barm og undersøge hvordan man selv har forvaltet sit ansvar er straks mere ubehageligt.

Hvis man vælger at lægge vægt på det oprørske i komedien eller på de sociale aspekter; hvis man mener at Jeppe er offeret, så skylder man

næsten sit publikum at gøre opmærksom på at man har fjernet sig temmelig langt væk fra Holbergs egen mening. At aktualisere Holberg ved at lægge den slags tendenser ind i 'Jeppe' er efter min mening et forræderi mod ham. Hvis man ikke mener at et stykkes Morale og hele udsagn kan bære i dag, skal man lade være med at spille det. Der er jo nok af gode Holberg-komedier at tage af. Men det, der frister, er selvfølgelig den store gode hovedrolle og den gode historie. Om den forkrampede iver efter at vise Holbergs aktualitet og relevans også i denne komedie så legitimerer den form for åndelig voldtægt, er et åbent spørgsmål, hvor enhver må svare for sig selv. Efter min mening er det at gøre ham en bjørnetjeneste at tolke 'Jeppe' som en tragedie.

"Er Forfatterens Navn Holberg, da rynke man Panden og slaae Krøller paa Næsen, og sammenligne hans Stykker med drøj Huusmandskost, der er svær at fordøie. Under Opførelsen af hans Comoedier maa man især vogte sig for ikke at lee", skrev 'Dagen' i 1824 (313) og synspunktet gælder som vist stadig.

At det er forkert, skulle det foregående gerne have overbevist om.

Og at Holbergs komedie selv efter en grundig analyse stadig kan holde vand, håber jeg er fremgået tydeligt nok.

I forordet satte jeg spørgsmålstegn ved begrebet Holberg-tradition. Berettigelsen af dette skulle gerne være dokumenteret, men samtidig tegner der sig en ny Holberg-tradition, der ser ud til at holde. Det er tradltionen for at den aktuelle Jeppe-fortolker på Det kgl. Teater er den hidtil bedste. Denne tradition lægger 1984-udgaven sig smukt i forlængelse af. Også Ole Ernst var ifølge anmelderne den hidtil bedste Jeppe. Det rejser et fundamentalt spørgsmål. Efter at have set denne udgave og derpå læst anmeldelserne af den, kommer man i tvivl. Kan man overhovedet bedømme en forestilling efter anmeldelserne?

Trods de store divergenser, der er ridset op i behandlingen af 1984-udgaven mellem anmeldernes og min opfattelse af forestillingen, må svaret alligevel blive et ja. Man kan analysere forestillingens udtryk frem, ikke instruktørens mening. Det kan sagtens være en enkelt anmelders divergerende mening, der rammer instruktørens intentioner, mens resten af anmelderne snarere udtrykker tidens holdning.

Man kan derfor dømme en instruktørs intentioner forkert, men man kan til gengæld aflæse periodens holdning og tidens svar på hvorfor Jeppe drikker.

Tilbage står en stille undren. Ikke over diverse anmelderes klarsyn eller vrangsyn, men over hvordan det var muligt før i tiden at frembringe disse nuancerede og detaljerige figurportrætter med de få prøver og det enorme repertoire. At læse 'Reglement for Theater- Personalet' fra 1832 er forbløffende: dér fremgår det at antallet af prøver er fastsat til to foruden en generalprøve. "Til Prøverne bør enhver i forvejen at have giennemgaaet sin Rolle med Flid, og, med Undtagelse af de saakaldte Læseprøver, være saaledes forberedt, at han uden at bruge Bog, ved Souffleurens Hielp kan repetere samme. Hvo herimod forseer sig, mulcteres:

Første Prøve, for fuld Uvidenhed 50parten af sin Maanedsgage Anden Prøve, for fuld Uvidenhed 30te parten Generalprøve, for fuld Uvidenhed 20parten" (314)

Alligevel er utroligt nuancerede beskrivelser bevaret fra Rahbek, Y.Z., Emanuel Hansen m.fl.

Det må undre når man ved at fx. 'Jeppe' kun spilledes een eller to gange i sæsonen og når man betragter det enorme repertoire skuespilleren i øvrigt skulle igennem på en sæson, der omfattede mellem 60 og 75 skuespil!

Det kan beskrives men det kan ikke forklares eller forstås i dag, hvor kravene er andre og alligevel de samme. Det er stadig kravet om naturlighed, der bestemmer kritikkens dom, og det er stadig fordi man har en skuespiller, der egner sig til Jeppes rolle, at man spiller stykket. Er der endelig en anden mening, er den at udstille Baronens og Nilles tyranni.

Hvornår kommer den opsætning, der tør lade Jeppe tage ansvaret for sine handlinger og som tør lade teksten stå alene uden tildigtninger og beskæringer.

I alt for lang tid har vi set 'Den forvandlede Bonde'; nu vil vi gerne se 'Jeppe paa Bierget' - teksten kan tåle det!

8 NOTER

(1) Andersen, Vilhelm: 'Kritik. Teater' s.10 (Gyldendal 1914)

(2) Billeskov Jansen, F.J.: Indledning til 'Den politiske Kandestøber og tre andre Komedier', s.9 (Reitzel 1961)

(3) "Just Justesens Betænkning over Comoedier", i 'Comoedier Sammenskrevne for Den nye oprettede Danske Skue-Plads Ved Hans Mickelsen Borger og Indvaaner i Callundborg. Med Just Justesens Fortale Første Toma. Tryckt Aar 1723' (Kbh. 1723)

(4) Molbech, Christian: 'Ludvig Holbergs Comedier', s.327 (Schultz 1843)

(5) 'Dansk Litteraturhistorie' bd. 3, s.455 (Gyldendal 1983)

(6) Holberg, Ludvig: 'Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab', citeret fra: F.J. Billeskov Jansens udgave: 'Værker i tolv bind', bd.1, s.84 (Rosenkilde og Bagger 1969)

(7) samme, s.66

(8) samme, s.252

(9) Barfoed, Niels: 'Don Juan', s.78 (Gyldendal 1978)

(10) Hurd, Richard: "Notes on the Epistle to Augustus", i "The Plays of William Shakespeare', bd.VI, notes by Samuel Johnson and George Steevens, s.559 (London 1793)

(11) Biehl, Charlotte Dorothea: 'Comedier', fortalen (Kbh. 1793)

(12) Brandes, Georg: 'Ludvig Holberg', s.237 (Gyldendal 1884)

(13) Bidermann *Utopia', citeret fra K.L. Rahbek 'Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter, bd.6, s. 146-164 (Schultz 1804-1806)

(14) Descartes, René: 'Oeuvres de Descartes', bd.XI, artikel CCXI (Paris 1909)

(15) Foss, Kåre: 'Konge for en dag', s. 130 (Oslo 1946)

(16) 'Udvalg af danske Viser', ved R.Nyerup og Rasmussen (Schultz 1821)

(17) 'Danske Skæmteviser' udgivet af H. Grüner Nielsen (Kbh. 1927-1928)

(18) Mantzius, Karl: 'Skuespilkunstens Historie', bd.II, s. 138-139 (Kbh. 1899)

(19) Brix, Hans: 'Analyser og Problemer', bd. 1, s. 149 (Gyldendal 1933)

(20) samme, s. 120

(21) Billeskov Jansen, F.J.: Indledning til 'Den politiske Kande- støber og tre andre Komedier', s.9 (Reitzel 1961)

(22) "Just Justesens Betænkning over Comoedier", i 'Comoedier sammenskrevne for Den nye oprettede Danske Skue-Plads Ved Hans Mickelsen Borger og Indvaaner i Callundborg. Med Just Justesens Fortale Første Toma. Tryckt Aar 1723 (Kbh. 1723)

(23) Holberg, Ludvig: "Første Brev til en højvelbaaren Herre" citeret fra F.J. Billeskov Jansens udgave: 'Værker i tolv bind', bd.12, s.122 (Rosenkilde og Bagger 1971)

(24) Nystrøm, Ejler: 'Den danske Komedies Oprindelse", s.175 (Gyldendal 1918)

(25) Hansen, Peter: 'Den danske Skueplads', bd.1, s.114 (Bojesens Kunstforlag 1889-1896)

(26) Jensen, Anne E.: 'Teatret i Lille Grønnegade', s.200-201 (Nyt Nordisk Forlag 1972)

(27) Holberg, Ludvig: "Epistel 66", i 'Epistler, Befattende Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, item Skiemtsomme Materier', 1.-5. Tome (Kbh. 1748-1754)

(28) Overskou, Thomas: 'Den danske Skueplads', bd.II, s.93 (Kbh. 1856)

(29) 'Det danske National-Teater', red. Aumont & Collin, bd.1, s.424 (Kbh. 1896-1899)

(30) Rosenstand-Goiske, Peder: 'Den dramatiske Journal', nr.10, 1.årg. (Kbh. 1771-1772)

(31) samme, nr.14, 1.årg.

(32) Rosenstand-Goiske, Peder: 'Kritiske Efterretninger om Den kongelige danske Skueplads 1778-80', s.16 (Kbh. 1839)

(33) Rosenstand-Goiske, Peder: 'Den dramatiske Journal', nr.10, 1.årg. (Kbh. 1771-1772)

(34) samme, nr.22, 1.årg.

(35) samme, nr.3, 2.årg.

(36) samme, nr.34, 1.årg.

(37) samme, nr.17, 2.årg.

(38) samme, nr.3, 2.årg.

(39) samme, nr.22, 1.årg.

(40) samme, nr.22, 1.årg.

(41) Normann, I.C.: 'Holberg paa Teatret', s.56 (Gyldendal 1919)

(42) Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger', bd.II, s.72-73 (Schultz 1788)

(43) Rahbek, Knud Lyne: "Breve fra en gammel Skuespiller til hans Søn" (VI), artikel i 'Det Almindelige danske Bibliotek', nr.3, juli 1778 (Prost Kbh.)

(44) Thurah, Laurids Lauridsen de: 'Hafnia Hodierna eller Udførlig Beskrivelse om den Kongelige Rezidentz og Hovedstad Kiøbenhavn', s.203 (Kbh. 1748)

(45) Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger', bd.II, s.86 (Schultz 1788)

(46) samme, s.82

(47) samme, s.88

(48) samme, s.207

(49) Rahbek, Knud Lyne: "L. Holbergs Comoedier", artikel i 'Dansk Litteraturtidende', nr.51, 1829 (Seidelin Kbh.)

(50) Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger', bd.II, s.92 (Schultz 1788)

(51) samme, s.74-75

(52) Rahbek, Knud Lyne: "Den Stundesløse", anmeldelse i 'Dramatisk og Literarisk Tillæg til Morgenposten', nr.19 & 20, 8.juni 1792 (Poulsens Forlag Kbh.)

(53) Rahbek, Knud Lyne: 'Ludvig Holberg som Lystspildigter, bd.I, s.251-252 (Thiele Kbh. 1815-1817)

(54) samme, s.263

(55) samme, s.264

(56) Junge, Joachim: 'Den Nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog', s.94 (Popp Kbh. 1798)

(57) samme, s.59-60

(58) Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger', bd.II, s.81, (Schultz 1788)

(59) Rahbek, Knud Lyne: "Formedelst indtrufne Forandringer blive enten under eet, eller Stykkeviis underhaanden bortsolgt følgende Meubler og Effecter, tilhørende den danske Skueplads", artikel i 'Den danske Tilskuer', nr.41-42, 7.juni 1792 (Schultz Kbh.)

(60) Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger', bd.II, s.76 (Schultz 1788)

(61) Rahbek, Knud Lyne: 'Ludvig Holberg som Lystspildigter', bd.I, s.234 (Thiele Kbh. 1815-1817)

(62) Thomsen, Ove (Y.Z.): "Dramaturgiske Bidrag", artikel i 'Bertha', bd.1, s.300-312 (Bendixen Kbh. 1827)

(63) Schyberg, Frederik: 'Dansk Teaterkritik', s.146 (Gyldendal 1937)

(64) Thomsen, Ove: "Dramaturgiske Bidrag", artikel i 'Hertha', bd.1, s.302 (Bendixen Kbh. 1827)

(65) samme, s.304

(66) samme, s.307

(67) samme, s.306

(68) samme, s.311

(69) samme, s.312

(70) Rahbek, Knud Lyne: 'Ludvig Holberg som Lystspildigter', bd.I, s.253 (Thiele Kbh. 1815-1817)

(71) Thomsen, Ove: anmeldelse i 'Literatur-, Kunst- og Theaterblad', nr.37, 4.årg. (Kbh. 1824)

(72) Oehlenschläger, Adam: 'Holbergs Lustspiele', bd.1, s.XXV (Brockhaus Leipzig 1822-23)

(73) Oehlenschläger, Adam: "Theatret", anmeldelse i 'Prometheus', bd.2, s.175 (Kbh. 1833)

(74) Oehlenschläger, Adam: 'Holbergs Jubelfest' (Popp Kbh. 1822)

(75) Schiller, Fr.: 'Kleinere prosaische Schriften', bd.2. s. 158 (Leipzig 1800)

(76) Oehlenschläger, Adam: "Om Holberg", artikel i 'Prometheus', bd.4, s.67 (Kbh. 1833)

(77) samme, s.69 & 75

(78) Schlegel, August Wilhelm: 'Vorlesungen über Dramatische Kunst und Litteratur', s.216 (Heidelberg 1809)

(79) Boye, A.E.: "Fragmenter over Holberg" VII, i 'Athene', november 1817, s.382 (Gyldendal)

(80) samme, s.383

(81) Oehlenschläger, Adam: "Theatret", anmeldelse i 'Prometheus', bd.2, s.176-177 (Kbh. 1833)

(82) samme, s. 178

(83) Liebenberg, F.L.: 'Bidrag til den Oehlenschlägerske Literaturs Historie', bd.2 (Sanfundet til den danske Literaturs Fremme 1868)

(84) Thomsen, Ove: "Dramaturgiske Bidrag", artikel i 'Hertha', bd.1, s.305 (Bendixen Kbh. 1827)

(85) Oehlenschläger, Adam: "Theatret", anmeldelse i 'Prometheus', bd.2, s.181 (Kbh. 1833)

(86) samme, s.179

(87) samme, s.181

(88) samme, s.175

(89) Schlegel, August Wilhelm: 'Vorlesungen über Dramatische Kunst und Litteratur', s.216-217 (Heidelberg 1809)

(90) Oehlenschläger, Adam: "Theatret", anmeldelse i 'Prometheus', bd.2, s.181 (Kbh. 1833)

(91) samme, s.181

(92) Heiberg, Johan Ludvig: 'Udsigt over den danske skjønne Literatur', s.56 (Seidelin Kbh. 1831)

(93) samme, s.57

(94) Jørgensen Jomtou: "Lystspil", artikel i 'Tilskueren', nr.3, 1.årg. (Kbh. 1831)

(95) Thortsen, Carl Adolph: 'Historisk Udsigt over den danske Literatur' (Reitzel 1839)

(96) Molbech, Christian: 'L. Holbergs Comedier', s.327 (Schultz 1843)

(97) samme, s.332

(98) samme, s.331

(99) Philipsen, C.J.A.: 'Den Holbergske Litteraturhistorie og Bibliographie', s.32 (Thiele Kbh. 1847)

(100) samme, s.34

(101) samme, s.33

(102) Horrebow Haste, Peder: anmeldelse i "Thalia, et Blad for Skuespilyndere', nr.8 1796 (Poulsen Kbh.)

(103) Philipsen, C.J.A.: 'Den Holbergske Litteraturhistorie og Bibliographie', s.32 (Thiele Kbh. 1847)

(104) samme, s.33

(105) Normann, I.C.: 'Holberg paa Teatret', s. 174 (Gyldendal 1919)

(106) Goldschmidt, Meir: "Dagbog", anmeldelse i 'Nord og Syd', 6.marts 1851 (Kbh.)

(107) samme

(108) Clausen, H.N.(?): anmeldelse i 'Fædrelandet', 1.april 1851

(109) anonym anmeldelse i 'Flyveposten', 4.marts 1851

(110) Goldschmidt, Meir: "Dagbog", anmeldelse i 'Nord og Syd', 6.marts 1851 (Kbh.)

(111) anonym anmeldelse i 'Flyveposten', 6.marts 1851

(112) Krogh, Torben: "En stor Holbergskuespiller", artikel i 'Danske Studier' 1954 (Schultz Kbh.)

(113) Algreen-Ussing, T.: 'Kongelige Reskripter og Resolutioner 1855', s.113-114 (Gyldendal 1861)

(114) Bøgh, Erik: artikel i 'Flyveposten' 12.februar 1857

(115) anonym anmeldelse i 'Dagbladet', 11.februar 1857

(116) anonym anmeldelse i 'Flyveposten', 11.februar 1857

(117) anmeldelse under mærket -r- i 'Fædrelandet', 11.februar 1857

(118) Krieger, Frederik: "Theatersaisonen 1864-1865", artikel i 'Dansk Maanedsskrift', 1.bd., s.501 (Gyldendal 1865)

(119) Goldschmidt, Meir: "Jeppe paa Bjerget", anmeldelse i 'Nord og Syd', 21.februar 1857 (Kbh.)

(120) Goldschmidt, Meir: artikel i 'Nord og Syd', 1.januar 1857 (Kbh.)

(121) anonym notits i 'Dagbladet', 17. februar 1857

(122) Hauch, Carsten: 'Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner', s.308 (Reitzel 1861)

(123) samme, s.314

(124) samme, s.315-316

(125) samme, s.329

(126) samme, s.308-309

(127) samme, s.309

(128) samme, s.332

(129) samme, s.333

(130) samme, s.335

(131) samme, s.353

(132) samme, s.353

(133) samme, s.335

(134) samme, s.311

(135) samme, s.310

(136) samme, s.323

(137) samme, s.311

(138) samme, s.317

(139) samme, s.318

(140) samme, s.319-320

(141) samme, s.320

(142) samme, s.321

(143) samme, s.322

(144) samme, s.343

(145) samme, s.344

(146) Smith, C.W.: 'Om Holbergs Levnet og populære Skrifter', s.175 (Schönberg 1858)

(147) samme, s.176

(148) samme, s.177

(149) samme, s.174

(150) samme, s.173

(151) Petersen, N.M.: 'Bidrag til den danske Litteraturs Historie', s.628 (Kbh. 1858)

(152) samme, s.629

(153) Schwartz, Athalia: anmeldelse i 'Norden', 22.marts 1863

(154) Schyberg, Frederik: 'Dansk Teaterkritik', s.260 (Gyldendal 1937)

(155) Hansen, Emanuel: 'Dramaturgiske Optegnelser', s.84 (Kbh. 1863)

(156) Overskou, Thomas: 'Den danske Skueplads', bd.7, s.129, (Kbh. 1876)

(157) Krieger, Frederik: "Theatersaisonen 1864-1865" artikel i 'Dansk Maanedsskrift', bd.1, s.502 (Gyldendal 1865)

(158) samme, s.501

(159) samme, s.503

(160) Smith, C.W.: artikel i 'Fædrelandet', 16.august 1865

(161) Schmidt, Rudolf: "Om Jeppe paa Bjerget" i 'For Idé og Virkelighed', s.342 (Wroblewskys Forlag Kbh. 1873)

(162) samme, s.349

(163) samme, s.353

(164) samme, s.356

(165) samme, s.337

(166) samme, s.346

(167) samme, s.340

(168) Jacobsen, J.P.: brev citeret i 'Samlede Værker, bd.5, s.90-91 (Rosenkilde og Bagger 1973)

(169) Rosendal, N.: artikel i 'Højskolebladet', 5. december 1884

(170) Clausen, Sophus: anmeldelse i 'Horsens Folkeblad', 9.marts 1886

(171) Skavlan, Oluf: 'Holberg som Komedieforfatter', s.152 (Kristiania 1872)

(172) Brandes, Georg: anmeldelse i 'Illustreret Tidende', nr.443, 22.marts og nr.444, 5.april 1868

(173) Brandes, Georg: 'Ludvig Holberg', s.248 (Gyldendal 1884)

(174) Brandes, Georg: "Ludvig Holberg som Komedieforfatter" i 'Jubeludgave af Ludvig Holbergs samtlige Comoedier', bd.III, s.24-26 (Ernst Bojesens Kunstforlag Kbh. 1883-1888)

(175) Brandes, Edvard: 'Dansk Skuespilkunst', s.306-308 (Philipsen 1880)

(176) anonym anmeldelse i 'Nationaltidende', 24.marts 1888

(177) Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 24.marts 1888

(178) anonym anmeldelse i 'Morgenbladet', 24.marts 1888

(179) Andersen, Vilhelm: 'Kritik. Teater', s.19 (Gyldendal T914)

(180) anonym anmeldelse i 'Samfundet', 16. februar 1903

(181) anonym anmeldelse i 'Vort Land', 16.februar 1903

(182) Gulmann, Christian: "Jeppe paa Bjerget. En scenisk Studie" i 'Dansk Tidsskrift', s.286-292 (Gad 1903)

(183) anonym anmeldelse i 'Samfundet', 24.februar 1903

(184) læserbrev i 'Nationaltidende', 20.februar 1903

(185) Mantzius, Karl: artikel i 'Dannebrog', 26.februar 1903

(186) Gnudtzmann, Albert: anmeldelse i 'Nationaltidende' 16.februar 1903

(187) Clausen, Julius: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 16. februar 1903

(188) Leopold, Svend: "Teaterindtryk fra februar 1903. Det kgl. Teater", artikel i 'Teatret', s.69-70, 2.årg. (Kbh. 1903)

(189) Henriques, Robert: anmeldelse i "Vort Land', 24.februar 1903

(190) Gnudtzmann, Albert: anmeldelse i 'Nationaltidende', 24. februar 1903

(191) Falkmann, A.: anmeldelse i 'Nationaltidende', 15.februar 1903

(192) Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 15.februar 1903

(193) Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 17.februar 1903

(194) pseudonymet 'Hilarius': artikel i 'Politiken', 18.februar 1903

(195) anonym anmeldelse i 'Vort Land', 15.februar 1903

(196) Nielsen, Harald: 'Holberg i Nutidsbelysning', s.109 (Aschehoug Kbh. 1923)

(197) Malberg, Henrik: "Bonden paa Scenen", artikel i 'Scenisk Kunst', s.109 (Nyt Nordisk Forlag 1917)

(198) Vedel, Valdemar: anmeldelse i 'Nationaltidende', 4.december 1917

(199) Rimestad, Christian: anmeldelse i 'København', 4.december 1917

(200) Lind, Helmer: anmeldelse i 'Illustreret Tidende', nr.63, 16.december 1917 (Kbh.)

(201) Lange, Sven: anmeldelse i 'Politiken', 4.december 1917

(202) Møller, Valdemar: anmeldelse i 'Vort Land', 4.december 1917

(203) Schiøler, Anna Koch: anmeldelse i 'Hovedstaden', 4.december 1917

(204) Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 24.september 1918

(205) Lange, Sven: anmeldelse i 'Verden og Vi', 14.december 1917

(206) Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 4.december 1917

(207) Clausen, Julius: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 4.december 1917

(208) Malberg, Henrik i et interview af Christian Torpe i 'Politiken' , 26.december 1954

(209) anonym anmeldelse i 'Hejmdal, 25.oktober 1917

(210) anonym anmeldelse i 'Danskeren', 27.oktober 1917

(211) Andersen, Vilhelm: 'Holberg Billedbog', s.11 (Aschehoug 1922)

(212) Brix, Hans: 'Danmarks Digtere', s.71 (Aschehoug 1925 & 1951)

(213) Bull, Francis: 'Norsk Litteraturhistorie', bd.II, s.330 (Aschehoug 1928)

(214) Nielsen, Harald: 'Holberg i Nutidsbelysning', s.124 (Aschehoug 1923)

(215) samme, s.2-3

(216) samme, s.3

(217) samme, s.138

(218) samme, s.139

(219) Jensen, Bernhard: "Er Det kgl. Teaters Iscenesættelse af Jeppe paa Bjerget i visse Henseender forældet?", artikel i 'Tilskueren', s.451-455 (Gyldendal 1923)

(220) Jensen, Bernhard: 'Omkring Holberg', s.32 (Nyt Nordisk 1934)

(221) samme, s.34

(222) samme, s.37-38

(223) samme, s.38

(224) samme, s.39

(225) samme, s.40

(226) Andersen, Jens Kristian: 'Ludvig Holberg; statsborger, intellektuel, dramatiker', s.57 (Danmarks Radio-hæfte 1984)

(227) Nielsen, Harald: 'Holberg i Nutidsbelysning', s.4 (Aschehoug 1923)

(228) Borberg, Svend: anmeldelse i 'Politiken', 30.august 1931

(229) Dam, Inge: anmeldelse i 'Aftenbladet', 1 .april 1936

(230) Wiinblad, Georg: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 7.marts 1941

(231) Dam, Inge: anmeldelse i 'Aftenbladet', 6.marts 1941

(232) Barfod, Thorkild: anmeldelse i 'Fædrelandet', 7.marts 1941

(233) Borberg, Svend: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 7.marts 1941

(234) Schyberg, Frederik: anmeldelse i 'Politiken', 7.marts 1941

(235) Andersen, Jens Kristian: 'Ludvig Holberg; statsborger, intellektuel, dramatiker', s.54 (Danmarks Radio-hæfte 1984)

(236) Geismar, Oscar: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 7.marts 1941

(237) Schiørring, Nils: anmeldelse i 'Nationaltidende', 7.marts 1941

(238) Brix, Hans: anmeldelse i 'Berlingske Aftenavis', 1.april 1941

(239) Brix, Hans: 'Ludvig Holbergs Komedier', s.84 (Gyldendal 1942)

(240) samme, s.85

(241) samme, s.91

(242) samme, s.94

(243) Dam, Inge: anmeldelse i 'Aftenbladet', 3.januar 1955

(244) Uldall, Sten: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 1.januar 1955

(245) Brix, Hans: anmeldelse i 'Berlingske Tidende.', 3.januar 1955

(246) Møller Kristensen, Sven: anmeldelse i 'Land og Folk', 1.januar 1955

(247) Helmuth, Osvald: interview i 'Socialdemokraten', 1.januar 1955

(248) Erichsen, Svend: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 1.januar 1955

(249) Budtz-Jørgensen, Jørgen: anmeldelse i 'Dagens Nyheder', 3.januar 1955

(250) Ekman, Ulf: anmeldelse i 'Information', 3.januar 1955

(251) Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 1.januar 1955

(252) Dissing, Volmer: kronik i 'Berlingske Tidende', 28.september 1954

(253) Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 1.januar 1956

(254) Ekman, Ulf: anmeldelse i 'Information', 2.januar 1956

(255) Sandfeldt, Gunnar: "Thalia i Provinsen 1870-1920', s.281 (Nyt Nordisk Forlag 1968)

(256) Møller, Hans: "Komik og Humor i Holbergs Komedier", artikel i 'Danske Studier', s.24 (Schultz Kbh. 1954)

(257) Kabell, Aage: 'Faser af dansk Digtning', s.43 (Rosenkilde 1959)

(258) Foss, Kåre: "Jeppe på Bjerget eller den forvandlede Bonde", artikel i 'Edda', s.2-4 (Aschehoug Oslo 1954)

(259) Dissing, Volmer: kronik i 'Berlingske Tidende', 28.september 1954

(260) Team Teatret spillede 'Jean de France (1979) & Det kgl. Teater 'Den pantsatte Bondedreng', ise. af Edvin Tiemroth (1966)

(261) Kruuse, Jens: 'Holbergs Maske', s.224-225 (Gyldendal 1964)

(262) samme, s.226

(263) samme, s.232

(264) Billeskov Jansen, F.J.: 'Holberg som Epigrammatiker og Essayist', bd.1, s.13 (Munksgaard 1938)

(265) Billeskov Jansen, F.J.: 'Danmarks Digtekunst', bd.II, s.172-173 (Munksgaard 1947)

(266) Billeskov Jansen, F.J.: 'Dansk Litteraturhistorie', bd.1, s.292-293 (Politiken 1964 & 1976)

(267) samme, bd.II, s.64

(268) Billeskov Jansen, F.J.: 'Ludvig Holberg - Værker i tolv Bind', bd.III, s.6 (Rosenkilde og Bagger 1969)

(269) Billeskov Jansen, F.J.: 'Holberg og hans tid', s.78 (Gyldendal 1979)

(270) Billeskov Jansen, F.J.: kommentar i "Jeppe paa Bierget og tre andre Komedier', s.188 (Reitzel 1961)

(271) Brøndsted, Mogens & Møller Kristensen, Sven: 'Danmarks Litteratur', s.73 (Gyldendal 1963)

(272) Schønberg, Knud: anmeldelse i 'Ekstra Bladet', 8.januar 1971

(273) Kragh-Jacobsen, Svend: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 8.januar 1971

(274) Lenz, HansGeorg: anmeldelse i 'Information', 8.januar 1971

(275) Neiiendam, Henrik: anmeldelse i 'Berlingske Aftenavis', 15. januar 1971

(276) Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 8.januar 1971

(277) Finneman, Niels Ole: "Den litterære Dannelse, Bidrag til kritik af den borgerlige bevidsthedsproduktion", artikel i 'Kontext', nr.4-6, 2.årg., s.53 (Kbh. 1973)

(278) samme, s.54

(279) samme, s.55

(280) samme, s.56

(281) Heggelund, Kjell: 'Norsk Litteraturhistorie', bd.1, s.488 (Cappelen Oslo 1974)

(282) Albjerg, Asger: 'Ludvig Holbergs poetiske maskerade', s.131 (Vinten Kbh. 1978)

(283) samme, s.129

(284) samme, s.137

(285) samme, s.133

(286) samme, s. 134

(287) samme, s.135

(288) samme, s.138

(289) Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 19.januar 1978

(290) Høgsbro, Helle: anmeldelse i 'Land og Folk', 19.januar 1978

(291) Mørk, Ebbe: anmeldelse i 'Politiken', 19.januar 1978

(292) Rask, Elin: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 15.februar 1979

(293) Lundgren, Henrik: anmeldelse i 'Information', 14.februar 1979

(294) Hvidt, Erik: anmeldelse i 'Weekend-Avisen', 16.februar 1979

(295) Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 14.februar 1979

(296) Mørk, Ebbe: anmeldelse i 'Politiken', 14.februar 1979

(297) Lauring, Palle: 'Krig, comedier og enevoldsmagt', s.154 (Schönberg 1979)

(298) Nielsen, Erik A.: 'Holbergs komik', s.320-321 (Gyldendal 1984)

(299) samme, s.322

(300) samme, s.250

(301) samme, s.319

(302) samme, s.182

(303) Rasmussen, Bent: 'Om Ludvig Holberg', s.26 (Drama 1984)

(304) samme, s.27

(305) samme, s.28

(306) Jensen, Anne E.: 'Holberg og kvinderne eller Et forsvar for ligeretten', s.105-107 (Gyldendal 1984)

(307) Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 10.september 1984

(308) Rask, Elin: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 11.september 1984

(309) Naur, Robert: anmeldelse i 'Politiken', 10.september 1984

(310) Sørensen, Viggo: anmeldelse i 'Jyllandsposten', 10.september 1984

(311) Nielsen, Erik A.: 'Holbergs komik', s.402 (Gyldendal 1984)

(312) Holberg, Ludvig: 'Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab', citeret fra 'Værker i tolv bind', bd.1, s.83 (Rosenkilde og Bagger 1969)

(313) anonym artikel: "Satyrs Vandringer. Hvorledes maa man efter den nyeste Mode gaae i Theatret?" i 'Dagen', 6.marts 1824

(314) 'Reglement for Theaterpersonalet', givet af Direktionen 1.september 1832

9 BIBLIOGRAFI

Navngivne artikler og anmeldelser i tidsskrifter og aviser er op- ført under forfatterens navn; anonyme anmeldelser og artikler er placeret bagerst i litteraturlisten.

9.1 PRIMÆRVÆRKER

Holberg Ludvig: 'Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab' (Kbh.1716), optaget i 'Værker i tolv Bind', udg. ved F.J. Billeskov Jansen, bd.1 (Rosenkilde og Bagger 1969)

Holberg, Ludvig: 'Comoedier Sammenskrevne for Den nye oprettede Danske Skueplads ved Hans Mickelsen Borger og Indvaaner i Callundborg. Med Just Justesens Fortale Første Toma. Tryckt Aar 1723' (Kbh.1723)

Holberg, Ludvig: 'Comoedier Sammenskrevne for Den nye oprettede Danske Skue-Plads Ved Hans Mickelsen Borger og Indvaaner i Callundborg Tredie Toma' (Kbh.1725)

Holberg, Ludvig: 'Første Brev til en højvelbaaren Herre', oversat af Christopher Maaløe efter 'Epistola' (1728), optaget i 'Værker i tolv Bind', udg. ved F.J. Billeskov Jansen, bd.12 (Rosenkilde og Bagger 1971)

Holberg, Ludvig: 'Epistler, Befattende Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske, item Skiemtsomme Materier', 1.-5. Tome (Kbh.1748-1754)

9.2 SEKUNDÆRVÆRKER

Albjerg, Asger: 'Ludvig Holbergs poetiske maskerade' (Vinten 1978)

Algreen-Ussing, T.: 'Kongelige Reskripter og Resolutioner 1855' (Gyldendal 1861)

Andersen, Jens Kristian: 'Ludvig Holberg; statsborger, intellektuel, dramatiker' (Danmarks Radio-hæfte 1984)

Andersen, Vilhelm: 'Holberg Billedbog' (Aschehoug Kbh. 1922)

Andersen, Vilhelm: 'Kritik. Teater' (Gyldendal 1914)

Aumont, Arthur & Collin, Edgar: 'Det danske Nationalteater 1748-1889' (Kbh. 1896-1899)

Barfod, Thorkild: anmeldelse i 'Fædrelandet', 7.marts 1941

Barfoed, Niels: 'Don Juan' (Gyldendal 1978)

Bidermann: 'Utopia', Optaget i 'Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter', ved Knud Lyne Rahbek, bd.6 (Schultz 1804-1806)

Biehl, Charlotte Dorothea: 'Comedier' (Kbh. 1773)

Billeskov Jansen, F.J.: 'Danmarks Digtekunst' (Munksgaard 1947)

Billeskov Jansen, F.J. & Albeck, Gustav: 'Dansk Litteratur Historie', bd.2 (Politikens Forlag 1964 & 1976)

Billeskov Jansen, F.J.: 'Holberg og hans tid' (Gyldendal 1979)

Billeskov Jansen, F.J.: 'Holberg som Epigrammatiker og Essayist' (Munksgaard 1938)

Billeskov Jansen, F.J.: 'Jeppe paa Bierget og tre andre Komedier' (Reitzel 1961)

Billeskov Jansen, F.J.: 'Den politiske Kandestøber og tre andre Komedier' (Reitzel 1961)

Bjørnbak, Lars: artikel i 'Aarhus Amtstidende', 19.februar 1873

Borberg, Svend: anmeldelse i 'Politiken', 30.august 1931

Borberg, Svend: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 7.marts 1941

Borup, Morten: 'Jeppe paa Bjerget' udgivet med kommentarer (Kbh. 1936)

Boye, A.E.: "Fragmenter over Holberg" VII, artikel i 'Athene', november 1817 (Gyldendal)

Brandes, Edvard: 'Dansk Skuespilkunst' (Philipsen 1880)

Brandes, Edvard: 'Holberg og hans Scene' (Gyldendal 1898)

Brandes, Edvard: 'Om Teater' (Politikens Forlag 1947)

Brandes, Georg: 'Kritiker og Portrætter' (Gyldendal 1870)

Brandes, Georg: 'Ludvig Holberg' (Gyldendal 1884)

Brandes, Georg: "Ludvig Holberg som Komedieforfatter", artikel i 'Jubeludgave af Ludvig Holbergs samtlige Comoedier', ved F.L. Liebenberg (Ernst Bojesens Kunstforlag, Kbh. 1883-1888)

Brandes, Georg: anmeldelse i 'Illustreret Tidende', nr.443 & 444 (Kbh. 1868)

Brix, Hans: 'Analyser og Problemer', bd.1 (Gyldendal 1933)

Brix, Hans: 'Danmarks Digtere' (Aschehoug 1925 & 1951)

Brix, Hans: 'Ludvig Holbergs Komedier' (Gyldendal 1942)

Brix, Hans: anmeldelse i 'Berlingske Aftenavis', 1.april 1941

Brix, Hans: anmeldelse i 'Berlingske Aftenavis', 3.januar 1955

Brøndsted, Mogens & Møller Kristensen, Sven: 'Danmarks Litteratur' (Gyldendal 1963)

Budtz-Jørgensen, Jørgen: anmeldelse i 'Dagens Nyheder'. 1.januar 1955

Bull, Francis: 'Norsk Litteraturhistorie' (Aschehoug 1928)

Bødtcher, Ludvig: anmeldelse i 'Literatur-, Kunst- og Theaterblad', nr.22 (Kbh. 1824)

Bøgh, Erik: artikel i 'Flyveposten', 12.februar 1857

Clausen. H. N.: anmeldelse i 'Fædrelandet', 1 .april 1851

Clausen, Julius: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 16. februar 1903

Clausen, Julius: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 4.december 1917

Claussen, Sophus: anmeldelse i 'Horsens Folkeblad', 9.marts 1886

Collin, Edgar & Aumont, Arthur: 'Det danske Nationalteater 1748-1889' (Kbh. 1896-1899)

Dam, Inge: anmeldelse i 'Aftenbladet', 1 .april 1936

Dam, Inge: anmeldelse i 'Aftenbladet', 6. marts 1941

Dam, Inge, anmeldelse i 'Aftenbladet', 3. januar 1955

Danske Skæmteviser, udg. af H. Grüner Nielsen (Kbh. 1927-1928)

Descartes, René: 'Oeuvres de Descartes', bd.XI (Paris 1909)

Dissing, Volmer: kronik i 'Berlingske Tidende', 28. september 1954

Ekman, Ulf: anmeldelse i 'Information', 3. januar 1955

Ekman, Ulf: anmeldelse i 'Information', 2. januar 1956

Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 1. januar 1955

Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 1 .januar 1956

Engberg, Harald: anmeldelse i 'Politiken', 8. januar 1971

Erichsen, Svend: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 1 .januar 1955

Falkmann, A.: anmeldelse i 'Nationaltidende', 15. februar 1903

Finnemann, Niels Ole: "Den litterære Dannelse. Bidrag til kritik af den borgerlige bevidsthedsproduktion", artikel i 'Kontext', 2.årg., nr. 4-6 (Kbh. 1973)

Foss, Kåre: "Jeppe Paa Bjerget eller den forvandlede Bonde", artikel i 'Edda' 1954 (Aschehoug Oslo)

Foss, Kåre: 'Konge for en dag' (Oslo 1946)

Garde, Axel: kronik i 'Berlingske Aftenblad', 8.januar 1944

Geismar, Oscar: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 7.marts 1941.

Gnudtzmann, Albert: anmeldelse i 'Nationaltidende' , 16.februar 1903

Gnudtzmann, Albert: anmeldelse i 'Nationaltidende' 24.februar 1903

Goldschmidt, Meir: "Dagbog", anmeldelse i 'Nord og Syd', 6.marts 1851 (Kbh.)

Goldschmidt, Meir: "Jeppe paa Bierget", anmeldelse i 'Nord og Syd' 21.februar 1857 (Kbh.)

Goldschmidt, Meir: artikel i 'Nord og Syd', 1.januar 1857 (Kbh.)

Gulman, Christian: "Jeppe paa Bierget. En scenisk Studie", artikel i 'Dansk Tidsskrift' 1903 (Gad)

Hansen, Emanuel: 'Dramaturgiske Optegnelser' (1863)

Hansen, Peter: 'Den danske Skueplads' I-III (Bojesens Kunstforlag Kbh. 1889-1896)

Hauch, Carsten: "Om Jeppe paa Bjerget eller den forvandlede Bonde", artikel i 'Nordisk Universitets Tidskrift', nr.3 1857 (Ingerslevs Forlag Kbh.)

Hauch, Carsten: 'Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner' (Reitzel 1861)

Heggelund, Kjell: 'Norsk Litteraturhistorie' (Cappelen Oslo 1974)

Heiberg, Johan Ludvig: 'Udsigt over den danske skjønne Literatur' Seidedelin 1831)

Helmuth, Osvald: interview i 'Socialdemokraten', 1.januar 1955

Henriques, Robert: anmeldelse i 'Vort Land', 24.februar 1903

Holberg på Scenen, udgivet i serien 'Teatervidenskabelige Studier', bd.IX (Gyldendal 1984)

Horatii Flacci, Q.: 'Epistola ad Augustus', with an English Commentary and Notes by Richard Hurd (London 1753)

Horrebow Haste, Peder: anmeldelse i 'Thalia, et Blad for Skuespilyndere', nr.8 1796 (Poulsens Forlag Kbh.)

Hougaard, Jens: "Embedsmandskultur under enevælden 1700-46", afsnit i 'Dansk Litteraturhistorie', bd.3 (Gyldendal 1983)

Hurd, Richard: "Notes on the Epistle to Augustus" i 'The Plays of William Shakespeare', bd.VI, notes by Samuel Johnson and George Steevens (London 1793)

Hvidt, Erik: anmeldelse i 'Weekend-Avisen', 16.februar 1979

Høgsbro, Helle: anmeldelse i 'Land og Folk', 19.januar 1978

Jacobsen, J.P.: brev til Edvard Brandes, optaget i 'Jacobsen, J.P.: Samlede Værker', bd.5 (Rosenkilde og Bagger 1973)

Jensen, Anne E.: 'Europæisk drama i Danmark 1722-70' (Akademisk Forlag 1968)

Jensen, Anne E.: 'Holberg og kvinderne eller Et forsvar for ligeretten' (Gyldendal 1984)

Jensen, Anne E.: 'Teatret i Lille Grønnegade' (Nyt Nordisk Forlag 1972)

Jensen, Bernhard: "Er Det kgl. Teaters Iscenesættelse af Jeppe paa Bjerget i visse Henseender forældet?", artikel i 'Tilskueren', juni 1923 (Gyldendal)

Jensen, Bernhard: 'Omkring Holberg' (Nyt Nordisk Forlag 1934)

Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 24.marts 1888

Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 15.februar 1903

Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 17.februar 1903

Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 24.september 1918

Jensen, C.E.: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 4.december 1917

Jeppesen, Alfred: 'Den danske skueplads på Holbergs tid' (Martins Forlag 1972)

Junge, Joachim: 'Den Nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog' (Popp Kbh. 1798)

Jürgensen, H.J.: 'Jeppe' (Gyldendal 1984)

Jørgensen Jomtou: "Lystspil", artikel i 'Tilskueren' 1831 (Kbh.)

Kabell, Aage: 'Faser af dansk Digtning' (Rosenkilde 1959)

Kierkegaard, Søren: 'Søren Kierkegaards Papirer' (Gyldendal 1920)

Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 19.januar 1978

Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 14.februar 1979

Kistrup, Jens: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 10.september 1984

Komediehuset paa Kgs. Nytorv 1748, red. Torben Krogh (Thanning og Appel 1948)

Kragh-Jacobsen, Svend: anmeldelse i 'Berlingske Tidende', 8.januar 1971

Krieger, Frederik: "Theatersaisonen 1864-1865", artikel i 'Dansk Maanedsskrift', 1.bd. 1865 (Gyldendal)

Krogh, Torben: Holberg i Det kgl. Teaters ældste Regiprotokoller (Gyldendal 1943)

Krogh, Torben: "En stor Holbergskuespiller", artikel i 'Danske Studier' 1954 (Schultz)

Krogh, Torben: 'Skuespilleren i det 18. Aarhundrede' i 'Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning', nr.205 (Branner 1958)

Krogh, Torben: 'Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier i de første Aar paa den genoprettede danske Skueplads' i 'Studier fra Sprogog Oldtidsforskning', nr.152, (Kbh. & Oslo 1929)

Kruuse, Jens: 'Det følsomme Drama' (Munksgaard 1934)

Kruuse, Jens: 'Holbergs Maske' (Gyldendal 1964)

Kruuse, Jens: 'En poetisk kriger - Ludvig Holberg' (Berlingske 1968)

Lange, Sven: anmeldelse i 'Politiken' 4.december 1917

Lange, Sven: anmeldelse i 'Verden og Vi', 14.december 1917

Lauring, Palle: 'Krig, comedier og enevoldsmagt' (Schönberg 1979)

Lenz, Hans-Georg: anmeldelse i 'Information', 8.januar 1971

Leopold, Svend: "Teaterindtryk fra februar Maaned. Det kgl. Teater", artikel i 'Teatret', 2.årg. (Kbh. 1903)

Liebenberg, F.L.: 'Bidrag til den Oehlenschlägerske Literaturs Historie', bd.2 (Samfundet til den danske Literaturs Fremme 1868)

Lind, Helmer: anmeldelse i 'Illustreret Tidende', nr.63, 16.december 1917

Lundgren, Henrik: anmeldelse i 'Information', 14.februar 1979

Malberg, Henrik: "Bonden paa Scenen", artikel i 'Scenisk Kunst' (Nyt Nordisk Forlag 1917)

Malberg, Henrik: interview i 'Politiken', 26.december 1954

Mantzius, Karl: artikel i 'Dannebrog', 26.februar 1903 Mantzius, Karl: 'Skuespilkunstens Historie', bd.II (Kbh. 1899)

Martensen, Julius: "Om Theatret i Lille Grønnegade", artikel i 'Museum 1894' (Gyldendal)

Molbech, Christian: 'L. Holbergs Comedier' (Schultz 1843)

Molbech, Christian: 'Ludvig Holberg og hans Samtid' (Kbh. 1845)

Müllertz: 'Bøger af og om Holberg' (Hagerup Kbh. 1944)

Møller, Hans: "Komik og humor i Holbergs komedier", artikel i 'Danske Studier' 1954 (Schultz)

Møller Kristensen, Sven & Brøndsted, Mogens: 'Danmarks Litteratur' (Gyldendal 1963)

Møller Kristensen, Sven: anmeldelse i 'Land og Folk', 1.januar 1955

Møller, Valdemar: anmeldelse i 'Vort Land', 4.december 1917

Mørk, Ebbe: anmeldelse i 'Politiken', 19.januar 1978

Mørk, Ebbe: anmeldelse i 'Politiken', 14.februar 1979

Naur, Robert: anmeldelse i 'Politiken', 10.september 1984

Neiiendam, Henrik: anmeldelse i 'Berlingske Aftenavis', 15.januar 1971

Neiiendam, Robert: 'Casino' (Korch Kbh. 1948)

Nielsen, Erik A.: 'Holbergs komik' (Gyldendal 1984)

Nielsen, Harald: 'Holberg i Nutidsbelysning' (Aschehoug 1923)

Normann, I.C.: 'Holberg paa Teatret' (Gyldendal 1919)

Nystrøm, Ejler: 'Den danske Komedies Oprindelse' (Gyldendal 1918)

Oehlenschläger, Adam: 'Holbergs Jubelfest' (Popp Kbh. 1822)

Oehlenschläger, Adam: 'Holbergs Lustspiele' (Brockhaus, Leipzig 1822-1823)

Oehlenschläger, Adam: "Om Holberg", artikel i 'Prometheus', bd.4 (Kbh. 1833)

Oehlenschläger, Adam: "Theatret", anmeldelse i 'Prometheus', bd.4 (Kbh. 1833)

Overskou, Thomas: 'Den danske Skueplads' I-VII, (Kbh. 1856-1876)

Overskou, Thomas: 'Oplysninger om Theaterforhold 1849-1858' (Stinck 1858)

Petersen, Niels Mathias: 'Bidrag til den danske Litteraturs Historie' (Kbh. 1858)

Philipsen, C.J.A.: 'Den Holbergske Litteraturhistorie og Bibliographie' (Thiele Kbh. 1847)

Prutz, Robert: 'Literaturhistorische Taschenbuch' (Leipzig 1844)

Prutz, Robert: 'Ludvig Holberg sein Leben und seine Schriften' (Stuttgart und Augsburg 1857)

Rahbek, Knud Lyne: 'Bidrag til den danske Skuepladses Historie' (Schultz 1822)

Rahbek, Knud Lyne: "Breve fra en gammel Skuespiller til hans Søn" VI, artikel i 'Det Almindelige danske Bibliotek', nr.3, juli 1778 (Frost Kbh.)

Rahbek, Knud Lyne: 'Dramatisk og Litterarisk Tillæg til Morgenposten' (Poulsen Kbh. 1792-1793)

Rahbek, Knud Lyne: 'Dramaturgiske Samlinger' (Schultz 1788)

Rahbek, Knud Lyne: "Formedelst indtrufne Forandringer blive enten under eet, eller Stykkeviis underhaanden bortsolgt følgende Meubler og Effecter, tilhørende den danske Skueplads", artikel i 'Den danske Tilskuer', nr.41-42, 7.juni 1792 (Schultz)

Rahbek, Knud Lyne: "Hvorledes de holbergske Lystspil skulle gives", artikel i 'Tilskueren', nr.17, 1.marts 1816 (Kbh.)

Rahbek, Knud Lyne: "L. Holbergs Comoedier", artikel i 'Dansk Litteraturtidende', nr.51, 1829 (Seidelin)

Rahbek, Knud Lyne: 'Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil', bd.1-3 (Thiele 1815-1817)

Rahbek, Knud Lyne: 'Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter' (Schultz 1804-1806)

Rahbek, Knud Lyne: "Om Ludvig Holberg, som Lystspildigter", artikel i 'Ny Minerva', februar 1806 (Schultz)

Rask, Elin: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 15.februar 1979

Rask, Elin: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 11.september 1984

Rasmussen, Erik: 'Om Ludvig Holberg' (Drama 1984)

Reglement for Theaterpersonalet (Kbh. 1832)

Rimestad, Christian: anmeldelse i 'København', 4.december 1917

Rosenstand-Goiske, Peder: 'Den dramatiske Journal' I-II (Kbh. 1771-1773)

Rosenstand-Goiske, Peder: 'Kritiske Efterretninger om den kongelige danske Skueplads', udgivet af Chr. Molbech (Kbh. 1839)

Sandfeld, Gunnar: 'Thalia i provinsen 1870-1920' (Nyt Nordisk 1968)

Schiller, Fr.: 'Kleinere prosaische Schriften' (Leipzig 1792-1800)

Schiller, Fr.: 'Thalia', bd.1-3 (Leipzig 1789-1791)

Schiøler, Anna Koch: anmeldelse i 'Hovedstaden', 4.december 1917

Schiørring, Nils: anmeldelse i 'Nationaltidende', 7.marts 1941

Schlegel, August Wilhelm: 'Beiträge zum dänischen Theater' (1747)

Schlegel, August Wilhelm: 'Vorlesungen über Dramatische Kunst und Litteratur' (Heidelberg 1809)

Schwartz, Athalia: anmeldelse i 'Norden', 22.marts 1862

Schyberg, Frederik: 'Dansk Teaterkritik indtil 1914' (Gyldendal 1937)

Schyberg, Frederik: anmeldelse i 'Politiken', 7.marts 1941

Schønberg, Knud: anmeldelse i 'Ekstra Bladet', 8.januar 1971

Skavlan, Oluf: 'Holberg som Komedieforfatter' (Kristiania 1872)

Smidt, Rudolf: "Om Jeppe paa Bjerget", artikel i 'For Idé og Virighed' 1873 (Wroblewskys Forlag Kbh.)

Smith, C.W.: 'Om Holbergs Levnet og populære Skrifter' (Schönberg 1858)

Smith, C.W.: artikel i 'Fædrelandet', 16.august 1865

Stender Petersen, Adolph: "Ett bidrag till "Jeppe"motivets historia" artikel i 'Edda' 1922 (Aschehoug Kristiania)

Sørensen, Viggo: anmeldelse i 'Jyllandsposten', 10.september 1984

Teatret paa Kongens Nytorv 1748-1948 (Berlingske Forlag 1948)

Thomsen, Ejnar: 'Sfinxen' (Gad 1954)

Thomsen, Ove: "Dramaturgiske Bidrag", artikel i 'Hertha' 1827 (Bendixens Forlag Kbh.)

Thomsen, Ove: anmeldelse i 'Literatur-, Kunst- og Theaterblad', nr. 27, 4.årg. (Kbh. 1824)

Thomsen, Ove: anmeldelse i 'Kjøbenhavns Morgenblad', nr.29-30 (Kbh. 1826)

Thortsen, Carl Adolph: 'Historisk Udsigt over den danske Literatur' (Reitzel 1839)

Thurah, Laurids Lauridsen de: 'Hafnia Hodierna eller Udførlig Beskrivelse om den Kongelige Rezidentz og Hovedstad Kiøbenhavn' (Kbh. 1748)

Udvalg af danske Viser, ved Nyerup & Rasmussen (Schultz 1821)

Uldall, Sten: anmeldelse i 'Kristeligt Dagblad', 1 .januar 1955

Vedel, Valdemar: anmeldelse i 'Nationaltidende', 4.december 1917

Wiinblad, Georg: anmeldelse i 'Socialdemokraten', 7.marts 1941

Wiingaard, Jytte: 'William Bloch og Holberg' (Gad 1966)

9.3 ANONYME ARTIKLER I TIDSSKRIFTER

-x- "Havde Holberg i vore Dage kunnet finde nyt Stof til Satirer", artikel i 'Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn', nr.90, 8.november 1825 (Kbh)

"Hvorledes de Holbergske Lystspil kunde og burde gives paa Skuepladsen", artikel i 'Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn', nr. 17, 27.februar 1816 (Kbh.)

"Smaae Bidrag til Det danske Theaters Historie", artikel i 'Nyt Aftenblad', nr.21-22 (Kbh. 1825)

9.4 ANONYME ANMELDELSER

'Dagbladet', 11.februar 1857

'Dagbladet', 17.februar 1857

'Danskeren', 27.oktober 1917

'Flyveposten', 4.marts 1851

'Flyveposten', 6.marts 1851

'Flyveposten', 11.februar 1857

'Fædrelandet', 11.februar 1857

'Hejmdal', 25.oktober 1917

'Morgenbladet', 24.marts 1888

'Nationaltidende', 24.marts 1888

'Nationaltidende', 20.februar 1903

'Samfundet', 16.februar 1903

'Samfundet', 24.februar 1903

'Vort Land', 15,februar 1903

'Vort Land', 16.februar 1903